

नं. — ४९६० —

प्र. नाम. देवी माहात्म्य टीका
सप्तशती " वा

कती. श्री हनुमानाश्रमः

पत्रसं. ७४ — सं. १९३८

विषय. पद्यमाहात्म्यादि.

देवीभारतम्पटीका सप्तशतीटीका वा

धनुः

M. 55
66

4960

~~66 - 1 Net 8 65.~~

75 - 1 = 74 Net.

स.
प्रा. टी.
१

ॐ नमः श्रीगणेशाय ॐ नमः श्रीचंडिकाभगवत्यै प्रोक्ते दंतवधामवामनविभोष्टुभीभवेद्वाक्यं किंवातत्रतथै
वप्राक्तिरपरासंस्मृतिवैवत्तया साकिंतेनभवेद्वितीयथरणीसंपादनेवाक्षमा तस्माद्याचनवंचनातवविभोभृ-
त्येषुनैवोचिता १ प्रसमीक्ष्यपुरातनप्रयुक्ताः सचिरंचेतसियोजनाःस्वबुद्ध्या स्वजनस्यसुखायसमशान्त्या
रक्षुनाथाप्रमश्रातनोतिटीका २ अवंध्यगाथेरक्षुनाथनाम्नाद्याख्यानद्वयःस्वथियैवसेतुः अखंडितः स
प्रवातीसमुद्देगतागतंसाधुजनस्तनोत २ उद्देशितोविप्रोषेणयतिरंतेनिवासिनः कौतुकात्कुरुतेटी
कांमुदेगंगाहिवेदिनः ३ पूर्वकिलभगवद्वादरायणशिष्योजैमिनिर्महाभारतविषयेषुकेषुचित्पदा-
र्येषु संदिहानोमार्कंडेयंमहासुनिमुपगम्योक्तवान् हेमुनेमदीयान्संदेहानया **जायते** तदनंतरंमा-
र्कंडेयेनोक्तंममथ्यानासक्तस्यत्वदीयसंदेहानिराकरणे, वकाशोनास्ति त्वमिमान्सर्वाधीभिज्जान्विधा
चलवासिनश्चतुरःपक्षिणःपृच्छेति तदनंतरं जैमिनिस्तथैवकृतवान् पुनश्चजैमिनिप्रश्नानुरोधात्स-
र्गादिपुराणंगव्याख्यावसरेपुराणंगव्याखियासयामार्कंडेयभाषुरिसंवादात्मकमितिहासमनुव-
र्तयंतोष्टममन्वंतरसुपक्रममाणःपक्षिणकुबुः मार्कंडेयउवाचेति ॥ स्कंदशेखरपत्यंमार्कंडे-
यः मंगलार्थंश्चायंचिरजीविनोमार्कंडेयस्यग्रंथादाबुपन्यासः अत्र छंदश्चविकरणां ॥

सवर्णक्यायातस्याप्रपत्तं सावर्णिः यस्कादितादिण यहा, यजस्य वै वसतमनोः समानो वर्णो स्येति सवर्णः सवर्णपवसा
वर्णिः स्वार्थेन हिताभिधानात् तथाच विसृष्टगणे व्यासं ज्ञासुतो यो सोऽद्वितीयः कथितो मनुः पूर्वजस्य सवर्णो सोऽसावर्णि
स्तेन कथ्यते सूर्यतनय इति दत्तसावर्ण्यादीनां मुदा साध्यः सावर्णिः एव मोमनुः सूर्यः कथ्येत तदुत्पत्तिं निष्णामयजा
नीदीत्यर्थः निष्णामयेति प्रामलक्षणप्राप्तोचने तस्य चौरादिकस्य रूपं प्रामोदर्शन इति दर्शनविषयपवसानुबन्धसंज्ञावि
थानाद्भस्वत्वाभावः तदुत्पत्तिमिति वाच्यवाचकाभेदाभिप्रायेण विस्तरात्प्रपञ्चतो गदतः कथयतः ममेति प्रपवा

इं अस्य श्रीदेवीसूक्तस्य मार्कंडेयसूचिः अनुष्टुभोतिजगत्यः पुनरनुष्टुप्रविष्टुच्छंदांसि दुर्गादेवीदेवता भुवने
सुरीबीजं रमाशक्तिः सर्वसंकल्पितार्थसिद्ध्यर्थे विनियोगः मार्कंडेय उवाच ॥ सावर्णिः सूर्यत
नयो यो मनुः कथ्यते एवमः निष्णामयतदुत्पत्तिं विस्तराद्भूदतो मम ॥

द्विषये क्वचिदस्मदित्यस्यापि ममादेशाविधानात् पञ्चम्यर्थे षष्ठी प्रत्ययं वा पञ्चम्यंतं यद्वा मम विस्तरात् मम शब्द प्र
पञ्चात् विस्तारो विग्रहो व्यासः स च प्रादस्य विस्तर इत्यभिधानात् अन्ये त्वमम गदतो मम वचनादित्याहुः गदने ग
दः चर्नेर्थकः तदर्थान्तरं केचित्तु निष्णामया करण्यसावधानतः स्मरणं निष्णामयेति पौराणिकः प्रयोगः अन्य
था प्रामोः दर्शनेति दर्शनादन्यद्भूत्वं भवति यथा निष्णाम्यदेवानुचरस्य वाचमिति दर्शने निष्णामय रूपं ॥

स.
पा. टी.
२

विसृष्ट्याप्रतीतिसाधनं मायातस्याश्च मरुत्वं सर्वविषयत्वमिति मद्रामायेऽसुरपातिः सैवदिपाणिनो मोहयति तस्या
अनुभावेनेदमस्यभूयादित्यनुकूलेह्ययायथायेन प्रकारेण मन्वंतरं किंचिदधिकैकसमिति चतुर्गुणात्मकः कालः तस्या
धिपोराजावभूवेति भाविनिभूतवडपचारः तं प्रकारं निष्णामयेत्यनुषंगः यत्तदोः सादृश्यं नियमात् मद्रानसाधार
णोभागोभगसमुदायोयस्यसच येऽस्यस्यसमग्रस्यथर्मस्ययथासः श्रियः ज्ञानवैराग्ययोश्चापिषत्संभगइति विसृष्ट
राणोक्तेः रवेस्तनयः सावर्णिपिति संभ्रमेण पुनरुक्तिः देमद्राभागेति वा मद्रामायेति श्रीवडिका २ स्वरोचिषोऽपत्यं
स्वारोचिषो नाम द्वितीयो मनुस्तदधिकारोपलक्षिते स्वरोचिषे तरे समये द्वितीयमन्वंतरे इति यावत् मन्वंतरं मनोः

मद्रामायानुभावेन यथा मन्वंतराधिपः सबभूवमद्राभागः सावर्णिस्तनयोरवेः २ स्वरोचिषे तरे पूर्वचैत्रवं
प्रासमुद्रवः सुरथो नाम राजा भूत्समस्तेदिति मंडले ३ तस्य पालयतः सम्यक् प्रजाः पुत्रानिवोरसान् बभूवुः

काल इति विसृष्ट्यादर्शनात् पूर्वकथा काला प्रावोभूयाः कोलाविधुं सिनस्तदा ४॥
स्य मनोः सतस्तस्य वंशो संततोऽसमुद्रवो जन्मयस्येति नामेति प्रसिद्धौ सुरथसंज्ञया प्रसिद्ध इत्यर्थः सागरावधिवसंधराधिप
तिर्वभूव इत्यर्थपत्नी प्रभवा सुरानिवनीति प्राप्ता नुसायेण प्रजाः पालयतस्तस्य प्रावस्तथा तादृशा प्रत्युद्दिक्ता बभूवुः के
ते इत्यपेक्षायामाह कोलाविधुं सिनोभूया इति कोलान्मूकरान् विधुं संति ते कोलाविधुं सिनो यवनाः वृताभीक्ष्णयोश्चेति रि
निःकोलेति सुरथस्यैव राजथान्यंतरेतां विधुं सिनो यथा तथा बभूवु इत्यर्थः कोलेत्येवामेव राजथानीतद्विधुं सिनस्तन्निवासिनः
उपसर्गेण यावत्तस्यान्यथा करणात् कोलेति प्राग्विशेषोवातेन विधुं सितं प्रीत्येवामिति तदेति पाठे तस्मिन्काले इत्यर्थः

प्रबलप्रतिपादितोदंशेदस्तेप्रत्यास्तीति अथवायमप्राप्तानुसारीप्रजासुदंशेवियतेयस्य अतिप्रबलोतिविक्रमीदं
उच्चतरंगं वलेयस्येति वा तस्य कोलाविधुंसिभिः सदपुहंसंप्रदायेभूत न्यूनैरत्यसामग्रीकैरपितैः ससुरयोजितः जयभं
गयोर्देवाधीनत्वात् ५ ततो नंतरं स्वराजधानीमायातो मूलगणाध्यात्मो भवत कथंभूतस्तस्मिं काले प्राप्तवले रविभिराकं
तोभिभूतस्मिन्नदेपोवा ६ सार्वविभक्तिकस्तस्मिन् ततश्चिष्यंते तस्य तत्र स्वपुरेपि अमात्यैः सदभवैः सदज्ञानवले
ईष्टैरागहेबादिपुक्तैर्इरात्मभिः स्वामिदोरादिमहापातकप्रालितयानिदितांतः करणैर्लोभाद्युपदत्तांतः करणैर्वा प्रा

तस्य तैरभवपुहमतिप्रबलदंडिनः न्यूनैरपिसतैर्पुहे कोलाविधुंसिभिर्जितः ५ ततः स्वपुरमायातो निज
देवाधियो भवत आक्रांतः समदाभागस्तैस्तदाप्रबलारिभिः ६ अमात्यैर्वलिभिर्इष्टैर्इवलस्य इरात्मभिः ॥
कोशो बलं वापहृतं तत्रापि स्वपुरे ततः ० ततो मृगयाव्याजेन हृतस्वाम्यः सभूयतिः एकाकीदयमारुह्य ज
गामगहनं वने ८ ॥

अभिः क्षपितबलस्यार्थसंवयः सैन्यं वापहृतं ततश्चिष्यंते वा ततः प्रावृक्तता
दृष्टाभिभवानंतरं प्रयंतीरा बलोस्माकं किं करिष्यतीति संचिंत्य लोभाद्युपदत्तांतः करणैः सर्वकोशादिकमपहृतमि
त्यर्थः स्वपुरे सतश्चपि पादो निजनगरे वर्तमानस्य ० मृगवधकलेन हृतस्वाम्यमाधिपत्यं यस्य सोऽसदा य एव
उर्गे वनं जगाम ततोऽमात्यादिके परिग्रहे विपरीते जाते सति सभूयतिरिदमेव युक्तमिति बुद्ध्या विमृश्य स्यात्तं नो
चितमिति मृगयाव्याजेन असदा योपि दयमारुह्य हृत्तगुल्मसंज्ञात्वात् उच्चवेष्टां वनं विवेश ८ ॥

स-
प्रा.टी.
३

तत्र वने स राजा मेयोभिधानस्य ब्राह्मणश्चेष्टस्याग्रमं मुनिनिवासोचितमद्राक्षीत् प्रकर्षेण पातंते मुनिप्रभावात्परदिंसारदि
ते हिंस्यपुत्रभिर्वाद्यादिभिर्वाते मुनेर्मथसः शिष्यैरुपशोभितं मननशीलैर्वाशिष्यैर्मुनिभिः शिष्यैश्च वा द्विजवर्यसुमेथस
इत्यपि पादः सुमेथस इति नाम्नः प्रथानमुनेः ५ कंचित्कालमित्यत्यंतसंयोगे द्वितीया सवेति चकारान्वयः तेन मुनिना
पूजितः इतश्चेतश्चेत्यनियतदिष्टेषां मुनिवरेति भागुरेः संबोधनं सुमेथसो विशेषणं वा १० ममेति वक्ष्यंत प्रतिरूपकमवयवं
तस्य भावो ममत्वं ममेत्यभिमानस्तेनाहृष्टावशीकृताचेतना बुद्धिर्धस्यसः तदा स राजा तत्राग्रमे- चिंतयत् यतो ममत्वा

स तत्राग्रममद्राक्षीद्विजवर्यः सुमेथसः प्रप्रांतश्चापराकीर्णं मुनिशिष्योपशोभितं ५ तस्यो कंचित्सकालंच मु-
निना तेन सत्कृतः इतश्चेतश्च विचरंस्तस्मिन् मुनिवराग्रमे १० सोचिंतयत् तदा तत्र ममत्वाहृष्टचेतनः मत्पूर्वैः पालि
तं पूर्वमया दीनं पुरंदितं ११ मद्भृत्यैस्तैरसहृत्तैर्यमृतः पाल्यते न वा न जाने स प्रथानो मेष्टरो हस्ती सदा मदः
ममवैरिव प्रांयातः कान्भोगानुपलप्यते १२॥

हृष्टचेतन इत्यन्वयः चिंतामेवाद मदीयप्राचीन पुरुषैः पूर्वप्राक्का
लेः त्यंतसंयोगे द्वितीया तदेवाद्यपुरं मयारदितं वर्तते ११ अस्मद्देविभिरिति हेतुगर्भं विशेषणं अतएव यमृत उचि
तनीत्यापाल्यते न वेति विकल्पः सप्रसिद्धः प्रथानो मुखः उक्तलिङ्गं त्यजत्य- न्यायासुंस्तं तथाच लंकाकांडे ये प्र
थानाः पुरंगमा इति यदा स प्रथानो मरुमात्रसदितः समग्रानुपायतं ज्ञातः कान्भोगानुपलप्यते कीदृशान्वा भोगानु
पलप्यते इति न जाने इति पूर्वैर्गोचरान्वयः १२ ॥

प्रसादस्तद्विद्वानेयनं वर्षदेयदानं भोजनं प्रतिदिने देयं यच्च प्रसादो नुग्रहो यनं प्रीतिदानं भोजनं वेतनं तैर्देतुभूतैर्ये म
मनित्यमनुगताः सेवकाः ते यस्मिन् प्रतिग्रन्थमदीभृतां सेवां प्रसादादिभिरेव देतुभूतैः कुर्वन्ति ध्रुवमिति वितर्कं काका
दिवदेतुभूतं प्रसादादिकमुभयत्र संवध्यते ११ आगतादायात्तुरीयां शोच्यः समस्य व्ययः ततो न्ययाः सम्यग्ययः
तच्छीलेस्तत्कारिभिः अथ वाच्यसनविषयिभिः प्रतिदुःखेनेति च १२ दंतादिति एतन्निषेधः १४ विप्रेति भागुरिसं

ये ममानुगतानित्यं प्रसादयनभोजनैः अनुवृत्तिं ध्रुवंते यः कुर्वन्त्यन्यमदीभृतां ११ असम्यक् व्ययशीलेस्तैः
कुर्वद्भिः सततं व्ययं संचितः सोतिदुःखेन क्षयं कोशो गमिष्यति १४ एतच्चान्यच्च सततं वित्तं यामास पार्थिवः
तत्र विप्राश्च माभ्याशौ वै प्रपमेकं ददर्श सः १५ सष्टष्टस्तेन कस्तंभो देतुश्चागमनेत्रकः सशोकश्च कस्मात्
उर्मनाश्च लक्ष्यसे १६ इत्याकर्णिवचस्तस्य भूपतेः प्रणयोदितं प्रत्युवाच सतं वै प्रपः प्रप्रयावनतो नृ
पं १७ वै प्रप उवाच ॥ समाधिर्नाम वै प्रयोदस्य तोयनिनां कुले पुत्रद्वारे निरस्तश्च यनलोभादसाधुभिः १८

बोधनं मेयसो विप्रस्याश्रम इति वा अभ्याशोनिकरे १५ सर्वे प्रपस्तेन राजा भो इति इष्टवियोगचित्तनं शोको दुःख
निबध्नन् वित्तं वसादो दौर्मनस्यं सशोकश्चोपहतप्रभीरत्वात् उर्मनाश्च क्रियास्वप्तिरत्वात् १६ इतीदृशं भूपते
विसंभेण उदीरितं वचः श्रुत्वा सर्वे प्रपस्तं भूपतिं प्रत्युत्तरं दत्तवान् विनयेन नमः १७ पुत्रेदीरैश्च चकारात्स्वज
नैश्च निरस्तो भर्त्सितो साधुभिविति हेतुगर्भविप्रोषणं १८ ॥

स.
प्रा. टी.
४

न केवलमपि क्षिप्तो यममादाय निःसारितोऽपि एवं यनादिभिर्विहीनो वनमभ्यागत इत्यन्वयः आसाः सहृदो बंधवो जातयः
१५ स तथा विधेः कृपा ला कृपालात्मिकां शुभामशुभां वा वार्तां प्रवृत्तिमेव विविच्य दर्शयति २० किं नु इति संदेहे निः
तिवितर्के तेषां पुत्रदारा स्वजनानां दृष्टे कलशपत्यादौ कल्याणमकल्याणमिदानीं कथं किं विधाः सत्समीचीनं हतं पीतं
येषां सुता इति दारादीनामुपलक्षणां २१ हेतुभूतैर्यनैर्यैः पुत्रादिभिर्भवान्निरस्तः तेषु भवतो मनः स्नेहं किमनुबधातीति

विहीनः स्वजनेर्दरैः पुत्रैरादायमेथनं वनमभ्यागतो दुःखी निरस्तश्चासंबंधुभिः १५ सो हं न वेमि पुत्राणां कृपा
ला कृपालात्मिकां प्रवृत्तिं स्वजनानां च दाराणां च असंस्थितः २० किं नु तेषां दृष्टे क्षेममक्षेमं सुतसंप्रतं कथं ते
किं नु सहता दुर्हताः किं नु मे सुताः २१ राजोवाच ॥ ये निरस्तो भवान्नुबधेः पुत्रदारादिभिर्यनैः तेषु किं भवतः स्ने
हमनुबधातिमानसं २२ वैष्णवावाच ॥ यवमेतद्यथा प्रादुर्भवानस्मद्गतं वचः किं करोमि नुबधातिममनिष्ट
तां मनः २३ येः संत्यज्य पितृस्नेहं यनुत्तुबधेर्निराकृतः प्रीतिं स्वजनदार्दवदार्दि तेष्वेव मे मनः २४ किमेतन्नाभि
जानामि जानन्नपि मदा मते यत्त्रे मप्रवरां चितं विगुरोषेऽपि बंधुषु २५ ॥

राज्ञः प्रश्नः २२ अस्मद्वि
प्रादुर्भवेवमेव तथैव निष्टुरतां पारुष्यं २३ येः पुत्रैर्दरैः स्वजनैः पितृस्नेहं यतिदार्दस्वजनदार्दवसंत्यज्येत्यन्वयः निरा
कृतोऽपि तेषु तथा विधेषु मम मनः स्नेहयुतं यवकारोभिन्नकमोदादीत्यस्यानंतं दृष्टव्यः २४ हे मदा मते विगुरोषु वि
रुहगुरोषुऽपि बंधुषु यचितं स्नेहानुबधेऽपि जानन्नपि जानन्नपि नाभिजानामि यत्किमित्यन्वयः २५ ॥

कृते देतोः निःस्वा सो दोर्मनस्य च जायते इत्यन्वयः प्रप्रीतिप्रप्रीतिस्तु न्येषु यन्मनो न निष्ठुरं प्रप्रीतिस्तु निष्ठुरमिति पाठे अ
प्रीत्यास्तु निष्ठुरं न जायते इत्यनुयुज्यते तत्किं करोमीत्यन्वयः २६ हे विप्र तं मे यं संसृपस्यिता वुयपन्नो हृथिवीसरेषु सा
धुतमः २७ यथा न्याये यथा प्राप्स्यथा हं यथा चारं तेन मुनिना संविदं संभाषां संवित्स्त्रियां प्रतिज्ञाया माचारेत्तान संकरे
संभाषायां क्रियाकाले संकेतेनाग्निभाषणोऽप्यभिधानात् २८ यदेकं वस्तु चित्ते स्वहृदि प्रायततोऽप्रधीनतां विना मम

तेषां कृते मे निःस्वा सो दोर्मनस्य च जायते करोमि किं यन्मनसोऽप्रप्रीतिप्रप्रीति २६ श्रीमार्कंडेय उवाच तत
स्तौ सदितौ विप्रतं मुनिं समुपस्थितौ समाधिर्नाम वैषेपो सोऽस च पार्थिव स तमः २७ कृत्वा तौ त्रयथा न्याये यथा
हं तेन संविदं उपविष्टौ कथाः काश्चिच्च कृतवैष्यपार्थिवौ २८ राजोवाच ॥ भगवंस्तम दं प्रष्टुमिच्छाम्येकं वदस्व
तत् उः स्वाययन्मे मनसः स्वचिताय ततां विना २९ मम त्वं गतं राज्यस्य राज्यांगेषु खिलेषु पि जानतोऽपि यथा ज्ञा
स्य किमेतन्मुनिस तम ३० अयं च निष्कृतः पुत्रैर्दुर्दैर्भृत्यैस्तथोन्जितः स्वजनेन वसंत्यक्तस्तेषु हृदी तथाप्यहो ३१

मनसोऽः स्वाय उः स्वकारणं भवति तद्वदस्वेत्यर्थः भाषणोऽप्यसंभाषणज्ञानयत्नविमन्यूपमं रणेषु वदस्वत्यात्मने पदं २
गतं राज्यस्येति संपासत्त्वगितिसमस्यर्थे षष्ठी राज्यादौ मम त्वं यन्ममैतत्किं निबन्धनमित्यर्थः गतस्य राज्यस्येति षष्ठी पूर्व
वदेव व्याख्येया स्वाम्यमात्यसहकोशराष्ट्रदुर्गबलानि च राज्यांगानि प्रकृतयः पौराणां श्रेण्या योऽपि चेति राज्यांगानि
३० अयं वैषेपो निष्कृतोऽः खीकृत उन्जितः त्यक्तः तथेति समुच्चये प्रतिप्रायेन हृदी स्नेहवान् ३१ ॥

स.
प्रा.टी.

५

५

संसादनेनाप्रोचट्टोदोषोऽः खजनकत्वदूषोयस्मिन्पवंभूतेपिविषयेराज्यवित्तकलत्रादौममत्वेनाहृष्टमानसं
यथोक्ता यथैषोदंराजाचपवमनेनप्रकारेणात्यंतःखितौ ३२ हेमदाभागऋषेममास्यवत्तानिनोरप्यावयोर्य
मोदोदःखजनकेपिविषयेसखजनकत्वप्रतिसंथानंभवति तत्किमेतत्केनप्रकारेणेत्यर्थः नयस्मादप्रांमोदो
भवितुमर्हतीत्याह यथेतिवस्तुपरिच्छेदोविवेकस्तत्रांथस्यतद्दीनस्येत्यर्थः अथवाविवेकांथस्यविवेकिनपतादृग्मू
ढताभवति नतुविवेकिनस्तत्रकथमावयोर्मादः ३३तिभावः ज्ञानिनोरपियन्मोदस्तदेतत्किमितिगतः प्रश्नाज्ञानमा

यवमेवतथाहंवहवप्यत्यंतःखितौ दृष्टदोषेपिविषयेममत्वाहृष्टमानसौ ३२ तत्किमेतन्महाभा
गयन्मोदोत्तानिनोरपि ममास्यवभवत्येषाविवेकांथस्यसूढता ३३ ऋषिरुवाच॥ ज्ञानमस्ति स
मस्तस्यजंतोर्विषयगोचरे विषयाश्चमहाभागयातिश्चैवंपृथक्पृथक् ३४॥

अस्यमोदवैयधिकर

भिप्रेतंतदनुपन्नप्राणिमात्रस्यज्ञानिमात्रसत्त्वेननिर्मोदत्वप्रसंगादित्याह ३३ समस्तस्यजंतोःप्राणिमात्रस्य
विषये आहारनिद्राभयमेषुनादिप्रतिपत्तौवात्तानमंतःकराण्यतिरस्तिनास्तिवमोदाभावइति न ज्ञानमात्र
स्यमोदवैयधिकरणमित्यर्थः विशेषविज्ञानंनृभिन्नविषयकमेवभवति तस्यापिमोदवैयधिकरणस्योक्त
त्वात् ३३त्यभिप्रेत्याह विषयाश्चेतिहेमदाभागविषयाश्चदूषरसादयः पृथक्पृथगभिन्नस्वभावापवंवक्ष्यमाण
क्रमेणायातिप्रभुपतिष्ठते जातिश्चैवमितिपादे यथादूषरसादिविषयश्चपृथगेवंमनुष्यत्वादिजातिरपीत्यर्थः ३४

५

विषयभिन्नत्वमेव प्रकटयति उत्तूकादयो दिवांथाः अर्थाद्वाग्रीपश्यंतीत्युक्तं भवति अथरेकाकादयो रात्रांथाः कुङ्कुमदि
किञ्चुलकादयः स्यावरादयश्च दिवारग्रीवांथाः केचित्प्राणिनो बानरमार्जारदयो दिवारग्रीवतत्पट्टयोः तथा ये वा तत्तत्
दृष्टिपदविषयत्वेनाहत्या योजनीयं यत्नेन ज्ञानमात्रस्य मोहवैयर्थिकरूपेण ज्ञातुलूकादीनां मोहो न स्यात्किञ्चुलका
दीनां सर्वदा मोहो मार्जारदीनां सदा मोहो यद्वा क्षणिकमिति सूचितं अथ नास्माभिः सर्वज्ञानं ज्ञानित्वमभिप्रेतं किञ्च मनुष्या
णामेवेत्याशङ्काद् ३५ किञ्च मनुष्याणां ज्ञानित्वमेवोक्तं मनुष्याणामेवाज्ञानित्वमिति विकल्पार्थं दूषयति मनुजा ज्ञानिन
इति सत्यं ते मनुजाः केवलं ज्ञानिन एव न हि किञ्च ज्ञानिनोपीत्यर्थः एवं चाज्ञानसंवलितं ज्ञानिनोपि ज्ञानित्वे ज्ञानसं व

दिवांथाः प्राणिनः केचिद्वाग्रीवास्तथापरे अन्ये केचिदिवारग्रीवा प्राणिनस्तत्पट्टयोः ३५
ज्ञानिनो मनुजाः सत्यं किञ्च तेन हि केवलं यतो हि ज्ञानिनः सर्वे यद्यपि क्षणिकदयः ३६॥

लिताज्ञानवतो ज्ञानित्वमेव किञ्च न स्यादित्यपि वक्तुं शक्यत्वात् मनुष्याणां ज्ञानित्वमेवेति यत्तोदुरुपपादनीय इत्यपि सू
चितं न हि तीर्थश्रयाद् यत इति हि प्राज्ञोपार्थो भिन्नक्रमः यथा देवापि सर्वे यतो ज्ञानिनोः ज्ञानसंवलितं ज्ञानस्य संभवात्
अतो मनुष्याणामेव ज्ञानित्वमित्यपि यत्तो न संभवतीत्यर्थः यथा वो प्राण्या गवादयो मृगाश्चाराण्यद्विणादयः अथ वा
केवलं ते ज्ञानिनो न हि किञ्च न्येपि ज्ञानिनः संभवन्तीत्याह यत इति यथा दीनामपि विषयज्ञानसंभवात् ननु सर्वेषां
ज्ञानवत्त्वसाम्येपि मनुष्याणां ज्ञाने कश्चन विशेषो भविष्यतीत्याशङ्काद् ज्ञानमिति ३६॥

स.
श. टी.
६

तेषां तादृशां मृगपक्षिणां यथादृशां ततादृशमेव मनुष्याणां च यथादृशां तेषां पक्षिणां मयि ता
दृशमिति तच्छब्दाध्यादारेणोत्तरार्थे योजनीयं यत्तदेर्नित्यसंबंधात् तथा न्यदादारादिकमप्युभयोः पशुमनुष्ययोस्त
त्वंसाधारणं तथा चाहुः आहारनिद्राभयमैशुनानि सामान्यमेतत्पशुभिर्नराणां ज्ञानं नराणामधिको विशेषः स ते
नदीनः पशुभिः समानः तन्वर्थं कियपि पश्चादिसाधारणैव मनुष्यमावस्थ्यास्तीत्याह ३० अयत्यानां मुखे भक्ष्यनिक्षे
पे सति तेषां मेव रसिर्भविष्यति न स्वस्येति ज्ञाने सत्यपि समतलक्षणा न्मोदादेतोरप्यसुखेऽप्युपकारमोदादृशानां दार

ज्ञानं च तन्मनुष्याणां यत्तेषां मृगपक्षिणां मनुष्याणां च यत्तेषां तत्त्वमन्यतयोभयोः ३० ज्ञानेपि सति पश्वे
तात्पतंगाश्चावचंचुः कणामोदादृशान्मोदादीन् ज्यमानानपि क्षुधा ३८ मनुष्यामनुजव्याघ्रसामिला
याः सुतान्प्रति लोभात्प्रत्युपकाराय नन्वेते किं न पश्यसि ३९

निक्षेपयत्त्वानीतान् ब्र

प्रप वैषयिकज्ञानमोदयोः सामानाधिकरण्यं साक्षात्प्रतिपादितमित्यर्थः ३८ व्याघ्रपाहः प्रेष्टववाची ननु पाहः
संबोधनार्थः ननु भो मनुजव्याघ्रप्रत्युपकाराय पोषणाय उपकारार्थो लोभस्तस्मादेतरेते मनुष्यास्तु तान्प्रति
साक्षात् ३९ किं न पश्यसि ति वाक्यार्थकर्मत्वादिति शास्त्राध्यादारेण योजनान्मोदायावति पश्येति वत् यत्तेन मनु
ष्यविशेषे निष्ठज्ञानविशेषो मोदविरोधी तदभावाद्भवतो मोदउत्पद्यते इति सूचितं ननु सर्वेषामपि मोदनिव
र्तकज्ञानार्थं प्रवृत्तिः कुतो न भवतीत्याकांक्षायां मोद तथेति ३९ ॥

वैषयिकज्ञानमोहयोः सामानाधिकरण्यासाक्षात्कारेपिसति महामायाबुभावेन कर्माभ्यामोहगर्तमोहस्यास्यदेवे
षयिकज्ञानेनिक्षिप्ताः तेषांविशेषणं संसारस्थितिकारिणः अष्टवदेदं द्वियविषयादिस्वीकारः संसारस्तस्यस्थितयेकंतेक
मार्गाववितुं प्रीतयेषां प्रवृत्तिमार्गिणिः अथवा संसारस्थितिकारिणो विसोर्महामायाप्रभावेनेतियोज्यं कथंभूतेमो
हगर्ते अस्वीयेस्वीयबुद्धिर्ममतासैवावर्ततेभसांभ्रमश्चयस्मिन् तथोपसंहरति ४० ततस्मादत्रभवन्मोहोदेविस्मयोनकर
णीयः यस्मात्तयामहामायाजगन्मोहते ननु का सामहामायेत्याकांक्षायासाह महामायेति महामाया नामहरेरीच

तथापिममतावर्तमोहगर्तेनिपातिताः महामायाबुभावेन संसारस्थितिकारिणः ४० तन्त्रावविस्मयः क
र्योयोगनिद्राजगत्पतेः महामायादरेष्टेयातयासंमोहतेजगत ४१ ज्ञानिनामपिचेतांसिदेवीभगवतीदिसा
बलादहृष्यमोहायमहामायाप्रयच्छति ४२ तथाविसृज्यतेविषंजगदेतच्चराचरं सैषाप्रसन्नावरदान्

रस्ययोगनिद्रापरमानंदमयीशक्तिः जगत्पतेरिति मोहकोटिबहिर्भावसूचकं (शांभवतिमुक्तये ४३॥
विशेषणं चकारोवथाशरण्यः तयेत्यनेन संबध्यते तयेवेत्यर्थः न केवलमसौ प्रवृत्तिमार्गिणो मोहिकाभवति किं
तु ज्ञानिनामपीत्याह ४१ साप्रसिद्धा द्वियस्मात् बलात्स्वशक्तितो विवेकाया हृष्याहृत्यमोहायप्रयच्छति मोहानुगा
मीनिकरोति ज्ञानविशेषवतामपिचेतांसि तत्रभवद्विधानो का कथंतिभावः ४२ तयामूलप्रकृतिरूपयाविसृज्यते
विविधं सृज्यते विषंजगच्चराचरमिति पर्यायशब्देरवांतरकार्यविशेषादृश्यते साबंधकारणमप्येषाप्रसन्नायास
नयाप्रीतासतीमोहायभवति अस्याबंधमोहाकारणात्वं समर्थयति ४३॥

स.
श.टी.

विद्याब्रह्मज्ञानलक्षणपरमा उरुषार्थसाधनत्वात् संसारवर्धयस्तस्य हेतुः च प्राज्ञादविद्याशुचिः खानात्मसुनि
त्यशुचिसत्त्वात्मात्मात्यविद्यारूपा च सा सर्वेषां ब्रह्मादित्वात्तानां मीश्वराप्रवृत्तिनिवृत्त्यादिव्यापारजननी ईश्वरी प्रव्या
हतेच्छा सर्वेश्वराणां ब्रह्मादीनामीश्वरी वा सर्वेश्वरेति राज्ञः संबोधनं वा द्वे योगनिद्रेति संक्षेपेण श्रुतां महाभायां विस्त
रतो ज्ञातुं पृच्छति ४४ महाभायेतियां भवान् ब्रवीति साक्षाद्दिप्राज्ञः प्रश्ने संबोधने वा अस्याः किमिति चकारो भिन्नकृत
या योजनीयः ४५ यत्त्वभावाय लक्षणा यत्स्वरूपाय कृपाय उद्भवाय कारिका ४६ प्रथमप्रश्नोत्तरं नित्येति द्विती

माविद्यापरमा मुक्तिर्देहभूता सनातनी संसारवर्धयस्तस्य हेतुः सर्वेश्वरी ४४ राजो वाच ॥ भगवन्का
दिसा देवी महाभायेतियां भवान् ब्रवीति कथमुत्पन्ना सा कर्मस्याश्च किं हि ज ४५ यत्त्वभावावसा देवी य
त्स्वरूपाय उद्भवा तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि ततो ब्रह्मविदं वर ४६ ऋषिरुवाच ॥ नित्यैव सा जगन्मूर्तिस्तथा
सर्वमिदं जतं तथापि तत्समुत्पत्तिर्विदुषा श्रूयतीति सम ४० देवानां कार्यसिद्ध्यर्थमाविर्भवति सा यद्युत्पन्ने
ति तदा लोके सानित्याप्यभिधीयते ४८ ॥

येन सेत्याह जगदेवमूर्तिर्व्यक्तप्राकारो यस्यः तृतीयेत्याह तयेति एवं सर्वं त
या ततं व्याप्तमित्यस्या व्यापकभावत्वाभिधानेन कारणस्य त्वोक्ता तृतीयप्रश्नस्योत्तरं दत्तमिति मंतव्यं उत्पत्त्यादि
कमेव सर्वस्यानयेव कियत इति उत्पत्त्याद्युपरमेनाह तथापीति समेत्यव्ययं पंचम्यंतं मत इत्यर्थः ननु नित्यत्वे
प्यंतिमयोः परस्परविरोधात् कथमेकत्रास्यति नित्याह ४० देवानां मिति आविर्भवति प्रकटीभवति प्रवृत्तिरसमवतारय

सकलार्णवजलानामेकीभावादेकारावेकते आसीर्यप्रयनं कृत्वा प्रेषमनेतादिमभजदथास्तकल्यांतेब्रह्मादिव
सावसानेऽत्यतिप्रलयंचेवभूतानामागतिंगतिं वेतिविद्यामविद्यांचसवाच्योभगवानिति ४५ ब्रह्माणविनिविंउच्यते
देवंकृतोयमौ ५० विसृकर्णमलोद्भूताविति विस्रोः सर्वकारणकारणत्वात्तन्मलादिकमपिसृष्टिदेववित्यर्थः ५०
प्रजानांपतिर्विधाताचकारौतस्यकालयोतनार्था ५१ अनन्यनिष्ठांतः करणः स्थितः निद्रायानेवयोरेवाभिव्यक्तेर्दरिने
उक्ततालयामित्युक्तं सर्वंगस्थितैवसास्तुतिमाह ५२ जगद्वात्रीजगत्कर्त्री प्रबलमसाधारणमादित्यादीनामपिप्रका

योगनिद्रांयदाविसृर्जगतेकारावेकते आसीर्यप्रेषमभजकल्यांतेभगवान्प्रभुः ४५ तदाद्वावसुरौद्यौरी
विद्यातौमधुकैटभौ विसृकर्णमलोद्भूतौदेवंब्रह्माणसुयतो ५० सनाभिकमलेविस्रोः स्थितोब्रह्माप्रजाप
तिः दृष्टातौचासुरौद्यौरीप्रसमंचजनार्दनं ५१ तदावयोगनिद्रांतामेकाग्रहृदयः स्थितः प्रबोधनाधीयदरेर्द
रिनेउक्ततालयां ५२ श्रीब्रह्मोवाच॥विषेसरीजगद्वात्रीस्थितिसंदारकादिरां स्तौमिनिद्रांभगवतींवि
स्मरन्बलतेजसः ५३॥

एकंतेजोयस्यतस्यविस्रोर्निद्रांस्तौमिवाचाएजयामि केवितेत्तौमीति पदार्थस्या
नेनिद्रांभगवतींविस्मरन्बलंतेजसःप्रभुरितिपठित्वाब्रह्मोवाचेतिपठंति ततश्चतुष्टावेत्यनेनैवसर्वश्लोकेनास्या
न्वयः प्रबलामनन्यसमो तेजसोज्योतीर्यस्यविस्रोःप्रभुरितिब्रह्मणोविशेषणं तेजसःप्रभुःब्रह्मेतिवा
तेजसःप्रबलंस्वरणार्थकरणीषष्टीवा यस्यास्तेजसात्बलानविद्यतेइतिवा ५३ ॥

स.
प्रा. टी.
८

सुप्रोभनमाद्यनमाह्वानं स्वादा अथवा स्वस्य द विद्रव्यस्य दानं त्यागः स्वस्य द्रव्यस्य प्रादानं स्वथा तथादि स्वादादेव द
विर्दानमंत्रः स्वथापितृदविर्दानमंत्रः वषट् क्रियते नेनेति वषट्कारो यत्तत्तत्स्वरूपा स्वरा उदात्तानुदात्तस्वरितसंज्ञा
स्तदामिका क्वविद्वषट्कारस्वरामिकेत्येकं पदं सुथाम्भतस्वरूपात्वं देप्रक्षरे उपचयापचयपरिणामदीने नित्ये
जन्मविनाशरहिते एतेन सम्मात्रस्वरूपत्वमभिप्रेतिविधाप्रकाराया माशस्वदीर्घसुता प्रकारोकारमकारलक्षणा
विश्वतैजसप्राज्ञाभिधेयास्तदामिका तत्त्वभावात् यावार्थमाशब्दजनरूपानित्यापरिणामादिरदिता विशेषतो माश

त्वं स्वादात्वं स्वथात्वं दिवषट्कारस्वरामिका सुथात्वमक्षरे नित्ये विधामा
शामिका स्थिता ५४ अर्थमाश्रिता नित्यायानुष्ठायार्थविशेषतः ५५॥

अथर्वलक्षणेनानुष्ठायार्थं वेदोक्तवाक्यार्थलक्षणाप्रतिरूपा लोके स्थिता सा पितृमेव एतेन प्रणववृत्त्यात्वमसीति वि
वक्षितं तथावाश्रयतावेयेण पुक्तं प्रकारश्चतथोकारो मकारश्चाक्षरत्रयं एता एव त्रयो मात्राः सत्त्वरजस्तमसाः निर्ग
णयोगिगम्या न्याचार्यमाश्रयसंस्थिता गांधारीति च सा ज्ञेया गांधारस्वरसंश्रया पिपीलिका गतिस्पर्शप्रयुक्ता मूर्ध्नि ल
क्ष्यते माश्रयार्थं तथा श्रोत्रं विज्ञेयाः परमार्थतः व्यक्तात् परमा माश्रयद्वितीया, व्यक्तसंज्ञिता माश्रयतृतीया विच्छक्तिरदं मा
श्रयं पदमिति इत्स्वात् परमा माश्रयद्वितीया दीर्घसंज्ञिता तृतीया तत्सुतार्थाव्याववसः सानगोचरेति च ५५॥

सावित्रीमध्याह्नसंस्थादेदेवियोतनप्रीलेपराप्रकृष्टजननी इतरादिजननीकचित्कदाचित्किंचिदेवजनयति त्वं तु न
नया सर्वजननीत्वादित्यर्थः देवजननीतिपाठे देवानां मातादिति स्तमेवेत्यर्थः अन्ते प्रलयसमये अस्ति भक्षयसि आत्म
सात्करोषीत्यर्थः न केवलं सृष्ट्यादिकर्तृत्वरूपा त्वमपि सृष्ट्यादिक्रिया रूपापि त्वमेवेत्याह ५६ विसृष्टौ सृष्टिकाले पालने
स्थितिकाले अन्ते प्रलयकाले सृष्टिस्थितिसंहाररूपत्वमेव देवजगत्समये जगद्रूपिणि मय प्रत्ययांता जगच्छब्दात् डिङ्काराणि
तिसूत्रेण हीय प्रत्ययपवप्रामोति नदाय तथापि बाहुलकादुपपत्त्ययः अथवा मय गता वित्यस्माद्वातोः जगन्ति मयं ते जा
यंते स्याः अथवा जगतो मयः प्रदोयो स्यामिति उमिञ्जप्रदोयणे इत्यस्माद्वा निष्पादनीयं जगद्विकारदेव भूते विकारे म

यदुक्तिवा ५० मदतीसर्वविषयातत्त्वमसीत्यादिमहावाक्यजन्यावा विद्यामहाविद्या मदतीसच्चिदानंदरूपेजीवा
त्मनिसंसाररूपानर्थावभासदेतद्रूपामायामहामायामूलवियेतियावत्त मदमेथा सर्वावधारणक्षमाथीःसर्वत
प्राक्तिरित्यर्थः स्मृतेःमन्वादिप्रास्तादपिमदतीमहास्मृतिः वेदवियेतियावत्त मदतो नानाविधसंसाररूपस्यमो
हस्यनिमित्तत्वान्महामोहा ऊलवियेत्यर्थः भवतीत्तं मदतामिंद्रादीनांस्वाधिकारपालनेद्रुपादेवीमहादेवी म
दतांमधुकैटभदिरण्याक्षायसरणांसामर्ण्यातिप्रयद्रूपत्वान्महासुरी नहिनेषामीदृशंसामर्ण्यस्वाभाविकं

स.
प्रा.टी.
५

येन भगवानपि पराजित इव तेभ्यो मोक्षं स्वस्वद्वयभूतं दत्तवान् तस्माद्येन सामर्थ्यातिशयेन युद्धादिना भगवंतं प्रसाय
संसारानिवर्तते तादृशं सामर्थ्यं भगवती स्वद्वयात्मकमेव केचित्तमदा देवीमदासरी यदयोरेकार्थत्वमंगीकृत्य सत्य
र्थत्वात् नैकतत्त्वं न दोषायेति वदन्ति तच्चित्तं उक्तरीत्याभिन्नार्थत्वे दोषाभावात् ५८ प्रकर्षेण करोतीति प्रकृतिः बहु
लाधिकारत्वात् कर्तारिति नृणां एतादिको वायव्यमायवादीनां मूलकारणत्वं निश्चयाद्यर्थो हि प्रादुः सत्त्व रजस्तमो लक्ष्मी
रां गुणत्रयं विभावयितुं शीलमस्याः कालेन मरणेनोपलक्षितारविः कल्यांतराविरित्यर्थः मदत ईश्वरस्य राविः म-
दा प्रलयद्वयाराविः जीवान् प्रतिब्रजस्वद्वयावराणालक्षणाद्वयाराविर्मोदराविरपितमेव ब्रह्मज्ञानातिरिक्तेनापि परि

प्रकृतिस्त्वं हि सर्वस्य गुणत्रयविभाविनी कालराविर्मदराविर्मोदराविश्च दारुणा ५९ ॥ त्वं
श्रीस्त्वमीश्वरी त्वं द्वीस्त्वबुद्धिर्बोधलक्षणा लज्जापृष्टिस्तथा तृष्टिस्त्वं प्रांतिः क्षांतिरेव ६०

दत्तं न प्रकृते इति कारणदारुणा ५९ श्रीः लक्ष्मीः संयुक्ता द्वीः करणीयवैमुख्यं बुद्धिः श्रंतः करणं बोधलक्षणा प्र-
थमसाय व्यापारद्वया लज्जा कृते करणीयवैवायव्यज्ञानप्रकाशः त्वं केचित्तद्वीलज्जयोः समानार्थत्वेन नैकत-
त्त्वमिदं द्वीप्रादं मंगदरपरतया व्यावृत्तते पृष्टिः उपचयः तृष्टिः संतोषः प्रांतिरंतरिंदियनिप्रदद्वया क्षांतिः
प्राप्तौ सत्या परकृतापकारसहिष्णुता एकस्याग्रनैकस्वद्वयवासंभावना न कर्तव्या संख्यशक्तिवादित्येवकारार्थः

६०॥

५

प्रपञ्चागदाविद्यतेयस्याः सागदिनी चापिणी यनुष्मती वारोत्याकारं तपादे अर्धाश्रादिभ्योजितिसूत्रेण मन्थीय
मचप्रत्ययमानीय प्रपञ्चावाणायस्याः संति सावारोतिसाधनीयं वाराभुञ्जीपरिचायुथैत्येकं पदेवाक्कचित् तदावा
णाः प्रागः भुवः भुञ्जीभुञ्जी गजभुञ्जकृतिरायुथविशेषः पृथोदरादित्वाहकारस्य ह्रस्वं परिचालोदमुद्गराः प्रायुथा
नियस्याः सावाराभुञ्जीपरिचायुथा ६१ सौम्यवदङ्गाददेतत्वात्सौम्यासौम्यतराप्रत्यंतमनोदरा स्वर्गदेतत्वात् प्रयोषसौ
म्येभ्यः सकलाङ्गादकेभ्यः अतिसुंदरी अथिकमनोदरा निर्वाणरूपत्वात् पराणां ब्रह्मादीनां पराप्रकृष्टामामाया मोदन

खड्गिनीपुलिनीचोरागदिनीचक्रिणीतथा शंखिनीचापिणी वाराभुञ्जीपरिचायुथा ६२ सौम्यासौम्यत
राप्रयोषसौम्येभ्यस्तिसुंदरी परापराणां परमात्ममेव परमेश्वरी ६३ यच्च किंचित्कविहस्तसदसच्चारित्वा
त्मिके तस्य सर्वस्य याशक्तिः सात्वं किंस्तूयसेमया ६४ यथातया जगत्सृष्टा जगत्यात्यंतियोजगत् सोपिनि
द्रावप्रंयातः कस्त्यास्तोतमिदेष्वरः ६५ विस्रुः प्रारीरग्रहरामदमी प्राणयवच कारितास्तेयतोतस्त्वं कः

शक्तिर्यस्याः सापरमा परमाणां ब्रह्मादीनामपीश्वरी नियंजी ६६ सद्वर्तमानं अस्रु (स्तोतं पाक्तिमान्भवेत् ६५)
दतीतानागतं बहुस्तुतस्य शक्तिः स्वभावः सामर्थ्यवासात्ममेव यदा तदा किंस्तूयसे कस्यापिस्तुतिविषयानभवती
त्यर्थः ६३ ईश्वरः जगत्सृजति सद्वेरायाति विस्रुपेराभक्षयति रुद्रपेरा सौम्यियाति द्रावप्रं नीतः तादृशीत्वा
स्तोतंकः समर्थः नकोपीत्यर्थः ६४ ननु ब्रह्मादयः कर्तुमकर्तुमन्यथा कर्तुमर्थाः स्तोत्रं ये वेत्याशंक्य तेपितद
धीनसामर्थ्या इत्याह विस्रुयति अदंब्रह्मा ईशानोरुद्रस्तैतया प्रारीरग्रहरा कारिता अवतारविधापिताः ६५ ॥

स.
प्रा. टी.
१०

सा सर्वोक्तस्वभावे दे दे विक्षयमेवंविधैः प्रभावेः स्वरूपचोरेः सर्वोक्तैर्महात्म्यैरुद्वेगैरसाधारणैः विचित्रव्याप्यस्थि
तावर्तसे अतः कारणादेतौ उपाधेर्षाङ्गकलनीयो मधुकैटभो मोदय मोदं प्रापय ६६ एतौ दंतं अथ वसाय
लक्षणो बोधश्चास्य जगत्सामिनः कियतां अयमच्युतः श्रीवासुदेवो जगत्सामी लघुशीघ्रं बोधनीयतां नीवहादेः
प्रकारमुक्तं कर्म देवनागरय यथायतो दंतितया बुद्धिं प्रापय ६७ तामसी निद्राकारय रिता ता विद्या प्राप्तिः तड
क्तं अस्तीयं तामसी प्राप्तिरविद्या पश्यतो दरा यथा ह्यादितलो कोयं पश्यन्नपि न पश्यति वेथ सा ब्रह्मणा साता

सा त्वमित्यं प्रभावेः स्वरूपचोरे दे विसंयुता मोदयेतौ उपाधेर्षावसुरौ मधुकैटभौ ६६ प्रबोधं च जगत्सामी
नीयतामच्युतो लघु बोधश्च कियतामस्य दंतं मेतौ मोदसुरौ ६७ रुषिरुवाच ॥ एवं कृता तदा देवी ताम
सी तत्र वेथ सा विस्रोः प्रबोधनार्थाय निदंतं मधुकैटभौ ६८ नेत्रास्य नासिका बाहु हृदये भ्यस्तथोरसः
निर्गत्य दर्शने तस्यौ ब्रह्मणो व्यक्तजन्मनः ६९ ॥

मसी केवलं देवीयवमुक्तप्रकारेण स्तु ता विस्रोः प्रबोधनार्थाय
तथा मधुकैटभौ निदंतं तामसी केवलतमो गुणा प्रया ६८ पूर्वश्लोकस्य विस्रो रिति पदमनुषज्य विस्रो नेत्रादिभ्यो
निर्गत्य ब्रह्मणो दर्शने चक्षुर्विषये तस्य देवीत्यनुषज्यते पूर्वश्लोका नेत्रादीनां प्राणपंगत्वे पित्रैतरेतयोग
छांदसः दक्षिणयत्रादिमध्यपाठाहैकवद्वाची न भवति स्तनयोत्थादेरिति निर्देशेन प्राणपंगत्वं वैकवद्वावा नि
त्यतसापनाहानदोषः हृदयं मनः उगो वक्षः न केनापि प्रमाणेन व्यज्यते स्वमकाशावादिष्यव्यक्तं ब्रह्मतस्माज्जन्मय

॥ ६९ ॥

१०

प्रदिप्रायनात्सर्वजन्त्यात् उत्तस्यावित्यन्वयः सजगन्नाथस्तावत्सुरौदट्टप्रोतावपि भगवंतंदट्टप्रोतावेति परस्परकर्मता
लक्षणा कर्मव्यतिहरात्मकात्मनेपदप्रयोगालुभ्यते चकारद्वयेन दर्शानोत्थानयोस्तत्कालतं योज्यते ॥ मधुकैट-
भावेति नवाक्षरस्य रणस्योदसः वीर्यमुत्साहः पराक्रमः शक्त्यतिशयः ब्रह्माणं प्रतुंगसितमारब्धयत्नौ ॥ पंचवर्ष-
सहस्राणीत्यंतसंयोगे द्वितीया वादवयवप्रहरणानियस्यदननसामर्थ्यसत्यपि लीलया युक्तं कृतवान् बहुकालमि-
ति विभुरित्यनेन सूच्यते ॥ अस्मत्तद्वैतिपंचमीदिवचनेतसिल्ल सर्वप्रातिपदिकविदितः पंचम्यास्तसिलिति सूत्रविदि-

उत्तस्योचजगन्नाथस्तया मुक्तोजनार्दनः एकार्णवेदिप्रायनात्ततः सदट्टप्रोवतौ ॥ मधुकैटभौ उरगत्माना
वतिवीर्यपराक्रमौ कोथरक्तेक्षणावतुं ब्रह्माणं जनितोद्यमौ ॥ समुत्थाय ततस्ताभ्यां युयुधे भगवान्हरिः
पंचवर्षसहस्राणि बाहुप्रहरणो विभुः ॥ तावप्यतिबलौ न्तौ महामायाविमोदितौ उत्तवंतौ वरोस्मतौ ॥
त्रियतामिति केषां ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ भवेतामद्य मेतुष्टौ मम वध्यावुभावपि किमन्येन वरे-

तस्तु किं सर्वनाम बहुभ्योत्पादिभ्य इति नियमेनास्मच्छहानप्राप्ते ॥ रात्रयतावद्विदुते मया ॥ ७४ ॥
ति आवाभ्यां वर इष्टौ त्रियतामित्युक्तवंतौ नन्वस्मद्वयमेवायं कविष्यतीति ताभ्यां कथं न तर्कितमित्याकांक्षाया
माह महामायाविमोदिताविति अतिबलौ न्तौ मोदेन चात्यर्थमुन्मत्तौ मोहविष्टावस्मतौ वरः प्रार्थितामिति केषां
सूचतः ॥ भवंतौ यदि मेतुष्टौ प्रसन्नौ तदा मम वध्यावुभावय भवेतां अत्रयतावदित्यविवक्षितत्वात् न संधिः दि-
प्राहो वधारणो यतावदेव माया हतं अन्येन वरेणा किं ममेत्यर्थः ॥ ७४ ॥

स.
प्र. टी.
११

इति पूर्वोक्तप्रकारेण वंचिताभ्यां ताभ्यां सर्वजगत् आपोमयं जलव्याप्तं विलोक्य भगवानादित उक्तः ननु विकारेण
नित्यमेकाचोमय इति मयत्प्रत्यये सति अस्मयमिति भावं कथमापोमयं इति चेत् न आपसप्राहुः सकारांतो
पि जलवाचीतिष्ठति आपोदिष्टमयो भवः आपोभिर्मज्जनं कुर्यात् आपोमयमिदं सर्वं त्वमापोमूर्तिः त्वमंतः स
र्वभूतानामंतश्चरसि साक्षिवत् इत्यादिप्रयोगदर्शनादिति ह्यमः आप्स्व्याप्तौ इत्यस्मादसत्प्रत्ययान्ता न्मयत्प्रत्य
यमानीय साधयंतिकेचित् अथवा मयदिसायामित्यस्मादप्रत्यये सति नञ्समासानंतरं अमयमिति द्रूपं अ-
स्मित्यक्षे सर्वजगदाप इति विलोक्य अमयं अर्दिसनं यथा स्यात्तथा कमलेक्षणादित इत्यर्थः अमयं विसृज्य

॥ अथिरुवाच ॥ वंचिताभ्यामिति तदा सर्वमापोमयं जगत् विलोक्य ताभ्यां गदितो भगवान्कमलेक्षणाः
५५ मधुकैटभादृष्टुः प्रीतौ स्वस्तवपुहेन प्राच्यस्तं मत्पुगवयोः आवांजदिनयशोर्वीसलिलेन परिस्रुता ॥ ५६

जगदाप इति विलोक्य गदित इति वा योजनीयं किं गदित इत्यपेक्षायामाह ५५ तवपुहेन संतुष्टौ स्वः भवावः
स्व इति लुङ्गतमपुरुषद्विवचने असभुवीत्यस्य द्रूपं आच्यो नृद्वयः त्वदिति पंचम्येकवचनं तत्त इत्यर्थः देवका
अष्टमो गर्भः समे मत्पुर्भविष्यतीति द्विविंशत्याह दर्शनबलेन त्वमिति प्रथमांतत्वे प्रयोग
दर्शनस्य नियामकत्वात् प्रथमांतलक्षणापत्तेरावश्यकत्वात् गतौ तदंगीकारस्य न्यायत्वाच्च पृथिवी
यत्र सलिलेन व्याप्तान भवति तत्रावांजातय सर्वजलमेव दृष्टेति ह्येतेनोक्तं यशंभो नास्ति तत्रावांजादयेत्यर्थः ५६

तथेत्सुक्तातयोर्वचनसंगीकृत्यजघनेसक्तिद्वयमूलेकत्वातयोः शिरसीच्छिन्नेऽत्यन्तयः देहस्यपार्थिवत्वाजघनमपिपृष्टि
येवेति तयोर्वचनेकतमेवेतिमंतव्यं अस्मिन्मूलाकेऽरुषिरुवाचेत्सुक्तिद्वयसंदाराभिप्रायेण पूर्वप्रवर्तमानकथाभिप्रायेणेति
वाक्यभेदान्नयोनरुक्तं शांखचक्रगदाभृतानागयणेनतथेतिनिर्जलेदनिष्पामीत्सुक्ता तयोः शिरसीजघनेकत्वाकोडेनि
धायवक्त्रेणच्छिन्नेसदर्शनेनक्षिपतेस्म परमप्रकृतसुयसंदरति ॥ प्रभावंस्वेच्छाकृतंजन्मतेतुभ्यं पद्मादेवीनित्यापित्र
स्मरणास्वयंसंस्तुतासतीसमुत्पन्ना प्रस्थादेव्याः पुनरपिप्रभावंवहामि ॥ सावर्णीभवंसावर्णीप्रथात्मादित्वात् तज्
सावर्णीरेवसावर्णिकः तस्येदंसावर्णिकमितिवा तत्संज्ञकेऽत्यस्मिन्मधुकैरभवथोयंप्रथमोभूदितिप्रिवं इतिश्रीरामा

रुषिरुवाच॥ तथेत्सुक्ताभगवताशांखचक्रगदाभृता कृत्वावक्त्रेणवैच्छिन्नेजघनेशिरसीतयोः ॥ यवमेषा
समुत्पन्नावस्मरणासंस्तुतास्वयं प्रभावमस्यादेव्यास्तुभूयः पृणवहामिते ॥ इतिश्रीमार्कंडेयपुराणोसाव
र्णिकेमन्वन्तरेदेवीमाहात्म्येमधुकैरभवथोनामप्रथमोऽध्यायः ॥ रुषिरुवाच॥ देवासुरमभूयुहंरुर्गम

अमविश्वितायां देवी । इदं प्रातः पुरा मदिषे सुराणामथिपे देवानां च पुरंदरे ॥ माहात्म्यटीकायां प्रथमो
ऽध्यायः ॥ भूयः पृणवित्यभिहितं तत्रेतिहासमवतारयति देवाश्चासुराश्चप्रदत्तारोविद्यंतेयास्मिंस्तत् देवासुरं
पुरंदरमवर्णीयचप्रत्ययेनसाधनीयं प्रथवाददेवासुराणामिदं देवासुरमित्यप्रत्ययेसाधनीयं अस्मिन्यक्षहृद्यभावच्छा
दसः परपदहृदिवाक्कादसी अथवादकैसदासुरंदेवासुरंदेवासुरंप्रहृष्टातमित्यंतसंयोगेहितीयाप्रसुराणामथिपे
राजनिमदिषेदेवानांचपुरंदरेः थिपेसतीति काकाक्षिवडुभयनाथिपयदं योजनीयं ॥ यद्वान्यकृतंटीका पृ
र्वकल्यांतरंरुर्गमइदंप्रातः देवासुरं पुरंदरमभूत् दिव्यवर्षातदेवासुरसंग्रामोभूत् ॥

स.
म दी.
१२

तत्र पुहे इन्द्रः सुराणामदावलेखसुरैर्देवसैन्यं पराजित्ये मदियासुरः सकलान् देवानि द्रोभूत इन्द्राज्यं प्राप जगद् २
यमयोनिं ब्रह्माणं प्रजापतिमिति तस्य विशेषणं इन्द्रो रुद्रः ततो नंतरं भग्रा देवाः ब्रह्माणं पुरस्कृत्य यत्र दरीत
अजसुः ३ यथा हतं यथा भूतं तयोरीषा गरुडध्वजयोः तदुत्तयेव देवाः देवाभिभवस्य विस्तरायत्र वेष्टिते मदिया
सुरवेष्टितं यथा हतं सुरास्तयोः पुरस्तात्तदुत्त तथा देवाभिभवविस्तरं च कथयामासुः मदियासुरेण यत्कृतं तत्

तत्रासुरैर्मदावीर्यैर्देवसैन्यं पराजितं ॥ जिवाच सकलान् देवानि द्रोभून्मदियासुरः २ ततः पराजिता देवाः
यमयोनिं प्रजापतिं पुरस्कृत्य गतास्तत्र यत्रेशा गरुडध्वजौ ३ यथा हतं तयोस्तदुत्तमदियासुरवेष्टितं त्रिद
शाः कथयामासुर्देवाभिभवविस्तरं ४ सूर्येन्द्राद्विनितैर्हनां यमस्य वरुणस्य च अन्येषां वाधिकारान्ना
स्वयमेवापि तिष्ठति ५ स्वर्गान् विराजताः सर्वे ते न देवगणा भुवि विचरन्त्ययथा मर्त्या मदियेण उरात्म
ना ६ एतद्वं कथितं पूर्वममरा विवेष्टितं प्राणं वः प्रयन्नास्मो वथस्तस्य विचिंत्यतां ७ ॥

वेदेवानां च पराभवं विस्तीर्य कथयन् ४ समदियासुरः प्रथितिष्ठतिकरोति हे देवो सोसुरः सूर्यादीनामन्येषां वेदेवानां
व्यापारान् स्वयमेव करोति सर्वेषां देवानां कर्तव्यं स यव ऊरुते ५ उष्ट्रेनेकदोषयुक्ते देदे प्रात्त बुद्धियस्य सङ्गात्मा तेन नि
ष्कासिताः संतो भुवि स्थित्या यथा मर्त्यास्तथा चरन्ति ६ वक्षति गुरुतां देकप्रो बहुवचनं प्रयन्ना प्रागताः स्मः भवामः हे देवो
एतत्सर्वं मदियासुरहते वायुवयोः पुरः कथितं वयं युवां प्राणं प्रयन्नाः तस्य मदियासुरस्य वथो विशेषेण चिंत्यतां ७ ॥

भुज्जटीललाटवकता तया ऊटिलेप्राननेययोः भुवः ऊटी एषोदरादित्वाद्भस्वता भुज्जटीतिवापादः तदापि एषोदरादिरेव
प्रमुना प्रकारेण देवानां वचांसि मधुसूदनः श्रीकृष्णसोमदेश्वरश्च कोपं चकार ८॥ चकिरणो विलोक्ततस्तत्र सार्वविभक्तिकस्त
सिः षष्ठीवद्वचनेवातसिः तेषां वदनादित्यर्थः ब्रह्मणाः प्रोक्तस्य वदनादित्यनुषज्यते वासुदेवस्य ततः तस्माद्दुदनात्प्रो
क्तस्य ब्रह्मणा च समदत्तेजो निर्गतं ९ तत्तेजः ऐक्यं एकभावं समगच्छता प्राप्नोत् समगच्छतेत्यात्मनेपदं समोगमृ
च्छीत्यादेकमक्तविषयत्वात् अथवा एकमेवैकं चतुर्वर्णादित्वात्स्वार्थेऽप्यन्येकं समगच्छतां भवदित्यर्थः तदाप्येषां अपि

इत्थं निशाम्य देवानां वचांसि मधुसूदनः चकार कोपं प्रोक्तं भुज्जटी ऊटिलाननौ ८ ततो तिकोपसूर्यस्य च
किरणो वदनात्ततः निश्चकाममदत्तेजो ब्रह्मणाः प्रोक्तस्य च ९ अन्येषां चैव देवानां प्राकादीनां प्रारीरतः नि
र्गतं समदत्तेजस्तच्चैक्यं समगच्छत १० अतीव तेजसः कुरुं ज्वलंतमिव पर्वतं ददृशुस्ते सुरास्तत्र ज्वाला व्या
प्तदिगंतरं ११ अतलंतत्र तत्तेजः सर्वदेवप्रारीरजं एकस्य तदभून्नारी व्याप्तलोकत्रयं विधा १२॥

प्राकादीनां प्रारीरतः समदत्तेजो निर्गतं तत्तेज ऐक्यं राशितं प्राप १० ते देवास्तत्र अतीव तेजसः कुरुं शिखरमद्राक्षुः
उत्प्रेक्षा ज्वलंतमिव पर्वतं ज्वालाभिर्व्याप्तानि दिगंतरालानियेन तत् ११ तत्र पुराणां तत्र प्रसिद्धे कोत्यायनाश्रमे एक
स्यैकाकारेण स्थितं तदित्यवयमाने तर्धेनारी प्रभूत् नार्याकारेण पर्यरा मन्तिषा व्याप्तं लोकत्रयं येन ॥ तत्र
तस्मिन् वसरे तत्सर्वदेवप्रारीरजमनुयुमतेजो भवत् पश्चात्तत्तेज एकस्थानस्थितं राशिभूतं सत् नारीभूतमभूत्
तदा सर्वतेजो मयमभवदित्यर्थः १२॥

स.
श. टी.
१३

प्राग्भवंशोवंतदित्यव्ययंतस्याऽत्यर्थः अन्यथासुखशब्देन समासं प्राप्तस्तच्छब्दः केषादिभिर्न संबध्यते यास्येन यमसं
बंधिना यस्य तेजसा नार्थाये, वयवाग्रभूवंस्तानाद प्राग्भवे तेजसा तस्या सुखमजायत यास्येन केषाः विसृते जसा वादवो ज
यंत वलंता वहुदुस्तस्थितं तत्र बलिनः श्रीकृष्णस्यैव जावटीति ११ सौम्येन चांद्रमसेन तेजसा जंघोर्विति प्राणां गतादेक
वद्भावः दीर्घतात्वेकवद्भावे वैदिकतया समर्थनीयेति केचिदाहुस्तच्चित्यं दृढं जंघोरुप्राहस्य गुरुत्वेन पूर्वनिपातः स्या
त् न च वाच्यं लक्षणदेतोदिति ज्ञायकात् पूर्वनिपातानियम इति गति संभवो हि पूर्वनिपातानियमाय नस्य
दीर्घतायाः कांद्रमसात् अयनस्य वा न्याय्यत्वात् जंघेति जात्यभिप्रायेणैकवचनं कुरु इति व्यक्तमभिप्रायेण द्विवचनं वा
यदभूच्छां भवंस्तेजस्तेनाजायत तन्मुखं यास्येन चाभवत्केषा वादवो विसृते जसा १३ सौम्येन स्तनयोर्गु
ग्मं मध्यमैंद्रेणा चाभवत् वारुणेन च जंघोरुनितं वस्ते जसा भुवः १४ ब्रह्मणा स्तेजसा पादौ तदंगुल्योर्कते
जसा वसूनां च करंगुल्यः कौवेरेण च नासिका १५॥

ज.

रुणेन तेजसा जंघाः भवत् कुरुनितं वश्येति भुवस्तेजसेति वारुणेन चेति च कारोप्येवं सति सार्धको भवति जंघास
दिने कुरु जंघोरु इत्यपि योजयति नितंबः कटीपरिभागः सौम्येन तेजसा स्तनयोर्गुग्मं जसे इंद्रे तेजसोदरमभवत् वारुणा ते
जसा जंघा च कुरुवाभूतां भुवस्तेजसानितंबो भवत् १५ तदंगुल्यः पादंगुल्यः वसूनां तेजसमनुष्यते करश्च करंगुल्यः वादव
इति वाहनां वहुत्वाभिधानेन करणामपि वहुत्वं लक्ष्यते वाहु करयोः पूर्वापरभागेन संलग्नतया सर्ववदृष्टत्वात् कौवेरेणेति
तेजस्य वृषं जनीयं ब्रह्मणा स्तेजसा पादौ जतौ अर्कते जसा तयोः पादयोर्गुल्यो जतिरेव वसूनां तेजसा करंगुल्यो भवन् न सा ऊवरेण

तेजसाभूत १५॥

१३

दत्तादिप्रजापतीनां तेजसा पावकोऽस्ति स्य तेजसा जज्ञेनातं आयु ब्रह्मणो अतिरिक्ताः प्रजापतयः संति तेषां तेजसा
देव्यादंता जाताः नयनवितयमग्नि तेजसा १६ प्रातःसायं संधयोस्तेजः भुवावभूतां करणभूतस्य तेजसः कर्तृत्वं विव
क्षया नृतीतिवत् प्रवरणो प्रवरणो द्वियुक्तौ प्रदेष्टौ प्रवरणप्राज्ञानं पुंसकलिंगादर्श्यादित्वादव केचित्तु श्रुतिक
रितां विवक्षन्तो नंददिविदितत्त्वस्य येन पुंलिंगोयं प्रवरणप्राज्ञो ब्रह्मण्यनपाह्ववदिति वदंति पुनपुंसकयोः कर्णः प्रवरणः
प्रवरणश्रुताविति हेममालिको प्राक्त संधानेन पुंलिंगेऽपि समर्थयितुं शक्यते अनिलस्य तेजः प्रवरणावभूता

तस्यास्तदंताः संभूताः प्राजापत्येन तेजसा नयनवितयं जज्ञे तथा पावक तेजसा १६ भुवौ च संधयोस्तेजः
प्रवरणावनिलस्य तु अन्येषां वैवदेवानां संभवतेजसा शिवा १७ ततः समस्तदेवानां तेजो राशिसमुद्भवा
तां विलोक्य मुदं प्रापुर मरामदिषादिताः १८॥

मितियोजयंति अन्येषां वायुना सत्यविष्वक् कर्म प्रभृतीनां दे
वानां यानि तेजांसि तेषां संभवः कार्यं शिवा उर्गा स्व रूपमेव संधयोस्तेजसा भूतयेण परिणतं वायोस्तेजः प्रवरणरूप
संभवत् अन्येषां मयि देवानां शिवा प्राक्तिसंस्पर्शावयवाजनि १७ मुदं वितोला संमदिषासुरेण पीरिताः ननु सर्वसि
नध्याये ब्रह्मादीनामपि देव्यधीनतोक्ता अत्र समस्तदेवतेजसा देव्याः संभव उच्यते इति विरोध इति चेत् न अत्रापि तेज
सा ततदवयवावयविमात्राभिधानता न्यायात् ततो नंतरं तां परां प्राक्तिसंमस्तदेवानां तेजो राशिसमुद्भवां विलोक्य
र्षलेभिरे मदियासुरेण पीरिताः भगवत्या समुत्पन्नया मदियासुरवयः कियत इत्यर्थे जहृ १८॥

स.
प्रा. टी.
१४

विनिष्कृष्योत्थाप्यपिनाकधृतरुद्रः ततो नंतरे देव्यामूर्ते संपन्नायां देवामदेष्टुं प्रभृतयः स्वानि स्वार्थेषु यानि
तस्यैव दिशन् तदेव विहराति सल्लेखादिना १५ स्वचक्रतः सुदर्शनात् समुत्पाद्य जनयित्वा समुत्पाद्येति वा पाठः यवमु
तत्रापि वरुणाः प्रांस्वदत्तवानित्यनुषज्यते क्लृप्तः स्वचक्रतः प्रकटीकृत्य तस्यैव सुदर्शनमदात् वरुणाः प्रांस्वदत्तवद्विः
प्रांस्वदत्तवान् २० चापं धनुः वाराण्णैर्गोप्रक्षयवारेण इषवो वाराण्णायीयं ते स्यादप्येते ययोस्तौ ३ पुथी हरौ कोटयि
व्यालिषाति अल्पी भवतीति ऊलिषां लिषा अल्पीभावे इत्यस्मादि गुपयता प्रीतिरः क इति कप्रत्यये रूपं अथ।

ततो देवाद उक्तस्यैव स्वानि स्वान्यायुधान्यपि सल्लेखलादि निष्कृष्य ददौ तस्यैव पिनाकधृत् १५ चक्रं च
दत्तवान् क्लृप्तः समुत्पात्य स्वचक्रतः प्रांस्वच वरुणाः प्रांस्वदत्तवद्विः २० मारुतो दत्तवांश्चा
प्येव वाराण्णैर्गोप्रक्षयवारेण वज्रमिन्द्रः समुत्पात्य ऊलिषां दमराधिपः २१ ददौ तस्यैव सहस्राक्षो वरा
मेव वाराण्णैर्गोप्रक्षयवारेण कालदंशय मोदं उपापां चां बुधतिर्ददौ २२ ॥

वा ऊलौहस्ते प्रोते इति ऊलिषां प्रीतिरः स्वमे इत्यस्मादन्येभ्योऽपि दृश्यत इति उप्रत्यये सति रूपं ऊलिः स्यात्कर्म
ययोरिति ऊलिषादस्य दत्तवावितं स्मर्यते वायुस्तस्यैव चापं वाराण्णैर्गोप्रक्षयवारेण ३ पुथी च दत्तवान् देवेन्द्रः ऊलिषात्स
मुत्पात्य वज्रं ददौ २१ सहस्राक्षः इन्द्रः देवमेदीहेतोः पुनरुपादानं न दोषाय यवमुत्तत्रापि इरा निर्व्यथिरण
विप्रोषो विद्यते यस्मिन् स इरावान् समुद्रः इरावति भवः परावतः इन्द्रस्तीतस्मात् कालदंशसमुत्पात्येत्यनु
षज्यते पूर्वश्लोकात् इन्द्रो गजा तस्यैव वरा ददौ यमः कालदंश उत्पात्य दंशं ददौ वरुणाः पाषाददौ २२ ॥

ब्रह्माप्रक्षमालोकमंडलं च दशविधं नवयः प्रजापतिरिति ब्रह्मणो विशेषणं ब्रह्माक्षमालोकमंडलमिति वामनपुराणद-
 र्शनात् प्रजापतिर्विराट्पुरुषः विश्वकर्मा जयमालिकामदारः प्रायो ब्रह्मापितामहः कमंडलुददौ सूर्यः समस्तरोमकूपे
 पुनिजप्रमीदृतवान् २३ कालीविशेषाद्यभिमानिनीदेवता तस्या इति स्मरणमात्रसमीदयावष्टी २३ कस्य च संदराति
 वृत्तपृष्ठं ददातीति वत् एवं सति ददाति रयणे वर्तते अथवा अथातो ब्रह्मजितासा अथातो यमं जितासेत्यत्र समासांतर्गता
 षष्टी यथावत्तुर्थ्यर्थफलति तथा शपिष्णुयमारावष्टी एकप्रातं षष्ठ्यर्थ इति न्यायेन चतुर्थ्यर्थे फलिष्यतीति वयं ब्रूमः कं
 दसीवावत्तुर्थ्यर्थे षष्टी तस्य खड्गस्य ग्राः साति प्रायं अनुदूयं चर्म दत्तवान् आइति साति प्रायो व्ययं तस्यैव मेति चतुर्थ्यंतः पा

प्रजापतिश्चाक्षमालोकमंडलं ब्रह्माकमंडलं समस्तरोमकूपे पुनिजप्रमीदिवाकरः २३ कालश्च दत्तवान् वदंतस्यै
 चर्मचनिर्मलं क्षीरोदश्चामलंदारमजरवतयांबरे २४ चूडामणिं तथा दिव्यं कुंडलं कटकानि च अर्थचंद्रं तथा
 सुभ्रं केयूरान्तर्वबाहुषु २५ नूपुरौ विमलौ तद्वद्भवेयकमनुत्तमं शृंगुलीयकरत्नानि समस्तांशुगुलीषु च २६

दः कवित्तदासुगममेव क्षीरोदः समुद्रः न जीर्यत इत्यजरेवसे कालो यमराजस्तस्यैखड्गं निर्मलं खेटकं च क्षीरोदश्चाम-
 लंदारं प्रक्षयेवाससीचददौ २७ कटकानि वलयानि केयूरानंगदानि दिव्यं चूडामणिं कुंडलं कर्णभरणं तथा सु-
 भ्रमर्थचंद्रं तिलकार्थं २५ नूपुरौ द्वे सकोपे वेयकं ग्रीवाभरणं न विद्यते उत्तमं यस्मादित्यनुत्तमं शृंगुलिभूषणमुखा-
 नि जातौ जातौ यडक्कृष्टं तद्विरत्नं प्रवक्षत इति रत्नशब्दे मुखत्वात्वाची अनुत्तमं कंठाभरणं समस्तांशुगुलीषु
 प्रधानांगुलीयकानि यतानि क्षीराणोददौ २६ ॥

स.
श.टी.

१५

15

अनेक रूपाणि बहु प्रकाराणि अभेद्यं भेदमवाक्यं दंसनं कवचं दृढमणपादिकं विषकर्मदरावित्यन्वयः विषक-
र्मातस्ये प्रतिनिर्मलं परं पुंनानाविधान्यापुथानि अभेद्यकवचैतानि दत्तवान् ॥ अस्त्रानानि श्रानिहीनानि पंकज-
नियस्या अदरदिति दददाने इत्यस्य रूपं परस्मैपदं तद्व्यादसं दधातो गत्माने पदित्वात् जलथिस्तस्यै विकस्वगरविंद-
माला शिरसि तथा परं दृढये मालामददात् ददाति स्म तथा प्रोभनं संकजं च ददौ ॥ सुरया, मतेना सत्यं पुरितं हि
मालयः सिंहं वाहनं ददौ तथा विविधानि रत्नानि च ददौ तथा यनदः सुरया, सत्यं मय पुराणानपात्रं सो वरं ददौ ॥

विषकर्मददौ तस्यै परं पुंचातिनिर्मलं अस्त्राण्यनेक रूपाणि तथा भेद्यं च दंसनं ॥ अस्त्रानपंकजं मालां शि-
रसुरसि चापरां अदरजलथिस्तस्यै पंकजं चातिप्रोभने ॥ हिमवान्वाहनं सिंहं रत्नानि विविधानि च ददा-
वस्यं सुरया पानपात्रं यनाथियः ॥ प्रोषश्च सर्वनामेशो मद्रा मणि विभूषितं नागद्वारं ददौ तस्यै धर्त-
यः पृथिवीमिमं ॥ अन्यैरपि सुरैर्देवी भूषणैरापुथैस्तथा संमानिताननादो वः सादृशं संभूतं ॥

मणिभ्यो मद्रा मद्रा मणिः नागलोके भवो नागद्वारं नागपुद्गलः नागोद्वारं तस्मात्पत्नी वा धर्तयति इमां पं-
चाप्रकोटियोजनविस्तीर्णतेन प्रसिद्धं य इमां पृथिवीं धत्ते सर्वं कंसर्पाणामिष्टः इन्द्रो नीलाय संहतं नागाक-
तिद्वारं विशेषं ददौ ॥ सम्मानिता सती उच्यते उदात्तस्वरेण मद्रा दृशसं संहितं यथा स्यात्तथा ननादनादं कृत-
वती अदृशसं वपुः केव लमेत्यर्थे दृशं तरे इति सेदिनी कारः सा देवी अन्यैरपि सुरैर्भूषणैरापुथैश्चाव-
र्जिता सती अत्यर्थं अदृशसं सर्वं गर्जति स्म ॥

५५

चोरेण भयानकेन न भद्रा काशं कृत्स्नमशेषमाहूतिं व्याप्तं मीयतेः नेनेति मायविमारां तां यता गच्छता न मायता अमा
 यता अपरिमितेनेत्यर्थः अथवा अमारविशिमविशेषः तां यता गच्छता स्पष्टाते तियावत् अमानामरवेरशिमः सूर्यलोके
 प्रतिष्ठित इति स्मरणान्न यदा अमायता सदृशं कृता अर्थादृष्टासेन अमा सदसमीपे वेत्यभिधानात् यदा मानं मायाः
 मायातोर्ध्वजिप्रातो युगिति युगागमेव कृतमाय इति निश्चयते न विद्यते मायो यस्येत्यमायः तत आचारार्थः किय ततः प्रा
 त्प्रत्ययः तत्कृतीयेकवचनं अमायवदाचरतीत्यमायव तेनेति विशदः यदा मां मानं यतीति मायः कर्मण्यण नमा
 योः मायः तस्य भावोः मायता तथातिमदानित्येकं पदं अथवा माद्रमानेदैवादिकस्तस्माच्छादसः प्रात्प्रत्ययः मुख्य

तस्यानादेन चोरेण कृत्स्नमाहूतिं नभः अमायतातिमदता प्रतिशब्दो मदानभूत ३२॥

बुद्धिभुः सकलालोकाः समुद्राश्च चकंपिरे च चालवसुधा चेतुः सकलाश्च मदीयराः ३३॥

प्रादृशदृशं धन्यं तं प्रतिशब्दः तस्यादेव्या चोरेणानादेन अमायतानभस्यपिनमातीति तेनातिमदता मदान् प्रतिशब्दो
 भूत ३२ बुद्धिभुः सलिलाः वसुद्वयं धीयते यस्य सा वसुधा मदीयराः पर्वताः तेनानादेन लोकाः क्षोभं प्रापुः समुद्राश्च
 चकंपिरे वसुधामदीयराश्च स्थानचलिता बभूवुः ३३ सिंहवाहयितं प्रीलमस्या इति सिंहवाहिनी तां आत्माग्रतः क
 र्मां मूर्तिशरीरं भक्तानं प्रेक्षात्ममूर्तीयथा ॥ देवास्तां सकला वयवां युह संयन्तां वीक्ष्य हृष्टचेतसः संतो जयेत्पु
 नः मुनयश्चैना सिंहवाहनां तृष्टुः भक्तानं प्राप्तात्ममूर्तिर्येषां ते ३४ ॥

16

जयेति च मुदा देवास्तामृचुः सिंद्वाहीनी तृष्टुर्मुनयश्चेनां भक्तिनः श्राममूर्तयः ३४ दृष्ट्वा समस्तं संचर्य
त्रैलोक्यममरायः सन्नदाविलसन्त्यास्ते समुत्सुकदायुधाः ३५ आः किमेतदिति कोथादभाष्यमहिषासुरः
प्रभ्यधावततं प्राह मघोषैरसुरैर्हतः ३६ सददर्शिततो देवी व्यामलोकत्रयं तिषा पदाक्रान्त्यानतभुवं किरीटो
हिरिविनांबरं ३७ क्षोभिताघोषपातालांथनुज्यानिःस्वनेन च दिषोभुजसदसेरासमेताद्याप्य संस्थिता ३८
ततः प्रवहते युद्धं तया देव्या स्रग्दिषां पास्त्रासैर्बद्धा मुक्तैरादीपितदिगंतं ३९॥

स्वितमं वरं व्योम यथा

देवीसद्वादीत पदाक्रमणेन नमिताभूर्ययासात् ३० धनुर्ग्यानिःस्वनेन क्षोभितान्यशेषाणि यातालानि समंतात्सर्वतः
सदेवी ददर्श च लितानि समपातालानि ययासात् केन गुणानिना देन भुजसदृशेण समंतादिशो व्याप्य संस्थिता ३१
प्रसन्नैः क्षयैः प्रसन्नैः क्षयैः प्रागादिभिः प्रास्त्रास्त्रैर्लोकास्त्रैर्वी प्रास्त्रमायुधलोहयोरित्यभिधानात् बहुधा बहुप्रकाशैः ततो
नंतरं दैत्यानां तयोदव्यासद्वयं प्रवहते बहुधा मुक्तैः प्रास्त्रास्त्रैः बहुधा मुक्तैरुत्तेजितानि यत्र तत् ३२ ॥

चित्राख्यचित्रनामा अन्तेरसोतरेः सदितः चत्वारिंशगजद्वयपदातिरूपाण्यंगानियस्यबलस्य अन्यस्यामरोयुधे
चत्वरंगबलान्वितः ४० उदग्राख्यउदगनामा अयुतानांसदसेराकोट्यस्यः एकंदशप्रान्तंवेवसदसमयुतंतथा लक्षं
चनियुतंवेवकोटिरुदमेवच हृदंखर्वोनिखर्वेष्वप्रांखपमोचसागरः मदापमंयराहंवदप्राहत्यायथाकृमादिति
गणनाविधिर्निर्धारितत्वात् उदग्राख्योमदासुरः षड्विंशयुतैः षष्टिसदसैः मदाहनः अयुतानांसदसेरायुध्यत ४१
पंचाशद्विंशयुतैः पंचकोटिभिः अयुतानां षड्विंशयुतैः षष्टिलक्षैः रथानामित्यनुवर्तते पूर्वश्लोकात् असिलोमामदा

मदिषासुरसेनानीश्चित्राख्योमदासुरः युधुथेचामरश्चान्येष्वत्तरंगबलान्वितः ४० रथानामयुतैः षड्विं
रुदग्राख्योमदासुरः अयुध्यतायुतानांचसदसेरामदाहनः ४१ पंचाशद्विंशयुतैरसिलोमामदासुरः
अयुतानां प्रान्तैः षड्विंशकोट्योयुधुथेरणे ४२ गजवाजिसदसौघैरनेकः परिवारितः हतोरथानांकोट्याच
युहेतस्मिन् युध्यत ४३ विजलाख्योमदादेत्यः पंचाशद्विंशयुतैः युधुथेसंयुगेतत्ररथानां परिवारितः ४४

सुरः पंचाशद्विंशयुतैः षष्टिभिर्लक्षैरणेयुधुथेवाक्कलोनामासुरः षष्टिलक्षैः ४२ गजवाजिसदस्राणामोघैर्हृदंरथानां
चकोट्याहतः परिवारितनामा किंभूतोवाक्कलनामादस्यस्थानांबहुभिः सदसैः परिवारितः रथानांचकोट्याहतः ४३ पं
चाशदयुतैः पंचलक्षैः विजलस्याक्षिणीश्वाक्षिणीयस्य विजलश्चि आख्यायस्येतिकेचित् तत्रविजलनयनश्चित्त्वाम
नपुण्यदर्शनात् अथेतानंतरे रथानामयुतानांपंचाशद्विंशयुतैः पंचप्रान्तकोटिभिरित्यर्थः परिवारितोवेष्टितः संयुगेरणे ॥

स.
प्र. सी.

१७

अथानंतरं विगल्लाक्षोमहादेवः पंचभिर्लक्षैः परिवारितः संग्रामेषु युधे विजयः चामरः उग्रः मरुदनुः असिलो मावाकलः
विगल्लाक्षः पतेसममरायानामतो निर्दिष्टः अन्येषामतिरयानां बहुत्वान्नामानिनोक्ता निग्रंथगोरवभयात् ४४ अन्ये
चंडमुंडरक्तबीजप्रभृतयः अयुतप्रोबहुयुताः बहुयुतैर्वीयुयुधिरित्यस्मै पदं क्त्वा दसं अन्ये सदससंख्याकामरास
राः संग्रामे देव्या सदयुयुधुः ४५ कोटिगुणितैः कोटिसदसैः परार्थेनेत्यर्थः ननु विंशत्यादिप्राधान्यां बहुत्वाभिधायित्वा
त एकवचनांततैव युतनियुतप्रतसदसप्राद्वेषुयुक्तेति चेन्न यद्विंशत्यादिप्राद्ववाच्यानां मर्थानां संख्यातरेण सं

अन्ये च तत्रायुतप्रोरथनागदयेर्हताः युयुधुः संग्रामे देव्या सदतत्रमरासराः ४५ कोटिकोटिसदसैस्सुरथा
नांदंतिनांतथा दयानां बहुतोयुदेतत्रभून्मदिसासराः ४६ तोमरेभिर्दिपालैश्चशक्तिभिर्मुसलैस्तथा

युयुधुः संग्रामे देव्या खड्गैः परमुपट्टिमैः ४७

संक्षेपे स्मदादिवचनांतवयोः पीष्टत्वात् तथा चोक्तं
विंशत्यादिसूत्रे देविंप्रातीत्रयोविंशतय इति रथानां दंतिनां दयानां वप्रत्येकं कोटिकोटिसदसैर्हत इत्यर्थः
मदिसासरास्तत्रयदंतिदयानां कोटिकोटिसदसाणां याकोटिस्तस्यापियाकोटिस्तथापरिहृतोयुदेभूत
आगत्यातिष्ठत् ४६ तोमरेः स लाभिः भिर्दिपालैः दस्तप्रमाणकांडैः शक्तिभिः प्रालैः मुसलैः अथादंडैः प
रमुभिः कुकारादिभिः पट्टिमैः स्रग्भूविशेषैः सुमुलपट्टिप्रो दंत्यमध्यांत्योत्तालव्यमध्या तत्रसंग्रामे मरा
सराः पंचविंशत्युयुधविशेषैर्देव्या सदयुयुधुः तोमरेर्वीणाविशेषैः भिर्दिपालैः गदादंडैः शक्तिभिर्मु

५
५
५

१७

प्रचक्रसुः उद्यमं कृतवन्तः अत्र प्रकर्षमात्रं विवक्षितं ना कर्मत्वं तेनः प्रपाम्यामित्यात्मनेयदं न भवति केचिदस्य
स्तं प्रतिष्ठाकीरं च न केचित्पापान् न प्रतिवन्तः तथा तां देवीं स्वर्गप्रदारे हंतुं प्रकातवन्तः ४८ सा देवी ततो नंतरं तानि
हिंसाप्रयुक्तानि प्रास्त्राणि अस्त्राणि च लीलये वाहिनः निजानि प्रास्त्राणि प्रायुधानि समंशानि अस्त्राणि सर्पास्त्रमेवा
स्त्रगुरुशस्त्रवायव्यादीनि वर्षतीत्येव शीला ४९ अनायस्तमनायासयुक्तमविकृतमाननं मुखं यस्याः प्रायस्ते स्तेजि

केचिच्च विदिषुः प्राक्तीः केचित्पापान् स्तथापरे देवीं स्वर्गप्रदारे स्तुते तां दंतं प्रचक्रसुः ४८ सा देवी तत
स्तानि प्रास्त्राण्यस्त्राणि चंडिका लीलयेव प्रविच्छेदनिजप्रास्त्रास्त्रवर्षिणी ४९ अनायस्तानना देवी स्तूय
माना सुरर्षिभिः सुमोचा सुरदेहेषु प्रास्त्राण्यस्त्राणि चेश्वरी ५० सोपि कुण्डो युतसटो देव्या वादनकेसरी
चवारा सुरसैन्येषु वनेष्विव द्रुताशनः ५१ ॥

तेदिमे लोके प्रिते ऊपिते इत्यभिधानात् देवी चंडिकाः सुर
देहेषु प्रास्त्राणि समंशानि अमंशानि प्रायुधानि च सुमोचकीटपरी लीयला क्रीडितं संदर्भमिच्छया चाऊपितसुखी प्रा
यस्तं लब्धं अनायस्तं सलीलमाननं यस्याः सामर्षिभिर्नारदादिभिः स्तूयमाना ५० युतसटः कं पितकेसरः वादनके
सरीसिंहः दंत्यमथ स्तालव्यमथ अक्षरं प्रहोभिधानेषु टप्यते केशरः केसरोपीति हि रूपकत्वात् देव्या वादनसिं
हः ऊहः सनुः सुरसैन्येषु वभ्राम निर्धुताः स्कंधके प्राः येन सः यथा ऊहो वह्निः दहनं चने चरति ५१ ॥

स.
प्रा. टी.
१८

तेनिःसासापवगणाः संभूता इत्यर्थः अंबिका संग्रामे युध्यमाना सती यानिः सासान्मुसोव उभयपदीतपवनिः सा।
साः सद्यस्मिन्नेव क्षणे प्रातः सदस्ये गणा जाताः ५२ ते गणाः देव्याः सासा प्रभावेनोपहृदिता प्रायिताः गणाः परसा
दिभिः असुरगणान्द्रवयंतो युयुधुः देवी प्रातः प्रावर्धितवलाः ५३ प्रवादयंत वादितवंतः प्रावादयंत इति क्वचित्पाठः
तत्रासमंताद्वादयंतः संतो युयुधिरिति पूर्वपाठसंबन्धः युद्धमेव मद्रोत्सवे वीराणां हर्षवदत्वात् केचिन्निःसासगणाः

निःसासान्मुसुवेयांश्च युध्यमाना रणोंबिका तपवसयः संभूता गणा प्रातः सदस्यः ५२ युयुधुस्ते परमुभिर्भि
दिपालासिपट्टिमैः नाशयंतो असुरगणान् देवी प्रातः उपहृदिताः ५३ अवादयंत पट्टान् गणाः प्रांखांस्तथा
परे मृदंगंश्च तथैवान्येतस्मिन् युद्धमद्रोत्सवे ५४ ततो देवी विष्णुत्वेन गदया शरहृष्टिभिः खड्गादिभिश्च
प्रातः प्राणिजघान हारुणान् ५५ पातयामास चैवान्यान् चरास्वनविमोहितान् असुरान् भुवि पाशेन बद्धा
वान्यान कर्षयत् ५६ ॥

पट्टान्वादयंत प्रांखान् पुरयंति स्म मृदंगंश्चावीवदन् मद्रोत्सवे हि प
ट्टप्रांखमृदंगादीनि वादयंत ५४ प्राक्तीनां हृष्टिभिर्वर्षणैः ततो नंतरं देवी चंडिका विष्णुत्वेन गदया बाणह
ृष्टिभिः खड्गादिभिरायुधैश्च प्रातः प्रातः सदस्यं संख्याकान् प्रातः संख्यां संख्यात्वं च नः मद्रोत्सवानवधीत् ५५ अक
र्षयत् आकृष्टवती कृषंश्चौरादिकस्य तद्विषयं अकर्षतेति क्वचित्पाठः तत्रात्मनेपदं क्वादसं सा देवी अन्या
न् चरास्वनविमोहितान् भुवि पातयामास अन्यान् सरान् पाशेन बद्धा भुवि प्राचकर्ष ५६ ॥

गदयाविमर्दिताः संतो निपातेन भुव्यप्रोरत इत्यन्वयः अथवा गदया यो निपातः निपातनं तेन यद्वा गदयेति वक्ष्यते
तीया गदयानिपातेनेत्यर्थः केचिद्व्यातीक्ष्णः खड्गपाते मध्ये खंडिताः तथा परे गदया चातेन संक्लृप्ताः संतो भु
विप्रोरते स्म ५० वेसुः उद्गीर्णवतः वादिनेषु सर्वविषयांस्तुदसि विकल्पं त इति नशा प्रादवादीत्यादिनेत्यभ्यासलो
पनिषेधो न भवति अथवा वमिरोष्ठवकारवानन्योस्ति तस्येव रूपं निषेधस्तुदंत्योऽस्य विषयः भृशं टुफं हतास्तादि
ताः केचिन्मुसलेन भृशं हताः संतो रुथिरं वमंति स्म केचिद्वदसि मुसलेन भिन्नाः संतो निपातिताः ५८ प्रेय नानां प

केचिद्विधा कृता स्तीक्ष्णः खड्गपाते स्तथापरे विपोषितानिपातेन गदया भुव्यप्रोरत ५० वेसुः केचिच्च रु
थिरं मुसलेन भृशं हताः केचिन्निपातिता भूमौ भिन्नाः मुसलेन वदसि ५८ निरंतराः प्रारौचेन कृताः केचि
द्राणानिरे प्रेय नानुकारिणः प्राणान्मुसुबुस्त्रिदशवारयः ५९ ॥

क्षिणामनुकारिणः सदृशाः यथा प्रेय नाः स्वपक्षान्वितस्य भूमौ निपतंति तथा तेपि पार्श्वयोर्वक्षःस्थलादिषु च नि
रंतरं निपातिता सन्तः प्रारतया सपक्षान्वित इत्यर्थः सेनानुकारिण इति पादे सेनामनुपस्था कर्तृप्रीत्यर्थं वा ते
सेनाप्रगता इत्यर्थः केचिदैत्याः प्रारौचेन निर्विवराः कृताः केचिदेव द्विषः राणानिरे प्राणान्मुसुबुः सेयांसि दाविमनु
ऊर्वतीति यथा सेयां प्राललान्मुचंति तथा ते प्राणान्मुसुबिरे ५५ ॥

११ दितो निपातिता भान्ति यद्वा प्रेय नाः प्राणान्मुसुबुः प्रेय नाः पविणिषो लेवेत्यभिधानात् प्रारौचेन हता
नशास्मगा इव ५२

स.
श.टी.

मथेहृदि देव्या केषां विहादवच्छिन्नाः तथा परे कृतकं वा विदथिरे अन्येषां शिरांसिच्छिन्नानि भूमौ पेतः मथेच्छिन्ना अपरे
६ उर्व्या भूमौ के विदेव्या विच्छिन्नजंघाः संत उर्व्या पेतः के विदेव्या एकवाह्निचरणाः कृताः के विदेव्या मथतः स्फारिताः
६ पतिताः पुनरुत्थिता इति मनुष्याणां सदसंश्रुतातेषु पतितेषु च उदतिष्ठन्कबंधानि बहून्युत्थाय वापतनिति श्रान्ति
पर्वणि प्रातः सदसकेभिदते कबंधोत्थानसुक्तं अयुतसंख्या कवीरवये मदादवेयकोतिवीरः कबंधोभवतीति प्रसिद्धिरा
द्वियते तदा श्रान्तिपर्वस्यः सदसप्रातः प्राद्वे अयुतार्थतया व्याख्येयः अन्ये शिरसिच्छिन्नेऽपि कबंधरूपेण पुनरुत्थिता दे
व्या सदयुयुधुः पृथीतं परमायुधं येते ६ तूर्यलयाश्रिता वायानुसारिणः कबंधाच्छिन्नशिरस इति पर्यायंभ्यां तेषां

केषां विहादवच्छिन्नाच्छिन्नग्रीवास्तथापरे शिरांसिपेत्यन्येषामन्ये मथे विदारिताः ६ विच्छिन्नजंघास्तपरे पेतरु ६
व्यामदासराः एकवाह्निचरणाः के विदेव्या हिता कृताः ६ छिन्नेऽपि चान्ये शिरसि पतिताः पुनरुत्थिताः ६
कबंधाद्युयुधुर्देव्या पृथीतं परमायुधाः ६ नन्तश्चापरे तत्र पुहे तूर्यलयाश्रिताः कबंधाच्छिन्नशिरसः खड्गशक्त ६

मति वदन्तमाह छिन्नशिरस इति स्वरूपाख्यानं वा को वायुरेव बंधाः प्राप्रयोयेषां ते कबंधा इति छिन्नशिरसां विशेषणं
मित्यन्ये अथवा छिन्नशिरसोऽपि कबंधाः के शिरोवधंतीति कबंधाः तेषां मायाविता छिन्नमपि शिरोलग्नं भवतीत्यर्थः
अथवा छिन्नशिरसैः कबंधैरप्यन्येषां शिरसिच्छिन्नमित्यर्थः अथवा कबंधा असंज्ञातिविशेषास्तद्विशेषणं छिन्नशिरस इ
ति अथवा कबंधजात्यसुरव्यवच्छेदकं छिन्नशिरस इति विशेषणं सृष्टयः एकधाराः खड्गाकृत्यायुधविशेषाः अपरे
पुहे कबंधाच्छिन्नशिरसोऽपि नन्तः तूर्यलयाश्रयेण नन्तः खड्गचक्रादिशस्त्रैश्च विस्मयाणि पुयेषां ते ६॥

देवीप्रतिष्ठितिष्टेतिभाषंतोदस्तात्तेपादवभाषमाणाश्च पवश्चार्थेऽज्ञेयः अन्यथाहि न शिरस्तात्कथंतिष्ठतिष्ठे
तिवदिष्यंतिभाषंतइति आत्मनेपदिनोपिधातोऽङादसः प्राट्प्रत्ययइतिज्ञेयं अथवाभाषतइतिभाषःपचायच् भा
षश्चावरतिभाषतीत्याचार्यः किंप ततःप्राट्प्रत्ययइतिज्ञेयं अन्येकवंधेभ्यश्चतरेषुपुनर्नत्तश्चेत्यनुषज्यते ६४ ॥
पातितैरथनागासैरसुरैःसावसंधरा तत्रउष्णवेपथुभवयत्रसमद्वारणोभूत् ६५ वारणासुरवाजिनोप्रोणितामे-

तिष्ठतिष्ठेतिभाषंतोदेवीमन्येमदासुराः तिष्ठतिष्ठेतिवैवोक्तादेव्यापुपुथिरेस्ये ६४
पातितैरथनागासैरसुरैःसावसंधरा अगम्यासाभवत्तत्रयत्राभूत्समद्वारणः ६५
प्रोणितौघामदानयःसयस्तत्रप्रससुवुः मध्येवासरसैन्यस्यवारणासुरवाजिनो ६६
क्षणेनतन्महसैन्यमसुराणांतथांबिका निन्येक्षयंयथावद्विस्तृणदरुमदावयं ६७

वैवो जलप्रवाहोयासु तत्रसंग्रामेरुथिरप्रवादानयः वदंतिस्म असुरसैन्यमध्येवारणासुरवाजिनोप्रोणितामे-
दासवितोवदन् ६६ वारणादस्तिनःमहसैन्यसैन्यमसुरायांक्षयंनानि न्येनीतवती तदाश्रीचंद्रिका असुरा-
णांमहसैन्यंक्षयंनिन्ये एगीजृढिकर्मकः यथादहनः तृणादाहूणांमदावयंक्षयंनयति ६७ ॥

स.
पा.टी.
२.

सचसिंदो मराणीणां प्राणीभ्योऽसून्विचिन्वति आदाय समुच्चिनोति वेत्सुमेदायां विचिनोतीति वक्तव्ये कंदो नरो येन कं
दसो कारागमः यद्वा प्रतिप्रतिप्रोयेन विविनव्यचिनोदित्यर्थः क्रिया समभिद्वारे लोट लोटोदि रिति लोटं सर्वं
लकारार्थविहितमानीयं तदा ह्वांदसः परनिपातोति प्राबुस्य यद्वा विविचिन्वतीति प्रात्प्रत्ययांतस्य समस्येकवचने रूपं
तदा सचसिंदो सराणां मदासैन्यं दयं निन्ये इति सर्वेण संबंधः तस्मिन्सिंदो मराणीणां प्राणीभ्योऽसून्व्याणां न विचिन्वति
राशिमिव ऊवतिसति ससिंदश्चात्यर्थं सिंदनादं ऊवन्न सराणामसून्विचिन्वतीव मदानादेनैव हि प्राणान्विवि

20

सचसिंदो मदानादसूत्सजन्तुतकेसरः प्राणीभ्यो मराणीणामसून्विचिन्वति ६० देव्यागरोऽश्वतैस्त
ब्रह्मंतं पुहं मदासरैः अथेनांतुष्टुर्देवाः पुष्यहृष्टिं सचोदिवि ६८ इति श्रीमार्कंडेयपुराणे साव
रिंके मन्वन्तरे देवीमादात्म्ये महिषासुरसैन्यवधो नाम द्वितीयोऽध्यायः २॥

नोतीव अन्विकरा ह्वांदसः ६० देव्यागरोऽश्वतथा पुहं ब्रह्मंतं तथादिवि देवा यनांतुष्टुः परितृष्टावभूतुः अथ
वा यवां पुहं प्राप्तांसः कर्मणि वाषष्ठी इति देव्यातैर्गरोऽश्वतत्र मदासरैः सह तथा तथा पुहं ब्रह्मंतं यथा यथा देवाः प
नांतुष्टुः अंबरे प्राकाशे पुष्यहृष्टिं संचंतीति ६८ इति श्रीरामाश्रमविरचितायां देवीमादात्म्यटीकायां मन्य
कृतायां च महिषासुरसैन्यवधो नाम द्वितीयोऽध्यायः २॥

२०

प्रथावलोकनानंतरं सेनानीर्महासुरश्चिह्नरनामातसैन्यनिद्रम्यानंविलोकां विकांप्रतियोदुंगयौप्रतिकोपा
तः यथामेरुगिरेःपृग्मित्यभूतोयमा मेरुपृग्गाद्यस्तादेवमेवमंडलस्यविद्यमानत्वात् सोसुरःसंग्रामेप्रारब्धे
रातांदेवीववर्ष यथामेवस्तोयवर्षरागिरेःपृग्गंधर्वतिः प्ररोक्तरात्रवारणसमूदान् यंतारेसारथिंवाजिनं रथयुक्त
तश्वः... मागेद्गरार्थसेवकैरुपस्थापितं ततो नंतरं देवीतस्य सेनान्यः प्ररोक्तरात्रलीलयैव छित्वा वारणस

निद्रन्यमानंतसैन्यमवलोक्य महासुरः सेनानीश्चिह्नरः कोपाययौ योद्धुमथां विकां १ सदेवीप्रारवर्षण
ववर्षसमरे सुरः यथा मेरुगिरेः शृंगंतो यवर्षणा तोयदः २ तस्य छित्वा ततो देवी लीलयेव प्रारोक्तवान् ज
ज्ञानतुरगा न्वारोयं तां वैववाजिनं ३ विच्छेदयन्तुः स यो धजं चातिमसुच्छितं विव्याध वै नंगात्रे शुक्लि
यन्वानमाश्रुगैः ४ स छिन्नयन्वा विरथो दत्ताष्टो दत्तसारथिः अभ्यधावततो देवी खड्गचर्मथरो सुरः ५
सिंदमादत्यखड्गेन तीक्ष्णधारेण मूर्धनि प्राजघ्नानभुजे स व्येदेवीमप्यतिवेगवान् ६॥

रगन्वाजिनं यं तारं वज्रवान् ३ छिन्नं धनुः यस्यासौ छिन्नं यन्वा तं प्राशुगैर्वाणैः प्रारैस्तत्तारं धनुश्चिच्छेदति स सु-
 छिन्नं धुजं च तथै नं छिन्नं यन्वा तं प्रारैर्विव्याध ४ स विल्लोरोत्तरः निरुज्जवापो रथरहितो दत्ता प्रसायस्य सः खड्गं खट्कं
 धृत्वा थावति स्म ५ आज्ञानेत्यशंगकर्मत्वाभावात् आशौ यमदन इति नात्मनेपदं सव्यवामेभुजं देवीमाजज्ञानेत्य-
 न्वयः सोऽसुरस्तीक्ष्णधारैण खड्गेण सिद्धं मूर्ध्नि दत्त्य सव्येभुजं देवीमपि जज्ञानातिवेगेन थावमानः ६ ॥

स.
प्रा. टी.
२१

तस्याभुजमित्यन्वयः पफालव्यप्रीर्यत निफलाविप्रारोदयस्य रूपं हेन्यनंदन श्रयवान्पनंदयतीति न्यनंदः त
स्य संवोधनं हेन्यनंदन फफालस्वीयां फलनिष्पत्तिं न चकारेत्यर्थः हेन्यनंदन खड्गस्तस्याभुजं प्राप्य विप्ररीर्णः प्रा
रक्तनेत्रः स सुलं जग्राह ॥ तत् सुलं तमिति पादे पि सुलमेव तच्छब्देन ग्राह्यं सुलशब्दस्य पुल्लिङ्गे पि विद्यमानत्वात् अ
स्त्री सुलमिति द्विलिङ्गत्वेनाभिधाने संशुद्धीतत्वात् भद्रकालीविषये तेजोभिः रश्मिभिर्जाज्वल्यमानं प्रत्यर्थं ज्वलत् अ
बरादाकाशे समम्यर्थे पंचमीत्वांदसी यद्वाः बरे समवस्थाय रवि विंबमिवेति त्वल्लोपे पंचमी केचित्प्रवंशं अतती

तस्याः खड्गे भुजं प्राप्य पफालत्पनंदन ततो जग्राह सुलं सकोपादेरुणविलोचनः ॥ विक्षेपवततः सु
लं भद्रकात्यां मदासुरः जाज्वल्यमानं तेजोभीरविविंबमिवांबरात् ८ दृष्ट्वा तदा पतच्छूलं देवी सुलममुं व
त तच्छूलं प्रातथा तेन नीतं स च मदासुरः ९ ॥

त्यंबरात् अतसा तत्पगमने इत्यस्मात् क्विबंता निष्पाय रवि
विंबस्यैव विशेषणतया योजयंति तेजोभीरविविंबमिवेति रलोपे सति दीर्घत्वं रलोपे पूर्वस्य च दीर्घोच इत्य
नेन द्वस्वपादे तु अविः यव रविवचनः त्वभिधानात् समदासुरश्चिद्वरः सर्वदेवतेजः समु
द्रतायां भद्रकात्यां देव्यां सुलं दामवान् तेजोभीरत्यर्थं ज्वलत् इत्येव्यते अंबरात्पतद्दिवि विंबमिवेति ८ तदेत्यमुक्तं
सुलं तेन देवी सुलेन प्रातथानीतं चूर्णीकृतं स च मदासुरश्चिद्वरः प्रातथानीत इत्यनुषज्यते देवी श्रीचंडिका त
च्छूलं पतद्दृष्ट्वा निज सुलं तस्याति विक्षेपतेन देवी मुक्तेन सुलेन तच्छूरोः सुलं चूर्णीतं मदासुरश्च खडितः ९ ॥

विदधानेवात्पीर्यतीतिविदधानः तस्मिन्मद्विषस्यसेनान्यादनेसति मद्रवीर्यःसुरातिष्ठा मरनामागजारूढः
समरायायासीत् १० देव्यावथायप्रतिमुमोचेतिषष्टीयोजनीयातांप्रति सोपिचामरोपिदेव्याविषयेप्रतिमुमो
च प्रथाविकातांप्रतिषीघ्रंहुंकारेनामासुविशेषस्तेनाभिदतांदतवीर्यंभूमौपातयामास ॥ ततःसुलंसांविका
चामरोनामासुरोभगानिपतितांप्रतिदृष्ट्वाकोपसमन्वितःसुलमक्षिपत् सादेवीचारोःसुलमपिचिच्छेद ॥ समु

दतेतस्मिन्मद्रवीर्यमद्विषस्यचमूपतौ प्राजगामगजारूढश्चामरस्त्रिदधानः १० सोपिप्रतिमुमोचा
यदेव्यास्तामंविकाद्रुतं हुंकाराभिदतांभूमौपातयामासनिष्प्रभां ॥ भगोंप्रतिनिपतितांदृष्ट्वाको
पसमन्वितः चित्तेपचामरःसुलंवारोस्तदपिसाक्षिनत् ॥ ततःसिंहःसमुत्पत्यगजकुंभांतरेस्थितः
बाहुयुडेनयुयुतेनोच्चैस्त्रिदधारिणा ॥ युयमानोततस्तौततस्मान्नागान्मदीगतौ युयुथातेतिसं
रब्धौप्रहारैरतिदारुरौः १४ ॥

त्यत्प्राप्त्यगजस्यकुंभांतरेकुंभस्यलमध्येस्थितः ततोऽनंतरं
सिंहउत्पत्यदक्षिणकुंभस्यलमध्येस्थितत्वेनचामरेणसदमियोबाहुयुडंचकार १५ नागाद्रुजातमदीष्टपि
वी युयुथातेतिसंरब्धावित्यत्रप्रष्टुमंज्ञायांसत्यामपिच्छंदोभंगभयेननाकारस्यपृथक्प्रवरांसणीवादित्वा
त्प्रष्टुमंज्ञाभावाद्वा तिसंरब्धौकोथाविशतयुक्तौ ततोऽनंतरंसिंहचामरोयुयमानौसंतौ तस्मान्नागान्पृथिवी
येततः तत्राप्यत्यर्थंक्रुपितौ प्रतिदारुरौःप्रहारैःयुडंचकतुः १५ ॥

स.
प्रा. टी.
२२

वेगात्स्वमाकाशमुत्पत्यदेवोपरिनिपत्यच सिंदेनचामरस्यधिरक्षिन्नं ततो नंतं सिंदेनभूमेः सकाशाद्भगनः
मुत्पत्यत उपरिवाकरप्रहारेणचामरस्यधिरभिनं व्यथायि १५ उदग्र उदग्र संज्ञः युद्धे दंतैश्चुष्टिभिः तलैः येनैश्च प्राण्य
गतेपीतरेतयोगक्ष्णंदसः देव्या संग्रामे उदग्रनामा दैत्यः शिलाहृत्तादिभिर्व्यापादितः दंतादिभिः कराल संज्ञो निपाति
तः १६ उद्धतं उद्धतनामानं युता एष ग्रीमाख्यपि दैत्यनामानि ज्ञेयानि श्रीदेवी चंद्रिका कुहासती उद्धताख्यं दैत्यं गदापा
तैश्चूर्णीकृतवती प्रातस्वं उग्रो व्यथात् वाक्कलाख्यं भिंडिपालेन मुदा प्रहारेण थकाख्यं दैत्यं बारौ रवथीत् १७ श्रीणि

ततो वेगात्स्वमुत्पत्य निपत्य च मृगारिणा करप्रहारेण धिरश्चामरस्यद्विधाकृतं १५ उदग्रश्चरणे देव्या शि
लाहृत्तादिभिर्हतः दंतमुद्धितलैश्चैव करालश्च निपातितः १६ देवी कुहागदापातैश्चूर्णीयामास चोद्धतं
वाक्कलं भिंडिपालेन बारौ स्नातं तथं थकं १७ उग्रस्य मुग्रवीर्यं च तथैव च महाहृतं त्रिनेत्रा च त्रिभुलेन ज
वानपरमेष्ठरी १८ विजालस्यासिना कायात्पातयामास वैश्विः उर्ध्वं उर्ध्वं चोभौ प्रारैर्नित्ये यमक्षयं १९

नेत्राणि यस्याः सा त्रिनेत्रा परामा माया प्राक्किर्येषां ते परमा ब्रह्मादयस्तेषां मपीष्टरी नियंत्री श्रं विका उग्रस्य नामा
नमुग्रवीर्यं च तथा महाहृतं त्रिनेत्रनामानं वैतांश्चतुरः सुलेन जवान १८ विजालस्य विजालाख्यस्य संज्ञैकदेशेनापि
संज्ञिप्रतीतिरिति न्यायात् उभौ यमस्य क्षयं दृष्टं नित्ये कानुभावित्याकांक्षाया माह उर्ध्वं उर्ध्वं चोभौ प्रारैर्नित्ये यमक्षयं
रान्यायेनोभयद्वयो जनीयो न्यथा व्यर्थः स्यात् देवी स्वदेन विजालसंज्ञकस्य कायाद्धिन्नोभूमावपातयत् उर्ध्वं
उर्ध्वं चोभौ दैत्यौ प्रारैरंतकसदनं प्रापयत् १९ ॥

महिषेण महिषाकारेण तान्निःस्वासप्रभवान् एवं स्वसैन्ये दयंगुच्छितिसति महिषासुरो माहिषेण स्वरूपेण ता
न्नागान् दधयत् ॥ तं तं सुखितकरणकप्रदारेण कोष्ठीद्रुतले पातयामासेत्यपि मेण संबंधः समदिषः कोष्ठी
द्रुणं स्तं प्रदारेण पातयामास तथा परान् खुरचात्तेरवातयत् अन्यान् युद्धहृदेः कोष्ठीच्छुगाभ्यां विदारितान्
कोष्ठीदेगेन कोष्ठीनादेन भ्रमणेन चान्यान् आससमीरणेन भूतले पातयामासेति संबंधः ॥ युग्मे सोसुरः प्रमथा

एवं संदीयमाने तस्वसैन्ये महिषासुरः माहिषेण स्वरूपेण तान्नागान् ॥ कोष्ठीं प्र
दारेण खुरचात्तेरवातयत् लांगूलताडितांश्चान्यान् युग्गाभ्यां च विदारितान् ॥ वेगेन कोष्ठीदपरान्ना
देन भ्रमणेन च निःस्वासपवनेनान्यान् पातयामास भूतले ॥ निपात्य प्रमथानीकमभ्यधावत् सोसुरः
सिंहदंतं महादेव्याः कोपं चक्रे ततो बिका ॥ सोपिकोपात् महावीर्यः खुरक्षुण्णमदीतलः शृंगाभ्यां
पर्वतान् चोष्ठीदोपवननादव ॥ वेगभ्रमणविक्षणमदीतस्य व्यप्रीयत लांगूलेनादतश्चाधिः

नीकं निपात्य महादेव्याः सिंहदंतं मभ्यधावत् ततो नंतरं मंबिकाकोपं (लावयामास सर्वतः ॥ २५ ॥
चक्रे ॥ खुरैः क्षणसमर्दितं मदीतलं भूदृष्टेन सः समदिषासुरः कोपाच्छुगाभ्यां पर्वतान् चान्येन यामास पु
नर्जगर्जचवलोक्तः ॥ तस्य वेगभ्रमणभ्यां विक्षणमदीतस्वयमेव विप्रीयते विप्रीणं कर्म कर्तयामासने
पदे तत्र प्रदेष्टुं वेगेन यद्रमणेन नक्षोदिता सती विप्रीणं समुद्रः पुच्छेनादतः सन् सर्वास्त्रदिक्षु लावयति स्म ॥ २५ ॥

खंडं खंडमिति क्रियाविशेषणं ययुरयगताः चनामेघाः आसानिलेन आसवायुनानिदिताः नभसप्राकाशाद्वलाः पर्वताः २६ पुताभ्यां पुंगुभ्यां विद्यारिताः संतः आसयवनेन प्रेरिताः प्रातः प्रातः प्रवला प्राकाशाद्भूमावयतनू २६ कोथसमाध्यातं कोथानलेनोदीपितं इत्यमुना प्रकारेण कोपेन ज्वलंतं महासुरंदंष्ट्रतदासावंडिकातद्वथायकोपंचकार २७ तस्येति संबंधतत्त्वगोषष्ठी तस्यबंधनायेत्यर्थः माद्विषं मद्विषसंबन्धि महास्थे महासंग्रामे सादेवी तस्यबंधाय

आयंदिस्वामदासंबहुवती ततः सोसरो
विमदामथेबहः सनमादिवंद्यं
अष्टौ २५ अक्षस्तत्परा मेवततो नंतरं मदियासुरः सिंदोभूत तत्परा मेवततो विकायावतस्य पिराक्षिन
नि मावत स्वर्गपाणिः पुरुषो दृष्टो २६ आसेवपीत्रमेव तंपुरुषं वाणे शिखेदेत्यन्वयः स्वर्गचर्मणा
सार्यसहितं पुरुषं स्वर्गचर्म च विच्छेदेत्यर्थः ततो नंतरं देवी तंपुरुषं सायकेः स्वर्गवेटक मथाक्षिनत त
तो मदियः स्वरूप सुतरान्मदागजो भूत ३॥

करेण सुगदं तेन तं देवीवाहनत्वेन प्रसिद्धं करेण सिद्धं कर्षतो गजस्य करं निरुद्धं तत विच्छेद कर्मव्यतिहारे आत्मने
पदं स सुगदं देव्याः सिद्धमाकृष्टवान् तथा जगज्ज देवीतस्य सिद्धं कर्षतः खड्गेन सुगदं कृतवान् ३१ वपुः प्रासीरमा
स्थितो गृहीतवान् तथा सर्ववत् तद्वैलोक्यं क्षोभयामास माद्विषेण स्वरूपेण विलोके कदं वकार ३२ पीयते इति पानं
मधु ततो नंतरं चंडिका कुहासती पुनः पुनर्मद्यमपिवत् उच्चैर्दसति स्मारकं नेत्रा ३३ बलं सामं धीवीर्यमुत्साहः ताभ्यां म
दो गर्वः तेनोद्धतप्रसङ्गवितवितवतिः सायसुरो जगज्ज बलेन प्रासीरेण वीर्येण तेन सादयेणोद्धतो विषाणाभ्यां चंडिकां

करेण च महासिद्धं तं च कर्षजगज्ज च कर्षतस्तु करं देवीखड्गेन निरुद्धं तत ३१ ततो महासुरो भूयो माद्विषं वपुः
स्थितः तथैव क्षोभयामास वैलोक्यं स चराचरं ३२ ततः कुहाजगन्माता चंडिका पानमुत्तमं ययौ पुनः पुनश्चैव
जहस सारुणलोचना ३३ न नर्दचासुरः सोपि बलवीर्यमदोद्धतः विषाणाभ्यां च विक्षेपचंडिकां प्रतिभूयमान्
३४ सावतप्रद्वितां स्तेनहृत्प्रायं तीव्रारोकरैः उवाचैनं मदोद्धतमुखरागाकुलाक्षं ३५ प्रीदेव्युवाच ॥
गर्जगर्जनां मूढमधुयावन्निवास्यहं मया त्वयि हतेनैव गर्जिष्यामि शुदेवताः ३६ ॥

प्रतिगिरीनक्षिपत् ३४ सा देवी तान्भूयमानमदेनोद्धतो मुखरागो यस्य सा प्राकुलान्वयत्कान्वयक्षराणि यस्मिन्वचने
तद्यथा भवति तथोवाच समस्तं वा क्रियाविशेषं मुखरागभावाद्भलिताक्षरमित्यर्थः सा देवी तेन माद्विषेण दिप्ता
नदीज्ज्वारोकरैश्चूर्णयंती प्रत्युवाच मदेनोद्धत उत्पन्नो यो मुखरागस्तेन सरोर्द्धरागो यस्य सः ३५ गर्जगर्जेति संभ्रमे पुन
रुक्तिः अहो मूढ क्षणमेकं गर्जगर्ज यावदहं मय पानं कुर्वे प्राप्तिरानी मया त्वयि हते सति विदशा गर्जिष्यति ३६ ॥

स.
प्र. टी.
२४

२५

प्राकम्प्येति योयः सादेवीपूर्वतः सुकासमुत्पत्य तं महासुरमारुहोद तदनंतरं पादेन कंठे प्राकम्प्येन मूलेनाज
घानः ३० ततः मूलेन तारुना नंतरं यदा कांतोपि सन्नित्तु सुखादुत्पन्नं सुखात् ततः मूलेन तारुना देतो रथं निष्क्रान्तो निःसृता
यं कायं प्रासीत् तया देव्याः रथं निष्क्रान्तं यववीर्यं सहाय्यं न भूतिं प्रति कथयेन संवृतः प्रतिबद्धः अर्थं निष्क्रान्तं यवसौ
देव्या वीर्यं संहृत इति पादः कवित्तु ३० ततः सोपि यदा कांतस्तया निजमुखात् तदा निष्क्रान्तं महावीर्यः खड्गवर्मथरो
सुरः अर्थं निष्क्रान्तं यवसौ देव्या वीर्यं संहृत इति पादः सकाविको निगच्छात्प्रातश्च ततो नंतरं सोपि मरिषस्तया
देव्या पादेन ग्रीवमाकांतः निजमुखादर्थं निष्क्रान्तं यवदेव्या बलेन स्यादितः ३० महता महासिना खड्गेण पंचवशिष्ठे
सुविश्रुता ॥ यवमुकासमुत्पत्य सा रूपा तं महासुरं पादेनाक्रम्य कंठे व मूलेनैनमताडयत् ३० ततः
सोपि यदा कांतस्तया निजमुखात् ततः अर्थं निष्क्रान्तं यवसौ देव्या वीर्यं संहृतः ३० अर्थं निष्क्रान्तं यवसौ
युद्यमानो महासुरः तया महासिना देव्या प्रियं कृतानि पातितः ३५ ततो दादा कृतं सर्वं दैत्यसैन्यं नना
रोद्रवंतं हृदयं वं खड्गधारिणः प्रातत् प्रदर्शय परं जगुः सकला देवता गणाः ४० ॥
मित्रादि विशेषो मदि
पासुरविषयः कविच्छेयमात्रः कृत्वा त्रीणा इति प्रतीयते यवमुक्तप्रकारेण यवमिति त्रैलोक्ये रिति वेति श्लो
कद्वयं काविकं महासुरो यो हृदयं कृतं ममायाः सासिनिर्गते प्रसौ तया देव्या मूर्धनं निहत्य भूमौ नितरा मपाति
३५ तत्सर्वं प्रसिद्धं दैत्यसैन्यं दादा कृतं कृतं दादा कृतं सत् नना प्राश्रदप्रानं प्राप्ते पलायितमित्यर्थः नना प्रायदि
ति कवित्यादः तदा यदवशिष्टं तन्नना प्रोति योजनीयं सर्वं नना वशिष्टं सर्वं जेदमो भुक्त इति वसर्वं प्राहः प्रकृत्य
भिप्रायः दर्शय दर्शय देकपत्रं निरति प्रायं जगुः लब्धवतः ततो नंतरं सर्वं दादा कृतं तदैत्यसैन्यं नना प्रायत् दादा कृतं कृतोये

ततः महासुरसंघः परं महासुरः ४० ॥

२४

दिविभवेदिव्यैः सदर्विभिर्नारदादिभिः देवानारदाद्यैः समंतां देवींस्तुवंतिस्म तथा विष्णो वसुप्रभृतयोर्गंधर्वपतयो
गायंतिस्म अप्सरोगणाग्रहजन् ४२ महिषासुरेहते पवित्रमथुगवायवोवांतिस्म दिवाकरश्च सुप्रतापोवभूव तथा
मयोनिर्धुमाः सशिखाः प्रदक्षिणावर्तिनोज्वलंतिस्म दिक्षुत्यन्नाउत्पातघाहाः प्रांताः प्रमंजसुः महारौद्रे महिषासुरे
व्यापादिते सकले पिलोके एवं महोत्सवभरः प्रसरी सतिस्म ४३ इति श्रीदेवीमाहात्म्ये टीकाहये महिषासुरवधस्तृतीयो

३॥

तुष्टुस्तोसुरादेवीं सददिव्यैर्मदर्विभिः जगुर्गंधर्वपतयोनन्तुष्णाप्सरोगणाः ४१ वबुः पुरायास्तथावाताः
सुप्रभोभूदिवाकरः जज्वलुष्णाग्रयः प्रांताः प्रांतादिप्रनितस्वनाः ४२ इति श्रीमार्कंडेयपुराणे सावर्णिके
मन्वन्तरे देवीमाहात्म्ये महिषासुरवधो नाम तृतीयोऽध्यायः ३ ऋषिरुवाच ॥ ततः सुरगणाः स
र्वे देव्या इंदुरोगमाः स्तुतिमारेभिरेकर्त्तुं निहत्य महिषासुरे १ प्राकादयः सुरगणानिहत्येति वीरेत ३
स्मिन्दुरात्मनिसुरारिवले च देव्या तां तुष्टुः प्रणतिनम्रशिरोधरो सावाग्भिः प्रदक्ष्य पुलकोद्गमचारुदे

देव्यास्तुतिकर्त्तुमारेभिरे आरव्यवंतः अयं श्लोकः काचित्कः १ महिषासुरे निहत्येति ततो नंतरं सर्वे प्राकुरोगमाः दे
व्याः स्तुतिमारेभिरे आरव्यवंतः १ तस्मिन् महिषासुरवले देत्येतेन्ये च देव्यानिहत्ये प्राकादयः सुरगणास्तं देवीं वाग्भिस्तु
ष्टुवित्यन्वयः देवा इति पाठे कथं भूताः सुरगणाः देवाः कीदृशयुक्ता इति योज्यं शिरोधरा ग्रीवाग्रं प्राणः वाग्मूर्धनः तेषां स
माहारः शिरोधरोऽग्रं श्रंश्रं प्राणस्य परियातच्छांदसः शिरोधरोऽस इति दंत्यः सकारः क्वचित् तदं, सप्रहः स्तंथवाचकः समासपरः

३॥

स.
श. टी.
२५

तस्मादसः प्रागुदेव प्रणत्या नम्रे शिरो यं प्रां शिरो यं संवायेषां ते केचित् सा प्रादं श्री वा वाच कतया व्या ऊर्वेति त
न्मते शिरो यं तेति श्री वा विप्रोषां पुनः कथं भूताः सुरगणाः दर्वजनि तरो मोत्यानेन चारवा देहायेषां ते प्रदर्व पुलको
मचक्र देहाः अन्यत देव्या तस्मिन् उरात्मनि मदिषे सुराविलेच निदते सति प्राकादयो देवगणाः वारणीभिस्तो वं
डिकास्तुवंति स्म किं भूताः प्रणतिनम्र शिरो यं साः प्रणतिव प्रणत्न प्रास्कं थायेषां ते अपरे कीट प्राः प्रदर्व पुल
कादमचारु देहाः प्रकृष्ट दर्वे रायो रोमां चाविर्भावः तेन मनोहरः देहायेषां ते यथा देव्या इदं प्रत्यक्षतया परिद
श्यमानं प्रतिव्याप्तं सुरगणैस्तु ब्रह्मांडं तर्गता म्रती द्रिया अपि पदार्थाः साक्षात्क्रियंत इवेति इदं प्राद्वेनापितेषां नि

देव्या यया ततमिदं जगदात्म प्रात्पानिः प्रोष देवगण प्राक्तिसमूह मूर्त्य ॥

तामं विकामखिल देवमदर्विष्ट ज्यं भक्तानताः समविदधातु शुभानिमानः ।

देप्रोद्युक्तः केना ततमित्यपेक्षा यामाह अतो पाथिकेन वैभवेन ननु तस्याः स्वाभाविके व्यापकत्वे कथं पविच्छि
न्नमूर्तिमत्त्वमित्याशंकाह निःप्रोषेति निःप्रोष देवगणस्य सामर्थ्यापचया यामूर्तिर्देहपरिग्रहे यस्यास्त
या यद्वा प्रात्म प्रात्पानिज स्वभावेना ततं स्पष्टं निःप्रोष देवगणस्य प्राक्तिसमूहः तेनो प्राप्रवययवमूर्तिः ।
प्रारीयस्या इत्यर्थः भक्त्या सेव्यमेव कभावपुरःसरतया प्रणताः स्म इत्यर्थपादपुराणे कंदो नुरीयात लुप्त
विसर्जनीयं च स्मेति यदं सां विकारमाकं शुभानि करोतु वयं तामं विकामं भक्तानताः समकिं भूतां अखिलैर्दे
वैर्मदर्विभिश्च पूज्यतेः खिल देवमदर्विष्ट ज्यतां यथा देव्या इदं विसं साभद्रासि करोतु स्माकं

२॥
२५

प्रकृष्टं स्वभावं अनन्यसाधारणं सामर्थ्यं च वक्तुं न पर्याप्तं इत्यन्वयः अशुभमकल्याणं भयं भाविः खप्रतिस्थानजमसत्त्वं
तयोः समाह्वयोः शुभभयं तस्य नाप्रायेत्यन्वयः वैभाविकयकवद्भावः अशुभेभ्यो भयं अशुभभूयं वा भयं यस्याश्रितत्वं प्रभावं
भगवाननंतो विसृज्य ब्रह्मादरश्च वक्तुं न समर्थाः साचंडिका समस्तं विष्णुपालयितुं अशुभाग्रद्वयं तस्य नाप्राय अथवा अशुरेभ्यो
भयमपनेतुं मतिं करोतु जगत्यात्यन्ते भयं नाप्रापते इत्येव ते बुद्धिर्भवतु २ पुण्यवतां पृथुया स्वयमात्माया एव दूपापरिहारेण स
यदित्यन्वयः तथा पापशुक्तां कः करणानां भवनेषु विपत्तयः सत्यज्ञानानंददिदूपाया भगवत्याः समीचीने सत्यज्ञपातो समीचीने
विपत्तयश्चेद्देवो वानास्ति उभयोः कल्पितत्वाविशेषात् तेनालक्ष्मीरूपेण भगवत्याविवर्तोक्तिर्न विरुद्धेति मंतव्यं तथा कृतधियो

यस्याः प्रभावमतुलं भगवाननंतो ब्रह्मादरश्च नदिवक्तुमलंबलं च साचंडिकारिखलजगत्परिपालनाय नाप्राय
वाशुभभयस्य मतिं करोतु २ यात्रीः स्वयं सकृत्तिनां भवनेषु लक्ष्मीः पापात्मनां कृतधियो हृदयेषु बुद्धिः अहं

वेदार्थविचाराभ्याससंस्कृतांतः (सतां कुलजनप्रभवस्य लज्जातां त्वानताः स्म परिपालय देविविषं ३॥

करणानां हृदयेषु तः करणेषु या बुद्धिः स्वर्गपवर्गसाधनं ज्ञानं तथा सतां वेदार्थानुष्ठातराणां अहं वेदोक्तेषु दृक्तेषु चार्थवि
श्वासः कुलमस्यास्तीति कुलः अर्पणादिभ्यो च तस्माज्जनात्प्रभवत्यतिर्यस्य तस्य यालज्जा करणीया प्रवृत्तिलक्षणो तः क
रणार्थमः तां उक्तदूपां त्वानताः स्म देदेवि जगत्परिपालय देदेविता मेवं विधां त्वानं भगवतीं नताः स्म स्मेति ह्यं दसः सकारलो
पः यतदोर्नित्यसंबन्धः या देवी पुण्यवतां वेदप्रससाक्षात्समृद्धिदूपा लक्ष्मीः पापिष्ठानामलक्ष्मीः पापिनां पृथुया अ
प्रांदिशति तथा या देवी बुद्धिर्देव्यवधारिणां हृदयेषु बुद्धिः बुद्धिमतां या बुद्धिः सा त्वमेव या त्वं सतां मनः स अहं

स.
प्रा. टी.
२६

साधवो यद्वयते सतव प्रसादपव यावमभिजातस्य मनसिलजा यादेवी सर्वभूतेषु सर्वरूपेण व्यवस्थितेति वदत्यति
तदेव द्रवयति नमस्कारफलं प्रार्थते देवि जगद्गता ॥ तदियं स्तुतिर्वस्तुतस्तु तत्स्वरूपं वर्णयितुमशक्यमित्याद
किमिति वर्णयाम इति समर्थनायां लोह तेनोक्तं वर्णनसामर्थ्यं संक्षेपार्थं न किंवा हेनादिप्यते तव स्वरूपं वर्णयि
तुं न शक्नुम इत्यर्थः असामर्थ्ये हेतुमाह अविन्यमिति सर्वेषु सुरदेवगणादिकेषु निरूपणीयं सर्वोक्तं पृथक् तदेवेति
यतस्त्रिसहस्रमतिवीर्यमनन्यसाधारणं सामर्थ्यं च किं वर्णयाम यतो विन्यं सर्वेषु असुरक्षयकाराणां प्रभुं दे

किं वर्णयाम तव रूपमविन्यमेत किंवाति वीर्यमसुरक्षयकारिभूति ॥
किंवा देवेषु चरितानि तवाद्भुतानि सर्वेषु देवसुरसिंहगणादिकेषु ४

देवि संग्रामेषु यानि च तवाद्भुतानि चरितानि किं वर्णयाम सर्वेषु असुरदेवगणादिकेषु अविन्या नियतः दे
देवि तव रूपमेतत् किं वर्णयामः प्रयंचयामः रूपं किंभूतं चिंतयितुमशक्यं मनोविषयातीतत्वात् किंच भू
विना नारूपं तव प्रति वीर्यं किं वर्णयामः कीदृशमसुराणां क्षयं करोतीत्येवंप्रणीतं किंवा देवेषु तव चरितानि
किं वर्णयामः किंभूतानि सर्वेषु असुरदेवगणादिकेषु आश्चर्यकारीणि ४ ॥

रजःसत्त्वतमोलक्षणगुणत्रयोपाधिकत्वमेव चतुर्दशभुवनानासुत्यतोस्थितौनाशेवदेतरपीत्याह देतुरिति ननु रजो गु
 णोपाधिको ब्रह्मा जगदुत्पादकः सत्त्वोपाधिको हरिः पालकः तमोगुणोपाधिको हरः नाशक इति प्रसिद्धिः तत्कथमहं स
 मस्तजगतां देतुरिति चेत्तत्राह हरिहरादिभिरपित्वं न ज्ञायसे इति आदिशब्देन ब्रह्मा गुप्तते हरिहरयंक्तावन्यस्यायोगत्वात्
 तेपितृद्वयापादिता जगदुत्पत्त्यादिकं कुर्वन्ति न स्वतः इत्यभिप्रायः ननु सर्वज्ञैर्ब्रह्मादिभिः कथं मत्स्वरूपं न ज्ञायत इत्याकांक्षा
 यामाह दोषैरिति तज्ज्ञानप्रतिबंधकानां दोषाणां रजःसत्त्वतमसां महामायाजनिततमः स्तोमानां वा वियमानत्वात्
 त्वरूपं ते न ज्ञायत इत्यर्थः सत्त्वधीयावुप्रत्ययांते न दोषवत्तद्वरिहरादिभिर्विशेषणतया बोध्यते अज्ञानेदेवंतरमाह
 अपारेति कालतो देतातो वस्तुतश्च यः पारः परिच्छेदः तद्रहितेत्यर्थः तन्मायाकल्पितत्वात्परिच्छिन्नास्तेः तस्मैः कथं अपारे

देतुः समस्तजगतां त्रिगुणापि दोषैर्न ज्ञायसे हरिहरादिभिरप्यपारा ॥

छिन्नात्वं ज्ञातव्येत्यर्थः ननु यतो वा इमानि भूतानि जायंते ते येन जातानि जीवंति यत्प्रयांत्यभिसंविशंतीत्यादिश्रुतिः
 सत्त्वज्ञानानंदरूपस्य ब्रह्मणो जगदुत्पत्त्यादिदेतुत्वं प्रतीयते तस्मिन्निष्ठा तद्विषया च या जीवानामविद्या तत्कल्पितत्वं हरिह
 रादीनामुचितं अतो ब्रह्मविषयमेव ज्ञानं तेषां न मत्स्वरूपविषयमत एव न मन्मायाकल्पितत्वमपीति चेत्तत्राह सर्वाश्रये
 ति सर्वस्य प्रपंचज्ञानस्याश्रयः उपादानकारणी भूतब्रह्मत्वमेवेत्यर्थः तत्पुरुषेपि क्वचिद्व्यलिङ्गता भवति इति सर्वस्या
 श्रयः सर्वाश्रयेति न विरुद्धं अथवा कार्यकारणमाश्रयतीत्याश्रयः कार्यं सर्वः प्रपंचः आश्रयः कार्ययस्याः सा सर्वाश्रयेत्य
 र्थः ननु परिच्छिन्नप्रपंचाश्रयभूतायाः कथमपरिच्छिन्नत्वमिति चेत्तत्राह अखिलमिदं जगदंशभूतमिति तेनूनभिव्याप्य

स.
प्रा. टी.
२०

यथा पटस्तिष्ठति तथा तत्त्वं व्याप्य यदि प्रपंचस्तिष्ठेत्तदा तव परिच्छिन्नत्वं स्यात् यत इदमखिलं जगत् ब्रह्मा इदं मया
भूतं कल्पितं तदेकदेशात् अतः अनेन ब्रह्मा गन्धपितृदंशोपवर्तिष्ठति अतस्त्वमपरिच्छिन्नैवेत्याशयः ननु विकारवत्त्वं
वाश्रयत्वेन ममापि किं विकारित्वमुच्यते नेत्याह अत्र व्याकृतेति जायते, स्तिवर्धते विपरिणामते पक्षीयते नश्यति चेति षड्वि
धभावविकाररहितेत्यर्थः ननु कुतपतदत आह ह्येतः कारणात् त्वमाद्यप्रकृतिः परा उत्कृष्टा मा प्रपंचसंघादयित्री शक्ति
र्यस्याः सा परमा विकारिणो जगन्मूलकारणत्वरूपमादिप्रकृतिं त्वपरमत्वं च न संभवति अत उक्तं रूपायां त्वयि विकारप्र
कृत्याः केवलास्तीत्याशयः ननु प्रथमं जडं जगन्मूलकारणमिति सांख्यवादोति परमा एवादीनां कारणता नैयायिकादिभि
रुच्यते तत्कथं जगद्वेतः सत्यज्ञानमिति चेत् अत्रोच्यते श्रुत्यभ्याससंस्कृतोतः कारणानां प्रकाशानां सुखात् निर्गतास्तुतिः श्रौत

सर्वाश्रयाखिलमिदं जगदंशभूतमव्याकृतादिपरमाप्रकृतिस्त्वमाद्या ५॥

जगत्कारणविषयतयैव व्याख्यातुमुचिता श्रौतं तजगत्कारणं ब्रह्मेव नान्यजडं प्रधानादीति वादरायणेन ईदृतेर्नाप्रा
हमित्यादिना प्रतिपादितमतस्तद्विषयतयैव स्तुतिव्याख्यानं दब्रह्मरूपत्वं कथं वा तद्विषयतयैव प्रकाशितुमिच्छामि
ति यतदभिप्रेत्यैव ग्रंथव्याख्यातव्यैः प्रांकराचार्यैः सोऽर्थलक्ष्यं ब्रह्मरूपेणैव भवानीव विणीता निमेषोन्मेषाभ्यां प्रलयमु
दयं याति जगतीतवेत्याहुः संतो यथारिथराजस्यतनये त्वत्मेवाजातं जगदिदमप्रोषं प्रलयतः परिशतं प्रांके परिरु
त निमेषास्तवदृष्टा इति प्रांकेन अमरीका देदेवित्वं समस्तजगतां सहि स्थिति सदा रादोकारणं त्वं विगुणापि सत्त्वरजस्त
मो रूपापि देवैर्दृष्टिरादिभिरपि न ज्ञायते किंपुनर्न गुणा यतो परा पारयितुमशक्यस्यामर्हि नुः पारो न लभ्यते दे
वित्वं सर्वाधारभूता इदमखिलं जगत्तैवांशभूतं देदेवित्वं तैवांशदेदेवित्वमाद्या परेभ्यः पराप्रकृतिः कीदृशी अप्रविकृतिः

मूलप्रकृतिरविकृतिरिति ५॥

देदेवियस्याः स्वाहात्मकपाहृदयाया उच्चारणेन समस्तसुरतानिः प्रोषदेवगणः तृप्तिं प्रयाति सा स्वाहासंभवसि यतदेः
 साहचर्यनियमात् पितृगणस्य च तृप्तिहेतुः स्वधावतमेवासीत्यन्वयः अतो हेतोः तं जनैरुच्चार्यसे पितृकर्मसि ति प्रोषः
 ननु हेतोः समस्तजगतामिति श्लोके सर्वजगत्कारणतोत्ता सर्वोक्त एतेन स्तुतिः कृता तदनंतरं स्वाहायात्मकतया स्तु-
 तिर्निर्दापर्यवसानीत्यात् एषिवीश्वरलोक्तिवत् यवमुत्तरश्लोके ब्रह्मप्राप्तिहेतुविद्यारूपस्तुतिर्विरुद्धा ब्रह्मरूपतस्य सर्व-
 मुक्तत्वादिति चेत् अत्रोच्यते स्वाहायात्मकतोत्ता पूर्वोक्तं सर्वात्मकतंडलीक्रियतो न हि एषिवीश्वरस्यापि प्रामीणैरु-

यस्याः समस्तसुरता समुदीरणेन तृप्तिं प्रयाति सकलेषु मखेषु देवि ॥

स्वाहासि वै पितृगणस्य च तृप्तिहेतुरुच्चार्यसे तमतपव जनैः स्वधाव ६ ॥

अमानो ग्रामे प्रास्त्वमेवेत्याद्युत्ताग्रामे प्रास्वं निर्दापर्यवसायिदृष्टं स्तुतेः कमनियमाभावाच्च कमनियमाभावस्य प्र-
 सिद्धः तमेव स्वाहासीत्यादिस्तुतौ अथार्थकमेवापादः कमोवाध्यते अग्निदोषं नुदोति यवां पवतीत्यादिविती-
 ब्रतयास्तुतिः सर्वातर्जया सर्वोक्त एतत्प्रतिपादनमेव चात्र प्रयोजनं देदेवितं स्वाहासि स्वाहा द्रुतभुक्तिर्या य-
 स्याः स्वाहायाः समुदीरणेन उच्चारणेन सकलेषु मखेषु समस्तदेवसमूहः तृप्तिं प्रयाति देदेवितं पितृगणस्य वै-
 निश्चितं तृप्तिहेतुतपव जनैः स्वधा इति उच्चार्यसे ६ ॥

स.
प्रा. टी.
२८

हेदेविसाप्रसिद्धतत्त्वमस्यादिवाक्याजन्मब्रह्माकारांतःकरणावृत्तौ स्फुरंती विद्या त्वमसि तत्त्वमस्यादिवाक्यायमानांतःक
रणप्रवृत्तिर्वस्वस्वरूपावारकमज्ञानेनाश्रयति ब्रह्मस्वरूपं तत्त्वतः पवस्फुरतीति विद्या ब्रह्मस्वरूपेवोच्यते स्माभिः अवरणा
दीनामविद्यानिवृत्तावेवोपयोगात्स्वरूपात्मिकाया विद्यायाजन्मत्वमपिनशंकनीयं केचित्तु ब्रह्मविषयाविद्येति वदंति त
न्मते ह्यन्यात्मकत्वेन विद्यायानविद्यात्मकता ब्रह्मणाः फलविषयत्वयोगात् भगवती भगवद्वाच्ये सूर्यादिषु रूपासंय
न्ना ब्रह्मविषयेति केचित् परमाप्रकृतमा प्रकृतमत्र प्रतिपादनायादया मुक्तिदेवरिति सा विद्याया मुक्तये इति वच
नात् अविद्यमननुष्ठेयं मदाव्रतं साधनं यस्याः सा तथा मदाव्रतमाह भगवान्यातं जलिः अदिसा सत्यमस्य ब्रह्मचर्या

यामुक्तिदेवरिविचिंत्यमदाव्रतात्त्वमभ्यस्यसे सुनियतं द्रियतत्त्वसारेः मोक्षार्थं
भिर्मुनिभिरस्तसमस्तदोषैर्विद्यासिसा भगवती परमादिदेवी ७॥

परिग्रहा इति द्विषाहो हेतौ यस्माद्विद्यासि अतस्त्वं मुनिभिर्मननशीलैरभ्यस्यसे सुष्ठु नियतानिवर्णीकृतानीं द्वियाणि
यैस्ते मुनियतेंद्रियाः तत्त्वब्रह्मेव सारो येषां ते तत्त्वसाराः सुनियतेंद्रियाश्च ते तत्त्वसाराश्चेति विग्रहः अस्ताधस्ताः समा
स्ता दोषा रागादयो येषां तैः अन्यच्च हेदेविद्या तं मोक्षार्थं भिर्मुनिभिरभ्यस्यसे यथायसे यतो मुक्तिदेवमुक्तिदा कीदृ
प्रपविचिंत्यमविचारणीयं मदाव्रतं यस्याः किंभूतैः सुनियतेंद्रियतत्त्वसारेः नियमिते पुंड्रिद्यं पुजानस्य सारो येषु तैः
अस्तसमस्तदोषैः निराकृतः समस्तदोषो यैः तैः हेदेवि परमाविद्या आन्वीक्षिकीति परं ज्ञानत्वं ७॥

प्रह्लादिका प्रह्लादस्वभावात्कुरुतेऽयं यजुर्विद्यजुर्वेदाः प्रह्लादमिष्टायं ब्रह्मवचनं यजुर्वेदस्य षडशीति प्रह्लादमिष्टायं
तत्सुविमलानि निर्दोषाणि च तानि कुरुते यजुर्विद्येति विप्रदः तेषां सामानाधिकरण्यात्तन्मात्रेणैव साक्षात्तमपि ब्रह्मवचनं
प्रह्लादमिष्टायं सदस्यप्रह्लादमिष्टायं तन्मात्रेणैव साक्षात्तमपि ब्रह्मवचनं
मयः पदानां पादो विद्यते येन सामानाधिकरण्यात्तन्मात्रेणैव साक्षात्तमपि ब्रह्मवचनं
इति नैव सामानाधिकरण्यात् तन्मात्रेणैव साक्षात्तमपि ब्रह्मवचनं
नोक्तं सर्वं पुरस्ताच्च विप्ररीर्यतीति मनुः इत्यं यजुर्वेदत्रयीस्वभावात् अथर्वणस्तु प्राणिकपौष्टिकतयैतेष्वेवांतर्भावा
त्तद्व्यङ्गाभिधानं देवयतिसर्वान् प्रह्लादिति निवृत्त्युपदेशेन व्यवहारयतीति देवी भगवती वीर्याति प्रायश्चालिनी सर्वप्रा

प्राज्ञात्मिकाविमलसूयजुषांनिधानमुद्गीथरस्यपदपाठवतांचसां देवीत्रयीभगवतीभवभावनायवार्तासि
 णिभ्योवलीयस्मात् भवःसंसारस्तस्यभावनायानुवर्तनायवार्ताकृष्यादिलक्ष्णं सर्वजगतांपरमार्तिद्वीप
 णाकृषिवाणिज्या तद्वच्चरतीत्यंयमुपालनं विद्यासेता महाभागवतवृत्तिस्रष्ट्याश्रयेति विसृज्यमाणे वार्तायाः
 कृष्यादिरूपतस्तु परमार्तिद्वीपीयतिशयनाशिनी भवभावनायसंसारज्ञानार्थत्रयीवेदस्तमित्यन्वयः अन्यथा
 द भवभावनायसंसारस्थितयेत्रयीत्वयतोपदेशात् तथाचाहुः श्रौतप्रस्तावृत्तिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदित्याज्ञा
 यतेहृष्टिहृष्टेरन्नततः प्रजायति इदेवित्वंशब्दब्रह्मसमीक्षितवेदत्रयरूपावेदाश्रयित्वमेव तथाविमलसूयजुषांनिधा
 नं सूचांयजुषांत्वमेवनिधानं सांज्ञाचनिधानं किंभूतानामुद्गीथरस्यपदपाठवतां उद्गीथः प्रणवः तेनरम्यानि
 पशानि तेषांयःपादः सविद्यतेयेषां तानितेषां अतएव भगवती ॥

स.
प्रा. टी.
२५

29

चतुर्दशविद्याज्ञानवती तथा त्वं वार्ताकृषिः पाशुपालं वारिज्या च वार्ता पतावता ग्रान्दीक्षिकी त्रयी वार्ता दंडनी तिलक्ष
णा राजविद्या चतुष्टयमयी त्वमेव किमर्थं संसारोत्पत्तये तथा त्वं सर्वजगतां उत्कृष्टव्यसनापनोदका भोजनाच्छादनादिमू
र्त्या मेधासरस्वती रूपा त्वमेवासि अथवा मेधा वधारणा शक्तिः यथा वेदादिद्वयः प्रादुर्ग्रामः स्थिरी क्रियते विदितो विल
पास्राणां सारः तत्त्वं रक्षयं वा यथा दुर्गा दुर्जया दुर्गे दुर्गवच्छेदो यो भवः संसारः तद्वयः समुद्रः तत्र नौ दिवनौः पारगति
साधनं असंगा अतिदत्त प्रसरा अदितीया वानौ स्तु कर्णधारवादक मुक्ता त्वं तद्रदिता पिता रयसि श्री लक्ष्मीः दे
हृदये एकपाद्वितीया कृतो धिवासः स्थितिर्यथा अथवा कैटभा रेहृदये एकस्मिन् कृतो धिवासो यथा सा श्रीस्तंश

मेधासि देवि विदिता विलपास्राणां दुर्गासि दुर्गभवसागरनोरसंगा श्रीः कैट
भारिहृदये ककृता धिवासा गौरित्वमेव प्राप्तिमौलिकृत प्रतिष्ठा २॥

प्रिमौलौहरेकृता प्रतिष्ठा आस्पदं यथा प्राप्तिमौलेर्हरस्य कृता प्रतिष्ठा उत्कर्षो यथेति वासा गौरित्वमेव यद्वा
देदेवित्वं मेधासि कालांतरेणाप्यविस्मरणरूपा तथा विदिता विलपास्राणां विदितो ज्ञातो विलपास्राणां सारो य
था देदेवित्वं दुर्गासि परेषामगम्यासि तथा असंगा असंवलती दुर्गभवसागरनौः विषमस्य संसारसमुद्रस्य तरीः त्वयै
वनौ रूपेण संसारसागरं सुखेनैव तत्रंति संतः देदेवित्वं श्रीः प्रत्यक्षमूर्तिमती लक्ष्मीः कैटभारिहृदये ककृता धिवा
सा श्री विसौहृदयमाश्रित्य स्थिता अपरंगोरी त्वमेव किंभूता प्राप्तिमौलिकृत प्रतिष्ठा वंद्योत्तरस्या धिदृक्त्वामभा

३
६

२५

इषहमेन सदवर्तते तदीयहासं तउक्तोवर्णविपर्ययः इषन्मात्रेयथाभवति तथा विलोकोतिक्रियाविशेषणं वा स
 सेन सदितं सदासं परिपूर्णं चंद्रविंबमनुकरोति तच्छीलं परिपूर्णं चंद्रविंबानुकारि आह्लादकारित्वात् कनकोत्तमं
 असुत्कृष्टकांचने तस्य कांतिर्यस्य कनकादत्युत्तमा कांतिर्यस्येति वा अतएव कांतं मनोदरं कनकोत्तमकांतिव
 कांतमित्येकं वापदं एतेन देव्याः स्निग्धगौरांगतंसूचितं तथा तादृशमपि ते वक्त्रं विलोक्य मदिषासुरेण यत्सह
 तं तदत्यद्भुतमत्याश्चर्यमित्यर्थः प्रहृतमिति न पुंसकभावेत्तः प्रहृतः कृत इत्यर्थः अथवा तिप्रथमनोत्तत्वात् अ
 त्यद्भुतमाश्चर्यजनकं ते मुखं विलोक्य तथापि तामसस्वभावादविचारेण प्रहृतमिति योजना अविचारेण प्रहारकर

इषत्सदासममलं परिपूर्णं चंद्रविंबानुकारिकनकोत्तमकांतिकांतं ॥

अत्यद्भुतं प्रहृतमातरुषा तथापि वक्त्रं विलोक्य सदसामदिषासुरेण १०

एते हेतुगर्भविशेषणं आप्ररुषेति आप्रकोयेनेत्यर्थः आप्ररुषेति बहुषु पुस्तकेषु पाठः तथापि सयुक्तार्थः कोथा
 दिप्रहारयोग्येवेति किमपि न विचारयति अतः आप्ररुषामदिषासुरेण अत्यद्भुतं मुखं विलोक्य अपि त
 थापि पूर्वोक्तद्वयेण प्रहृतमिति वा तथापि योजनीयः सदसा बलेन देदेवितव एव विधं वक्त्रं विलोक्य सद
 सामदिषासुरेण तारुषासकोयेन सतायत्प्रहृतं प्रजुह्वेतदद्भुतं किंभूतं स्मितयुक्तं तथा अमलं निर्मलमत्यं
 तं निर्मलमतएव परिपूर्णं चंद्रविंबानुकारि परिपूर्णं चंद्रमंडलमनुकरोतीति तथा कनकोत्तमकांति कांतं
 कनकस्योत्तमाकांतिः तदुत्तममनोदरं १०॥

स.
प्रा. टी.
३.

30

देदेविऊपितंतेमुखं दृष्ट्वा तत्क्षणमादिषः प्राणान् यत्र सुमोचत देवाश्चर्यं भुङ्क्त्वा भालकोटित्येन कराले भीषणं उ
यच्छृणोक्तं सट्प्राक् विरोधारुणां दियस्मात् ऊपितस्यांतकस्य यमस्य दर्शनेन कैर्जीव्यते जीवितं प्राकृतं अपितनकै
श्चिदित्यर्थः देदेवितवऊपितं भुङ्क्टी कराले मुखं दृष्ट्वा मदिषः यत्तयः प्राणान् सुमोच तदतीव चित्रं अद्भुतं काविकी
दृष्ट्वा सुयच्छृणोक्तं सट्प्राक् विऊद्वारकत्वात् उयच्छृणोक्तं सट्प्राक् विः कांतियस्य तत् एवं विथत्तदानेन दर्शनेनापि
मदिषो न यत्र सूर्यदृष्ट्वा भूवै प्रसीदं प्रसादं ऊरु परमा प्रकृष्टा सा नुग्रहसती भवती भवाय उद्भवसंपदे इत्यर्थः यद्वा
दिजीवति न कोपीत्यर्थः ॥ प्रसीदं प्रसादं ऊरु परमा प्रकृष्टा सा नुग्रहसती भवती भवाय उद्भवसंपदे इत्यर्थः यद्वा

दृष्ट्वा तदेविऊपितं भुङ्क्टी कराले सुयच्छृणोक्तं सट्प्राक् वियन्नसयः प्राणान् सुमोच मदिषस्तदतीव चित्रं
कैर्जीव्यते दिऊपितांतकदर्शनेन ॥ देवि प्रसीद परमा भवती भवाय सद्यो विना प्रायसि कोपवती ऊ
लानि विज्ञातमेतदधुनैव यदस्मिन् नीतं बलं सुविपुलं मदिषा सुरस्य ॥ १॥

भवाय भावनाय संसारविभूतिजननाय भवती परमोत्कृष्टा प्रसादपरमेति पादे प्रसादेन परमा भवती भवाय
स्थितिप्रकल्पने कोपवती ऊलानि गणान्ना प्रायसि यत्तदधुनैव विज्ञातं यदेतन्मदिषा सुरस्य सुविपुलं बलं सैन्यं
प्रसन्नं नीतं नाशं प्रापितं तत्कोपेनास्य दैत्यबलस्य नष्टादिदानीं कोपावस्थाने सगन्ना प्रायति अतः कोपं पश्य
ज्य प्रसन्ना भवेत्यभिप्रायः देदेवि प्रसाद परमा सती भवाय उदयाय भवेति कोपवती सती सद्यः ऊलानि विना
प्रायसि देवि यत्तदधुनैव विज्ञातं यन्मदिषा सुरस्य विपुलं बलं मस्तं नीतं ॥ १॥

३.

स.
प्रा. टी.
३१

उर्गे संकटे प्रदेष्टुं स्मृता सती अतीव शुभं मतिं मोक्षादि साधनभूतां बुद्धिं ददाति दारिद्र्यं निर्यनता उः खं प्रतिकूलवेदनी
यं भयमनागतप्रतिकूलसंभारणं यतश्चित्तयंदरति तच्छीला दारिद्र्यं भयदारिणी तस्याः संबोधने देदारिद्र्य उः खं
यदारिणि सर्वेषां सुपकारसंपादनाय सर्वशुक्लेशु आर्द्रवितास्त्रिगुविता तदन्या का नकापीत्यर्थः दैत्यानां मपि ह
नने मोक्षादिप्रमाणभावाच्च सर्वोपकारकरत्वं कथमित्याशंक्य समाधत्ते यमिरिति देदेविदुर्गे विषमे स्मृता सती
समग्रजनस्य भयंदरसि अयनयसि स्वस्थैः स्मृती सती अतीव शुभं मतिं ददाति दारिद्र्य उः खं भयदारिणि दारिद्र्य
उः खं भयंदरत्येवंप्रीले तदन्या का सर्वोपकारकरणा यप्रत्यहमार्द्रविता स्यात् सर्वेषां सुपकारं कर्तुं तमेव सहृद

उर्गे स्मृता हरसि भीतिमशेषजंतोः स्वस्थैः स्मृता मतिमतीव शुभं ददाति दारिद्र्य उः खं भयदारिणि का तदन्या
सर्वोपकारकरणा यदयार्द्रविता १५ यमिर्हृतैः सुखसुपैति जगत्तथैते ऊर्वंतु नाम नरकाय विराय पापं
संग्रामस्तु मथि गम्य दिवं प्रयांतुं मत्वेति नूनमदितान् विनिर्देसि देवि १६॥

यान्नागर्षि यदुक्तं सर्वोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनमिति यमिरसुरैर्हृतैः सद्भिर्जगत्सुखसुपैति प्राप्नोति प्रह
त्यादिभ्यस्तृतीयायनेषु तेष्ठित्यर्थः तथाप्यनेः सुराश्चिरयविरकालं नरकार्यपापं प्रतिकूलं ऊर्वंतु नाम नाम प्राहो
भुपगमे अथवा ग्रामप्राहो भुपगमवाची नकारो निषेधार्थः अथवा ग्रामप्राहो नरकावाची ग्रामसंज्ञक नरकाय पा
पं न ऊर्वंतीत्यर्थः संग्रामस्तु मथि गम्य दिवं प्रयाति निमित्ता अदितान् निरिपून् विनिर्देसीत्यन्वयः नूनमित्युत्प्रेक्षा
यां देदेवि नूनं निश्चितमिति मत्वा प्राहून्माभ्यसि ३ इति किमेभिरसुरैर्हृतैर्जगद्भिः सुखसुपैतु नाम इति प्रकाशये
व तथैते विषयवश्चिरय नरकाय पापं ऊर्वंतु पुनः संग्रामेस्तु मथि गम्य वराका दिवं प्रयांतु इति बुद्ध्या व्यापादयसि १६

भवती दृष्टे विलोको वसुधासुरान् भस्म किं न करोति अपि तु करोत्येव दृष्टे वेति पाठे दर्शने नैवेत्यर्थः एवं सति अवि
 सुयच्छसंप्रदिशो विद्यापारयसि तद्विषयोपि दिवस्मात् प्राप्नुता लोकान् इदं लोकान् प्रयांतु इत्येवं प्रकारसाधो
 यरोपकारनिश्चयमिति तेषां हितेषु पितृव भवति पंचमहापात किं नो रणे हताः सद्गतिं लभन्ते भवति तेषु पितृनेति साधो
 ति पाठे अपि शब्दतत्प्राप्त्या द्वावि नैव योजना तेषु रिष्यति ते तवाति साधो मतिर्भवतीत्यर्थः देदेवितं सर्वा सुरान्
 किं दृष्टे व भस्म न करोति अपि तु विदयासीव अवि सुयच्छसंप्रदिशो विप्रहरणं सुचसि तत्रेदं कारणं तवादिनेषु पि इत्यं
 धीमतिर्भवति सदयत्वात् यदि यो विद्यासुताः संतः शुभां लोकान् प्रयांतु यथा रिष्यन्त मपि शोभना गतिर्भवतु भस्मीभू

दृष्टे व किं न भवती प्रकरोति भस्म सर्वा सुरान् रिष्यत्यदिशो विद्यासं लोकान् प्रयांतु रिष्योपि दिवस्मात् प्राप्नुता इ
 त्यंमतिर्भवति तेषां हितेषु साधो ५ खड्गप्रभानिकरविस्फुरणैः सुलाप्रकांतिनिवदेन दृष्टे सुराणां
 यन्नागता विलयमंशुमदि उखंडयोग्या ननं तव विलोकयतां तदेतत् १८

ताः सद्गतिं लभन्ते ५ अर्थात् तव यः खड्गः
 तस्य प्रभानिकरो दीप्तिमत्तः तस्य विस्फुरणैः सर्वतः प्रसरणैः तथा ते नैव प्रकारेणो ग्रैर्भयानकैः सुलाप्रस्य सुलप्रेष्ट
 स्यकांतिनिवदेन दीप्तिमत्तयेन चासुराणां दृष्टाः चक्षुषिविलयविनाशं यन्नागताः तदेतदाश्चर्यमिति शेषः अथवा
 दृष्टे विलयं नागताः ततश्च विनाशप्राप्तौ यततवाननं विलोकनकारणमिति योज्यं कथं भूतमाननं अंशुमत दी
 प्तिमत इदं खंडयोगि अर्थचंद्रान्वितं च तद्वत्तु चंद्रकिरणसंपर्कवशाद् दृष्टे न नष्टा इति फलितार्थः देदेवियः ख
 ड्गप्रभानिकरविस्फुरणैः प्रयातनैरुग्रैः तथा सुलाप्रकांतिनिवदेनासुराणां दृष्टे विलयं न प्राप्ताः तदेतज्जवाननं ॥

स.
प्र. टी.
३३

विलोकयतां कलंतवचकं वीक्षणो नेव विप्रदयाः स्फुटिताः किंभूतमंशुमदिउखंडयोगि ॥ ३३ ॥ मतो मयस्वभूवि
नस्येउखंडमयो योयस्यतत ॥ मृतकराम्भताप्राप्यायतेनतेषां वक्ष्येदानी ॥ १८ ॥ देदेविउर्हतुतप्रामनं ॥ ३३ ॥ नचे
प्राप्तं ॥ नवशीलं वरितं ॥ मयायतत्यपिदप्रमानं तव रूपं सौंदर्यं अविचिंत्यवक्तुमशकं अन्यैः सदा तले तव वीर्यं च
हृत्प्रीत्यनो यमकमोयैः ॥ मया मसुराणां दंतनाशकं हृतदेवयराकमाराणामिति कर्मणिषष्टी ॥ अयमनेन सर्वोक्तपात्र
व्यापारणात्सर्वमयन रूपेण प्रकारेण वैविध्यमिदं वदया प्रकटिता अथवा इत्यमेवं सत्यमिदया पात्रेण हननल

उर्हतुतप्रामनं तव देविशीलं रूपं तथैतदविचिंत्यमत्रत्यमन्यैः वीर्यं
च दंतनाशकं देवयराकमाराणामिति कर्मणिषष्टी ॥ १८ ॥

क्षणेति व्याख्येयं प्राप्तेण दत्ताः पापिनोपियतः स्युते उक्तं च हावेतो प्रथितो लोके सूर्यमंडलभेदिनो परिब्राज्यो
गशुक्तश्चरणो वाभिसुखोदत इति देदेवितवशीलं वरितं उर्हतुतप्रामनं उर्हतानामन्यायिनां वृत्तस्य प्रामनं
प्रामयिता तथैतद्रूपमन्यैः तलेनिरुपमं कीदृशमविचारणीयं कथमेवं रूपमजायत इत्यविचारयितुं न शक्यते
तथाच वीर्यवान्यैः अत्रत्यं किं रूपं दंतदेवयराकमाराणां दंतनाशकं हृतो नाशितो देवानां यराकमोयैः स्तेषां दैत्यानां हिंसकं
देदेवितयेत्यं प्राप्तेवातकेः स्वर्गप्राप्तो न वैविध्यमिदं दया प्रकटिता ॥ १८ ॥

देदेवितवास्यपराक्रमस्य केनोपमाभवत् न केनापीत्यर्थः प्राप्नुम्यदाविप्राश्रुणं भयद्वयं प्रतिहारिप्रतिशयेन म
 मोदस्येवंदूषं कुरुन कुरुपि किंतु भवनत्रयेपितृव्येवेत्यन्वयः देवदेवां कितप्रदे वितेहपासंग्रामे रुरताच भुवनत्रयेपि
 त्रयेवट्टणान्यत्रेत्यर्थः देदेवितवपराक्रमस्य केनसरोपमाभवत् निरुपसंतावत्तवबले तथेदमतिहारिप्रतिम
 नोदसं दूषं कुरुवैविधं दूषं कालि कीटप्रां प्राप्नुम्यकारि विप्राणं भयावदं वितेहपासमथे निष्ठुरताच त्रयेवट्टणरूपक
 पानेष्टयोदयोत्रयेवट्टणः नान्यत्र भुवनत्रयमध्ये २० यतदखिलं समग्रं वैलोकं विप्राणामसुराणां नाशनेन तया शतं पा

केनोपमाभवत्तेस्यपराक्रमस्य दूषं च प्राप्नुम्यकार्यतिहारिऊत्र वितेहपासमथे निष्ठुरताचट्टणत्रयेवदे
 विवरदे भुवनत्रयेपि २० वैलोकमेतदखिलं रिपुनाशनेन शतं तया समग्रमूर्धनितेपि हत्वा नीतादिवं रिपुग
 णाभयमप्यपास्तमस्माकमुन्मदसुरारिभवं नमस्ते २१ मूलेन पादिनो देवि पाद्विखट्टेन चां विके चंटास्वने
 ननः पादिवापज्यानिःस्वनेन च २२॥

लितं ते अस्माकं रिपुगणाप्रपिरणमूर्धनिसंग्रामप्रधाने स्थाने हत्वा दिवं नीताः स्वर्गं प्रापिता इत्यन्वयः उद्विक्तो भवे
 दंकारो ये पां सुरासीरांतेभ्यो भवं जातं भयमप्यस्माकमपास्तमपानीतं अतस्ते तुभ्यं नमः नमस्कारातिरिक्तप्रत्यु
 पकारकरणेनास्माकं सामर्थ्यमिति भावः देदेविपतद्भुवनत्रयं लितं ते रिगणादत्वा स्वर्गं नीताः अस्माकं मतदैते
 यसे भवं भयमपास्तं यतद्गुणजातं त्रयेवनान्यत्र २१ वापज्यानिःस्वनेन धनुर्विविधमानाया प्रसंचातस्यारवेण पादि
 पतस्रगमंतैः मूलादिभिरस्मां स्त्रायस्वेति मसुराण्यर्थः २२॥

स.
प्रा. टी.
३३

दक्षिणोदक्षभागे भ्रामरो मे स्व संज्ञा पूर्वविधेरनित्यत्वात् इत्यत्राभावः तथा सत्तेराकमयामासश्च स्मत्संक्रामितैः
यदेति द्वैर्यदकादिपदैक केनचमिति वच्छेदस्य उत्तरस्यामित्यत्र केनमेधासंभवावः चतसृष्वपि दिक्षु स्व
मव्यापारेण स्मात्रज्ञस्येत्यो ज्यं २३ सोम्यानि सृष्टिस्थितिवापारणि अत्यंतमतिप्रयेन चोराणि संज्ञाकारणानि च
अत्यर्थचोराणीति कुचित्पाठः तदर्थतः संज्ञारूपप्रयोजनवशात् चोराणि भयानकानि तैस्मात्रज्ञभुवं पृथिवीवश्च

प्राच्यां रक्षप्रतीच्यां च चंद्रिके रक्षदक्षिणे भ्रामरो नात्मसूतस्य उत्तरस्यांतये सवि २३ ॥
सोम्यानि यानि नृपाणि त्रैलोक्ये विचरन्ति ते यानि वात्यंतचोराणि तैस्मात्सोम्याभुवं २४
खड्गसुलगदादीनियानि वास्त्राणि तैर्विके करपल्लवसंगीनि तैस्मात्रक्षसर्वतः २५ ॥

यानि यर्मज्ञानवेराग्ये चर्यसंपन्नता तैस्म्यनि नृपाणि यानि चाथर्माज्ञानावेराग्याने चर्यप्राक्संपन्नत्वात् चोराणि तै
स्मान् रक्ष ततः ससुचयार्थे भुवं मर्त्यलोकवासिनश्चरन् २४ आदिप्रादेन यनुः प्राकपारादीनां ग्रहरां करपल्लवैः संगः
संसर्गो विद्यते येषां तानि तैस्मान्सर्वतः सर्वप्रकारेण वारक्षेत्यर्थः द्वैत्रविके खड्गसुलगदादीनियानि ते तवास्त्रा-
णिवर्तते किंभूतानि करपल्लवसंगीनि पाणिपंकजे वर्तमानानि तैः रक्षैः सर्वासु दिक्षु सर्वकालमस्मात्रक्ष २५ ॥

नंदनोद्भवैर्देवोद्यानजाते गंधैः श्रीगंगादिभिः अनुलेपनैः श्रीखंडादिभिः साजगतांथात्रीविष्वजननीसुरैर्देवैरेव
पूर्वाक्तप्रकारेण स्नुता तथा नंदनोद्भवैः नंदनवनसमुत्पैः दिव्यैः ऊसमैर्गंधानुलेपनैर्वर्चिता २६ न केवलमर्चिता धूपिता
च दिव्यैर्मनोहरैर्धूपैः सर्वसुरप्रधानत्वात् स्तुतिः प्रकरोवहता अन्ये सुराः स्नुता वनुसर्तारः अतस्तेषामौपचारिकं स्तुतिकर्तृ
त्वमादाय सुरैरिति बहुवचनं अन्यथानेकसुरमुत्वात् एकाकाराणां ह्यनिर्गमोन स्यात् प्रत्युत कोलाहलवशादेकस्यापि
प्राहृस्यार्थप्रतीतिर्न स्यात् गुण नृपावावस्तुतिर्न सद्गुणाय पराङ्मया अर्चनादिकं तु सर्वकर्तृकं विरोधाभावात् स

सुषिरुवाच एवं स्नुता सुरैर्दिव्यैः ऊसमैर्नंदनोद्भवैः अर्चिता जगतांथात्री तथा गंधानुलेपनैः २६ भक्त्या स
मस्तौ सिद्धो दिव्यैर्धूपैश्च धूपिता प्रादप्रसादसुमुखी समस्तान्परातात्सुरान् २७ देव्युवाच ॥ त्रियतां त्रि-
दशाः सर्वे यदस्मत्तो भिवांछितं ददाम्यहमभिप्रीतास्तवैरेभिः स्तोषिता २८ कर्तव्यमपरं यच्च उष्करं
तन्निवेद्यतां २९ ॥

पदिच सर्वेरेव स्तुतिः कृतेत्याग्रहः तर्दिशत्या एकवचनप्रयोगो
स्मृताः सुरगणाः समूहपरो जेयः सा देवी समस्तौ सिद्धौ भक्ता दिव्यैर्धूपैर्धूपिता सती समस्तान्परातात्सुरान्
प्रतिप्राद कीदृशी प्रसादसुमुखी प्रसन्ना २७ हे सर्वे त्रिदशाः अस्मत्तः अस्मत्सकाशात् भवद्भिरभिवांछितं त्रिव-
तां प्रतिप्रीत्या प्रीत्यतिशयेन प्रतिप्रीतेति वा पाठः हे देवाः सर्वे त्रिदशाः यदस्मत्तो भिवांछितं तथा व्यतां अहमेभिः
स्तवैः स्तोषिताः प्रावर्जिता प्रतिप्रीता ह्यसती सर्वे ददामि २८ अपरं अन्यकर्तव्यं उष्करं यच्च तन्निवेद्यतां अ-
यं श्लोकः काचित्कः अपरमपि यदुष्करं कर्तव्यं कार्यतत्कथ्यतां २९ ॥

स.
पा. टी.
३४

34

यत्कर्तव्यं तत्र या सर्वकृतं यत्तस्मादयं त्रयानि रतः यत्तावत्तैव त्रया सर्वकृतं भगवत्या सर्वकार्यकृतं किं विदपि कर्तव्यं ना
वशिष्यते अकृतं किमपि नास्ति यदस्माकं प्राप्नुयं महिषासुरो निरतः यत्तावता सर्वपर्याप्तं ३१ अस्माकमिति वत्तर्थात् ३२
ही नोस्माकं यदि वरो देयः तर्हि अस्माकं परमापदो हिंसेया इत्यन्वयः हिंसेया इति हिंसायास्तदादिगणोपि पद्यते न
तत्रात्मनेपदमिति केचित् रुदादिगणस्य परस्मैपदित्वात् हिंस्या इति स्यात् कथं विदा नेपदानयने पि हिंसीया इ
ति स्यात् केचित् अदादिगणस्य हिंसेया इति वदन्ति तत्र क्वं अदादि प्रभृतिभ्यः प्राप इति प्रापान्तुकि कृते विधिलिङ्गान्
नेपदमध्यमपुरुषैकवचने हिंसीयाः इत्येव स्यान्न हिंसेया इति हिंसीया इत्यपि क्वचित्प्रादः हिंसेरिति वृत्तत आत्मनेपदं वि

देवा उवुः भगवत्या कृतं सर्वेन किं विदवशिष्यते यदयं निरतः प्राप्नुस्माकं महिषासुरः ३१ यदि वापि वरो देयस्तथा
स्माकं महेश्वरि संस्पृता संस्पृता त्वं नो हिंसेयाः परमापदः ३२ यश्च मर्त्यः स वैरेभिस्तां स्तोष्यत्यमलानेने सुविरेक
मनाः प्रांतो भक्ता विभुवने चरि ३३ तस्य वितर्हि विभवे र्थनदारादिसंयदां हृदये स्मत्प्रसन्ना त्वं भवेयाः सर्वदां विके ३४

थौ लिट् प्रबोदरादिनास्मि चो लोपः हिंसेया इति केचित् हिंसे इति संबोधनं या इत्यर्थे इति वा एवं सत्यपि हेमद्रेष्ठरितया
स्माकं वरो देयः तत्संस्पृता सती त्वं नोस्माकं परमापदः उत्कृष्टकृष्णानि हिंसीया प्रयत्नदः ३१ च अपरं यो मर्त्यः मरणार्थम्
मनुष्ययभिः पूर्वोक्तैः स वैः तां स्तोष्यति तस्य वितर्हि वेदनं जानं रुदिरुपवयो विभवः येष्वर्थैः कृत्वा यनदारादिसंयदां हृदये उप
चयायास्माकं प्रसन्ना सती त्वं सर्वदा भवेया इत्यर्थः अथ वा वितर्हि गुणमंतर्धनं हृदिः समृद्धिः विभवो भोगः तैः धनपारादिसंय
दां हृदये भवेयाः वित्तादिभिर्धनादीनां हृदि भवति अर्थैरर्थानि बाध्यं गजेरिव मदागजा इति न्यायान् अन्यच्च ॥

देदेविमर्त्योमनुष्यपभिः स्तवैः तांस्तोष्यति तस्य वित्तार्थितनयैः वित्तस्य वर्धनेन तथा पुत्रैश्च सुखदा भव तथा स्मत्प्रसन्ना स
तीथनदरादिसंपदं हृदये भवेयाः भूमा सा वात्मने पदे अमलानने निर्मलमुखि ३४ इत्युक्तप्रकारेण जगतः आत्मनश्चार्थम
द्रुकत्पासां कलयत्या जनयतीति भद्रकाली अंतर्हिताः दृष्ट्या बभूव देव्यभद्रकाली सर्वदेवतेजः संभवा भद्रकाली तु य
ते देवैर्विष्यन्त्यात्मनोर्थे इति प्रसादिता सती तथेत्येवं करिष्ये इत्युक्ता अंतर्हिता बभूवा दृष्ट्या प्राप्तीत् ३५ देष्टुं विधीयते संभू
ता प्राविर्भूता न ता न्यत्रैव भूमित्वं पूर्वप्रतिपादितसर्वात्मविरोधत्वात् इति हासांतरं सूचयति पुनरिति त्रैलोक्यस्य दित
मिच्छतीति यतस्तत्तत्तदेभूपसा देवी यथा पुरा पूर्वदेवशरीरेभ्यः संभूता किंभूता जगत्त्रयदितैर्विणी ३६ पुनश्च गौरी देदे पा
रुषिरुः इति प्रसादिता देवैर्जगतोर्थे तथात्मनः तथेत्युक्ता भद्रकाली बभूवा अंतर्हितान्दप ३५ इत्येतत्तत्तदेभूपसंभूता
सा यथा पुरा देवी देवशरीरेभ्यो जगत्त्रयदितैर्विणी ३६ पुनश्च गौरी देहात्सा समुद्भूता यथा भवत् वथा यदृष्टेयानां तथा ३
संभनिसंभयोः ३० रक्षणा यव लोकानां देवानां सुयकारिणी तच्छृणुष्व मया ख्यातं यथा वक्तव्यमस्म्यते ३८ इति श्रीदेवीमा
र्वतीशरीरे आसनमासोः वस्यति र्यस्याः सा गौरी देहा सा पृथ्वी त गौरी शरीरे तर्थाः अथ वा गो (हात्म्यपाकादित्तिनामवतर्था ३९
र्याः देहः शरीरकोशपवदेहो देहकारणं यस्याः सा गौरी देहा सा कपार्थिवादित्वात्म्यपदलोपोऽसमासः अथ वा गुरोर्महादेवा
समुद्भूता गौरी सैव देहो यस्याः सा गदितमाहात्म्या देवी पृथ्वी त देहा सती यथा समुद्भूता भवत् तच्छृणुष्वेत्यपि मेरुत्वयः देहगदेहे
तमाह वथा येति पुनरपि सा देवी यथा पुरा गौरी देहा समुद्भूता किमर्थं दृष्टेयानां तथा संभनिसंभयोर्वथा य ३० तच्छृणुष्व मया
ख्यातमित्येको वाकार्यः तेन भ्यं यथा वक्तव्यमस्मीत्यमरः लोकानां देवानां च रक्षणा य समुद्भूता कीदृशी उपकारिणी स देवोप
कारनिरता ततो मया ख्यातं शृणुष्व तेन वयथा वृत्तं तत्कथयामि ३८ इति श्रीदेवीमाहात्म्यटीकाहये चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

स.
पा. टी.
३५

इदानीं देव्यामाहात्यांतरमाचिरव्यासुरनंतराध्यायसूचितमिति ह्यसमवतारयन् विराट् पुरेति असुराभ्यां दनुजाभ्यां
तथा च वामनपुराणं तस्यापुत्रयं जने सदसादाहलाधिकं ज्येष्ठः संभ्रंति ख्यातो नि संभ्रंति प्रापरासुरः तस्मिन् यो न सुविर्नामम
हाबलपराक्रमः प्राचीयते रिदस्य मरोगवेः बलं शक्तिः तयोः प्रयात् देन्यपूर्वं संभ्रंति संभ्राभ्यां देवे इत्येते लोकां यत्तभा
गाश्च हताः मदस्य बलस्य दर्पस्य पराक्रमस्य चाप्रयात् १ सूर्यस्य भावः सूर्यतां रविलक्षणा मधिकारं ये देवमिदं संबधि
नं कौवेरमधिकारं वरुणस्य चाधिकारं कृतवंतौ तावेव संभ्रंति संभ्रौ सूर्यं च वरुणः सूर्याश्च वरतः इदं कौवेरस्य यमः

35

सुषिरुवाच ॥ पुरा संभ्रंति संभ्राभ्यामसुराभ्यां प्राचीयतेः त्रैलोक्यं यत्तभागाश्च हता मदबलाप्रयात् १ तावेव सूर्य
यतां तदधिकारं तथैवं कौवीरमथ याम्यं च वक्राते वरुणस्य च २ तथैव पवनर्हि वक्राते बह्निर्कर्म च त
तो देवा विनिर्धृता प्रपराज्याः पराजिताः ३ हताधिकारास्त्रिदशास्ताभ्यां सर्वे निराकृताः महासुराभ्यां तां देवी
संस्मरंत्य पराजिता ४ तथा स्माकं वरोदतो यथापत्सु स्मृता रिविलाः भवतां नापयिष्यामि तत्क्षणात् परमापदः ५

स्य वरुणस्य चाधिकारं स्वयं वक्राते २ पवनर्हि वायो रधिकारं ततो नंतरं देवी संस्मरंति स्मेत्यन्वयः तावेव दैत्यौ वा तस्यापारं
कृतवदकर्तव्यं तथान्येषामपि व्यापारं स्वयं वक्राते ततो देवा राज्या निराकृता भग्राश्च ३ तिस्रो जन्म यौ वमनाशालक्षणा
दशाप्रवस्था येषां देवानां ते त्रिदशाः संस्मरंति स्मृतवंतः विराटी तोष्यर्थी जेष्ठवर्तमानतया ताप्यते महासुराभ्यां निराकृता
विलुप्तव्यापाराश्च वमानिताः अयराजिता विसृष्टा किं संस्मरंति ४ कथं संस्मरंतीत्यपेक्षायामाह तथेति वरस्य स्वरूपं
माह यथेति प्रापत्सु स्मृता हं तत्क्षणाद्भवतामखिलाः परमापदो नापयिष्यामीत्यन्वयः ५॥

३५

तत्र हिमवति विसुमायां त्रिविधपरिच्छेदरहितां मायामित्यर्थः भक्तिप्रवृत्तिप्रयत्नक्षणः प्रशब्देन योत्पते स्तुतो देवा इति
मतिरुक्तवानगेष्वरं हिमवतं नमः ततस्तत्र विसुमायां प्रवृत्तुः ६ देव्योत्पत्तनशीलायै मद्रतो देवादीनपि योतयति सर्गादि
भिर्व्यवहारयतीति मद्रादेवी शिवंकल्याणं तद्देवत्वात् शिवा तस्यै प्रकृत्यै मूलप्रकृतिरूपायै सत्त्वरजस्तमसां सा-
म्यावस्थाप्रकृतिः सर्वप्रकृतिरूपा तस्यै इत्यर्थः भद्रमखिलप्रणिगणारक्षणं करोतीति भद्रास्थितिप्रकृतिस्तस्यै प्रथवा
भद्रकल्याणं तद्योगात्तदनाहुर्भद्रा नियताश्चितप्रणिधानभाजो नियमयुक्ताः संतो वास्मेति पादपूरणे स्मृत्यर्थे वा तां-

इतिरुक्तवामतिर्देवा हिमवतं नमः जगुस्तत्र ततो देवी विसुमायां प्रवृत्तुः ६ देवा उचुः नमो देव्यै
मद्रादेव्यै शिवायै सततं नमः नमः प्रकृत्यै भद्रायै नियताः प्रणताः स्मतां ७ नमो रौद्रायै नित्यायै गो-
र्यै धात्र्यै नमो नमः ज्योत्स्नायै चंद्ररूपिण्यै सखायै सततं नमः ८॥

जगद्देवतेन प्रसिद्धं प्रणताः स्मृत्यर्थः मद्रादेव्यै
सर्वोत्तमायै शिवेत्यादिनामानिभूतानि मद्रादेव्या गौर्यास्तानि नमस्क्रियंते, न्यानि नानाविधानि श्रीमताया
गमेषु प्रपंचितानि तानि नेदकं च ते प्रथमं गौरवमयात् नियताः सदाचाराः तां देवीं प्रणताः स्मृत्यव्ययपदं ७ रुद्र
स्येदं रौद्रं दारुणं परिणामकर्कषं संकृतिरूपं कर्मास्याप्रस्तीति रौद्रं प्रणम्यादिभ्यो च प्रणम्या रौद्रं ति स्यात् तस्यै संकृति
प्रणम्ये इत्यर्थः नित्यायै कालानवच्छिन्नायै गौर्यै गौरवस्त्रायै धात्र्यै जगत्पोषकायै जगद्धारणशीलायै वा नमो नम इति
भक्तप्रियायै वीर्यायै ज्योत्स्नायै सख्यै चंद्रमंडलमरीचिरूपायै इंद्ररूपिण्यै ज्योत्स्नायै चंद्रमंडलरूपधारिण्यै प्रणम्य सखायै स

खदयिषे परमानंदमये वा ८॥

36

कल्याण्येप्रसाताहृद्येसिद्धेहूर्म्येनमोनमः नैन्द्यैभूभृतांलस्येष्वाण्येतेनमोनमः २५
उर्गायैउर्गपारायैसारायैसर्वकारिणि ख्यात्यैतथैवह्रस्वायैध्रुवायैसतसंनमः २०॥

35

प्रतिसौम्यव्रजविद्यारूपं संसारतापोच्छेददेतु प्रतिसौम्यं संसारदेतुभूतमविद्यात्मकं च रूपं यस्याः सा प्रतिसौम्यातिरौद्रत
स्येनताः संतो नमोनमः कर्मस्य ध्याहारः नता इति पदस्थानेनमः पदं क्व विदुष्यते जगत्प्रतिष्ठाये जगदधिष्ठानरूपाये देव्यै
देवशक्त्यै कृत्यै समस्ततपोयागादिक्रिया रूपाये एवमुक्तनामप्रसिद्धायै देव्यै मानसोवाचिकः कायिकः प्रणामस्त्रि
विधोक्तः ॥ सर्वप्राणिषु या प्रसिद्धा विस्रमायामूलविद्या विस्रोतयि मोहनरूपेति केचित् इति प्राहः स्वरूपप्रदर्शनार्थः
प्राहिता सर्वांगमेषु प्रतिपादिता तस्यै नमोनम इत्यन्वयः विस्रमायादिसात्विकराजसतामसतया त्रिधा भिद्यत इति
तत्परा मर्षकं तस्यै पदं विरभ्युयते नमः पदं तत्प्रसारने संभ्रमे वा पुनः पुनरुच्यते तेन न दोषः उक्तं च विषादे विस्मये च

प्रतिसौम्यातिरौद्रायै नतास्तस्यै नमोनमः नमोजगत्प्रतिष्ठाये देव्यै कृत्यै नमोनमः ॥

या देवी सर्वभूतेषु विस्रमायेति प्राहिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः ॥

ये त्वेदेन्येवधारणो प्रसादने संभ्रमेऽपि हि स्त्रिकृत्तं न उच्यते अथवाचिः प्रणामने मद्गुणमिति विनिर्गमस्कारः का
यिकवाचिकमानसिकनमस्कारत्रयप्रदर्शनार्थं वा एवमित्यत्रापि विस्रमायावेतनात् बुद्धिनिद्रेत्यातया क
याशक्तिश्चरत्सावदांतिजातीततः परे लजा प्राप्तिस्ततः प्रह्लाकांतिर्लक्ष्मीस्ततः परा हतिस्ततो धृतिर्जयास्मृति
तस्तदया परा बुद्धिपुष्टीततः स्यातां मातृप्राप्तिस्ततः कमात् कर्मोयं कथितोस्माभिः संप्रदायानुसारतः अनार्यत्वा
दितोन्यस्तस्युपेक्षो बुद्धिनिद्रेत्यातया मत्तरेः धृतिपुष्टीतनार्यशक्तिके विहरेति तदतिर्मदं सर्वसांप्रदायिकपुस्त
केषु विद्विन्नतया विद्यमानत्वात् ॥२॥

३०
घा. टी.
३०

चेतनाग्रतः करणवृत्तिः यामगवतीसर्वलोकेष्वेतदन्यद्वेषेण व्यवस्थिता कथ्यते तस्यैविविधो नमस्कारः ११ बुद्धि-
रतः करणसदसद्विचारवाचरीवा १४ निदानि विविदिष्य प्रदशो मन्त्रोत्तयः सर्वेन्द्रियाणां विप्रामदूषो भुक्तपीताहारपरिया-
कृष्टातिः ३३ तिकेचित् १५ पार्थिवधातुद्वयहृतेवसादः श्रम्यवहारकारणं तथा १६ याप्रोभाकांतिर्धुतिष्ठवि-
रित्यभिधानात् प्रोभामिकेतिकेचित् आतयाभावदूषेत्यन्ये १७ प्राप्तिः सामर्थ्यमुत्सर्गो वा शिवस्यात्मस्वरूपा प्रा-
प्तिर्वा १८ त्साः नाम्नीयवस्तुस्वीकारेकार्यलिप्ता च १९ ज्ञांतिः शक्तैः सत्यामपि यत् सायकारसदनं २० जातिः

यादेवीसर्वभूतेषु चेतनेत्यभिधीयते नमस्तस्यै १३ यादेवीसर्वभूतेषु बुद्धिरूपेण व्यवस्थिता नमस्तस्यै १४
यादेवी निद्रारूपे नमस्तस्यै १५ यादेवी क्षयाद्वै नमस्तस्यै १६ यादेवी ह्यायाद्वै नमस्तस्यै १७ या-
देवी प्राप्तिरूपे नमस्तस्यै १८ यादेवी त्साद्वै नमस्तस्यै १९ यादेवी ज्ञांतिरूपे नमस्तस्यै २०
यादेवीसर्वजातिरूपे नमस्तस्यै २१ यादेवी लज्जारूपे नमस्तस्यै २२ यादेवी प्राप्तिरूपे नमस्तस्यै २३ या-
देवीसर्वप्रहृष्टरूपे नमस्तस्यै २४ ॥

जगदुत्पादनं अनेकेषु विदुषु एकाकारं व्यवहारस्थानं ब्राह्मणत्वादिसा-
मान्यं वा जातिच्छेदसि सामान्यं मालतीगोत्रजन्मस्वित्यभिधानात् एकाकारमवतिबुद्धिर्यतः सा भवेज्जातिः २१ लो-
कव्यवहारपालयित्री प्रकार्यनिमित्तमन्यतः संकोचो बालजा प्रकरणीया प्रहृतिर्विस्वकार्यविषयाज्ञानाद्वीर्वा २२ अ-
तविंदियनिग्रहः प्राप्तिः २३ गुरुवेदवाक्योर्विश्वासः प्रहृष्टकलजनेषु साधारणानुक्तं पावा सद्विषयनिरतिशय-
भावना बुद्धिर्वा तथा वदेवलः सांमुख्याद्यातिसंप्रीतिरर्थिनां दर्शने दया सत्कृतिश्चानसूया च सा प्रहृष्टपरिकीर्तिता २४

कांतिः कमनीयताप्रतिपादयित्री कुसुमप्रारमुदितप्रोभावा तउक्तं प्रोभैवकुसुमप्रारेणपूरिताकांतिरुच्यते कांतिमे
वातिविस्तीर्णोदीप्तिमिच्छंतिसूरयइति २५ लक्ष्मीः यनादिसंपत् पुण्यपुरुषप्रणयिनीवा २६ हृतिर्जीविकाप्रहृतिर्वा
हृतिः व्यापारः वर्तनं हृतिः योगक्षेमः प्रथंचतुष्कादिहृतिर्वा २७ विपत्तावप्यदीनताधृतिः २८ स्मृतिरनुभवव्यतिरि
क्तज्ञानं २९ सर्वसत्त्वानुकंपादया परडः स्वपरिहारेनिरुपाधिकेकावा ३० अनधिगतानोभलावस्तुष्टिः समस्तवस्तुषु
नाकांक्षावा ३१ पुरुषार्थसाधनसामर्थ्यं पुष्टिः ३२ देहाधिष्ठात्री ब्राह्मणादिवर्णाभिमानिनी देवतावा ३३ अतस्मिन्नादि

यादेवी. कांतिरू. नमस्तस्यै २५ यादेवी. लक्ष्मीरू. नमस्तस्यै २६ यादेवी. हृतिरू. नमस्तस्यै २७ यादेवी.
धृतिरू. नमस्तस्यै २८ यादेवी. स्मृतिरू. नमस्तस्यै २९ यादेवी. दयारू. नमस्तस्यै ३० यादेवीस.
तुष्टिरू. नमस्तस्यै ३१ यादेवी. पुष्टिरू. नमस्तस्यै ३२ यादेवीस. मातरू. नमस्त. ३३ यादेवी. भ्रातिरू.
पेरणस. नमस्त. ३४ इन्द्रियाणामधिष्ठात्री भूतानामखिलेषु या भूतेषु सततं तस्यै व्याप्त्यै देव्यै नमो नमः ३५

तिप्रत्ययो भ्रातिः ३५ अखिलेषु समस्तेषु भूतेषु प्राणिषु इन्द्रियाणां वाक्प्राणिपादपादपस्याख्यानां कर्म इन्द्रियाणां ब्राह्मणरसन
वृक्षः प्रोक्तव्यं न सांज्ञानेन्द्रियाणां वाक्प्राणी प्रहृतिनिहृति कारणं तस्यै व्याप्त्यै देव्यै विभवेकस्वभावायै विविधपरि
कटेषु न्याये ब्रह्मप्राप्ते इत्यर्थः व्याप्तिदेव्यै इति पाठे समस्तनंतषु व्याप्तिर्यस्याः सा वा सो देवी चेति व्याप्तिदेवी तस्यै
यादेवी प्राणिनामिन्द्रियाणामधिष्ठात्री देवतायै च कर्म इन्द्रियाणि पंचज्ञानेन्द्रियाणि मनश्चैवोभयात्मकं इमान्येका
दश इन्द्रियाणि तानि देव्या अधिष्ठानेन स्वस्वकर्मक्षमाणि तथा यादेवी अखिलभूतेषु वर्तते तस्यै व्यापकरूपायै नमः ३५

स.
प्रा. टी.
३८

चितिः प्रत्यक्षेण न तद्वपेण तत्कृत्तं जगद्याप्यस्थिता समस्तस्य जगतः सत्ता स्फूर्तिश्चैतन्यसंबन्धव्यतिरेकेण न सं
भवतीति चैतन्यव्याप्तिः सर्वे रंगीकारा अप्यथा चैतन्यसंबन्धाभावेन सत्ता स्फूर्त्या रभावात् प्राक्प्रविष्टा एतत्त्वता स्यादि
तिभावः चित्तिश्च यत्नं यज्ञे कौचगरुडादिभेदेन प्रसिद्धात् ३६ सुरैर्देवैः पूर्वमदिया सुरकाले अभीष्टसंप्रयात् अभि
मतलाभाद्भूतोः अभीष्टसंप्रयेति पादे देवीविशेषणं दिनेषु पूर्वकालेषु प्रतिदिनं वानोस्माकं शुभानि मंगला
निभद्राणि सुखानि शुभानि भद्राणि निरतिशयकल्याणानि वा भद्राश्चोक्तोक्तवचनः यथा भद्रं भद्रं वितरमग

चित्तिद्वपेण याहृत्तमेतद्याप्यस्थिता जगत् नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः ३६ स्तुता सुरैः पूर्व
मभीष्टसंप्रयात्तथा सुरेन्द्रेण दिनेषु सेविता करोतु सानः शुभदेवरीचरी शुभानि भद्राण्यभिदंतु वापदः ३७
यासां प्रतंचोदुतदैत्यतापितैरस्माभिरीषादिसुरैर्नमस्यते यावस्मत्तातत्क्षणमेव दंतिनः सर्वापदोभक्तिवि
नशमूर्तिभिः ३८॥

वज्रप्रयत्ने मंगलायेति या देवी पूर्वसुरैः स्तुता अभिमतफलशामेः तथा सुरेन्द्रेण स्तुता दिने
प्रो न श्रीसूर्येण पूजिता सा ईश्वरी नोस्माकं शुभानि कल्याणानि करोतु यतः शुभदेवः रुविरस्य कारणं कल्याणि
द्रव्यत्वं ३७ सांप्रतंचेदानीमपि या ईश्वरी उद्वृत्तैर्दैत्यैस्तापितैरस्माभिर्नमस्यते पूज्यते भक्ता विनम्रा मूर्तयो ये
षांतैः नमस्यतीति नमो वरिवक्षितिकर्म्मणि लद या देव्यस्माभिः सुरगणैरुद्वृत्तदैत्यतापितैः स
द्दिर्नमस्क्रियते सा ईश्वरी या संस्मृता सती तत्क्षणमेवाखिलाधीनि दंति ३८॥

स.
प्र. टी.
३५

सा सर्वरूपापार्वत्यपि कृत्वा भूत तस्यां कौशिकं विनिर्गतायां सत्यां सापि गोरी कृत्वा वरणिभूत तदा सा कालिका स
र्वरिति नामोद्गीर्णदिमवति विदितसंश्रया ५३ ततो देवोत्तरनंतरं वापरं प्रकृष्टं सौंदर्यं धारयंती मं विकां कौशिकी चण्डो
मुंडश्च ददर्श विलोकी स्त्रीरत्नं सौंदर्यं तिष्ठति संपदं विभ्राणं संभनिसंभभृत्यौ चण्डो मुंडश्च ददर्श ५४ कर्मणा यम
भिप्रेतिसंप्रदानमित्यत्र क्रियाप्रदं कर्तव्यमित्युक्तं तेन क्रियायमभिप्रेतितस्यापि संप्रदानसंज्ञत्वात् संभायेति संप्र
दाने च तृतीयाया न क्रियया प्राप्यमानत्वात् ताभ्यां चण्डमुंडाभ्यां सा संभाय देव्या यकथिता देवदाराजकापि स्त्री मरु

तस्यां विनिर्गतायां कृत्वा भूत्वा सापि पार्वती कालिकेति समाख्याता हिमाचलकृतालया ततो विकापं रूपां
विभ्राणं समनोदरं ददर्श चण्डो मुंडश्च भृत्यौ संभनिसंभयोः ५४ ताभ्यां संभाय चाख्याता सा तीव्रसमनोदरा
काप्यास्ते स्त्री मरुगनभासयंती हिमाचलं ५५ नैव तादृक्काचिरूपं दृष्टं केन विदुस्तमं ज्ञायतां काप्यसौंद
रीदृशतां वा सुरेश्वर ५६ स्त्रीरत्नमति चार्वांगी यो तयंती दिशोऽस्त्वया सा त्वतिष्ठति दैत्येन्द्रतां नवान्द्रुममर्दति ५७

रूपवती आस्ते हिमादिं यो तयंती तिष्ठेति शेषः ५५ तादृशतमं रूपं क्वचिदपि केन विदुः पिनटं पवणं होवधारणे न दृ
ष्टमेवेत्यर्थः अपि पादुष्यार्थः दे. सुरेश्वरपतावद्रूपं क्वचित् केन दृष्टं प्रसौकाप्यनिर्ववनीयस्वरूपो देवी ज्ञायतां का
साविति दृष्टतां च ५६ स्त्रीरत्नमुत्तमास्त्री प्रजदलिंगत्वात्तुं सकलिंगत्वं चार्वांगीति मणीयं श्रंगं यस्यासा दैत्येन्द्र
सा स्त्रीरत्नं तिष्ठति जातो जातो यउत्कृष्टं तद्वत्तमभिधीयते कात्याकजभो यो तयंती स्वामिन् तां भवानेव केवलं द
ष्टमर्दति विलोकयितुं तवो वितीवर्तते ५७ ॥

३५

रत्नानि स्वजातिश्रेष्ठानि मणयो वज्रादयः गजाश्च मादौ येषां तानि वस्तूनि भांति प्रोभंते सांप्रतंतानि तेष्टदे इति कचित्
पादस्तत्र तच्छब्दाध्याहारविनैव योजना देप्रभो यानि गजाश्चादीनि रत्नानि तथा मणयस्ते लोके वर्तन्ते वै निश्चितं तानि सम
स्तानि सांप्रतंतवष्टदे वर्तन्ते प्रभुत्वापयन्नाद ४८ गजरत्नमुत्तमगजः समानीतः श्रेष्ठो पारिजाततर्कः पारिजात
तर्करिति मध्यमलोपे समासः देप्रभो तया गजरत्नमैरावत इडात्समानीतः तथा पारिजाततर्करुचैः श्रेष्ठाश्च दयः समा
नीतः ४९ विमाने व्योमयाने दंसंयुक्तं दंसैरुत्तमानं यद्वयसो ब्रह्मणो रत्नभूतमासीत् यत ते प्राग्ने इदानीं तं सतिष्ठ

यानि रत्नानि मणयो गजाश्चादीनि वै प्रभो वै लोकोत्तमस्तानि सांप्रतं भांति तेष्टदे ४८ येरावतः समा
नीतो गजरत्नपुरंदरात् पारिजाततर्कश्चायं तथैवोचैः श्रेष्ठाश्च दयः ४९ विमाने दंसंयुक्तं मेतत्तिष्ठति ते
गने रत्नभूतमिदानीं तं यदासीद्वयसो द्रुतं ५० निधिरेष मद्रापमः समानीतो यनेषरात् किं जल्किनी

तिताटप्रास्य विमानस्यानादरेणांगनस्थित्या समृद्धेः परम (ददौ चाब्धिर्मालाममलानपंकजं ५१॥
काष्ठापात्रं सूच्यते कथं भूतं विमानं श्रुतं श्रयवा यस्मात्तव वरप्राप्तिस्तस्यैव विधिसो विमानमिदानीं तमित्येत
दद्रुतमाश्रयं देप्रभो यत इदंसंयुक्तं तवांगने तिष्ठत्येवरत्नभूतं श्रयं विमानप्रधानं यद्विमानं वेयसमासीत् द
यित्वयेदानीं तमित्यद्रुतं ५० मद्रापमनामानिधिः नाम्ना किं जल्किनी श्रम्लानके सरासुत्कृष्टके सरयुक्तां वा ददौ श्र
यात्तभ्यं सर्वदेवास्तानां निपंकजानियस्या ददौ तेन्द्रपमद्रापमो निधिस्तवष्टदे वर्तन्ते यो यनेषरादानीतः त
थासमुद्रः सपरागां सदैव विकस्वरसरोरुद्रां मालाददौ ५१॥

स.
श्री.
४.

स्यंदनवरोरयः मुख्यः प्रजापतेर्ब्रह्मणः दत्तस्येत्यन्ये हेप्रभो वारुणं कृत्वंतवगेहेतिष्ठति कांचनं गलत् तथायं स्यंदनव
रस्तवतिष्ठति योरयश्चेष्टः पुरा प्रजापतेरासीत् ५२ उत्क्रांतिमरणंदरातीत्युत्क्रांतिरा देईयातवभ्रातः परिग्रहेस्वीकारेपरि
ट्टसतेनेनेतिपरिग्रहे दत्तस्तत्रवातिष्ठतीतिशेषः देईयायमस्योत्क्रांतिदानामशक्तिर्हता तथावरुणस्यपाशो निसंभ
स्यट्टदेवतेने ५३ अथौसमुद्देजाताउत्पन्नानिसंभस्यनान्यस्येत्यर्थः वाससीपरिधारकवरणवस्त्रे अग्निरेवप्रोवंनेर्मत्य
कारणं ययोः अग्निरेवप्रोवंययोरितिवा अग्निदिग्मेनिर्मलेभवतः नदसतेचेत्यर्थः देईया अश्विजाताः समस्तस्त्रजातयो

५०
कृत्वंतेवारुणंगेदेकांचनस्त्रावितिष्ठति तथायं स्यंदनवरोरयः पुरासीत्प्रजापतेः ५२ स्योरुत्क्रांतिदानामश
क्तिरीशत्वयाहता पाशाः सलिलराजस्यभ्रातृस्तवपरिग्रहे ५३ निसंभस्याब्धिजाताश्च समस्तस्त्रजातयः व
हिरपिदेदोतभ्यमग्निप्रोवेववाससी ५४ एवंदैत्येन्द्रान्नानिसमस्तान्याहृतानिते स्त्रीरत्नमेषाकस्म्यणीत्
याकस्मान्नट्टसते ५५ रुषिरुः निशम्येतिवचः संभः सतदाचंउमुंउयोः प्रेषयामाससुग्रीवंहृतं देव्यामहासुरं

निसंभस्यगेदग्रासते तथावहिरग्निप्रोवेविरजसीवाससीददौ ५४ तेवयाषष्ठीवत्तृथीद्वितीयेति (५६॥
मुत्क्रमेण देवविधानात्तृतीयायामपि क्वचिदादेशः तृतीयातुप्रतिरूपकमव्ययवा देदैत्येन्द्रासुनाप्रकारेण सम
स्तानिरत्नानि त्वया प्राणीतानि ततपथास्त्रीरत्नं कस्म्यप्यतिशोभना तया कस्मान्नट्टसतेषीवमानयस्व ५५
इत्याइतिवत्तृथ्यर्थषष्ठी देव्याः समीपेवा संभो महासुरः तदाचंउमुंउयोरिति वचः शुवा सुग्रीवंनामहृतं देव्याः
सन्निधौ प्रादिरागोत् ५६॥

साक्षादेवी इति सर्ववन्द्यं उच्यते इति प्रसिद्धं च कार्यं करणीयं लघुप्रीतिं यथा स्यात् हेतुत्वं ममादेशो न गत्वा इत्यमि
त्यं वक्तव्यं यथा संप्रीत्याभ्येत्यायाति तथा प्रीतिं कार्यं यथा हर्षाभ्यासायाति तथा किमपि वचनविशेषवदेवित्यर्थः ५०
स संप्रीतः प्रीतिस्तथा हर्षप्रदेशोऽतिमनोहरं यत्र साक्षात् तत्र गत्वा तत्तत्तदनंतरं तां देवीं प्रक्षालयन्नुक्तं मनोहरं वा यथा
स्यात्तथा मधुरया मध्यागिरा प्रादुर्भूतं तोयत्रगिरिप्रदेशो देव्यास्ते तत्र गत्वा देवीं मधुरयागिरा कोमलमुक्तवान् ५० त्रैलोक्ये
को परमेश्वरश्च तत्सकाशं तत्समीपं प्रेषितः सन् इदं स्थानं तत्सकाशं मागत इति काकादिवत् तत्सकाशं पदमुभयत्रयोः

इति चेति वक्तव्या सा गत्वा वचनान्मम यथा चाभ्येतिसंप्रीत्या तथा कार्यं तया लघु ५० सत्तत्र गत्वा यत्रास्ते
प्रौलो देवोतिप्रोभने तां च देवीं ततः प्रादुर्भूतां मधुरयागिरा ५० हत उवाच ॥ देवि दैत्येषु रः संभवे लोकोप
रमेश्वरः हतो हं प्रेषितस्तेन तत्सकाशमिदं गतः ५१ अथा दत्तातः सर्वत्रयः सदा देवयोनिषु निर्जिता रिव लदे
त्यारिः स यदा हृष्टः स तत् ६० मम त्रैलोक्यमखिलं मम देवा वप्रा नुगाः यत्तभा गानं सर्वानुपाप्मा मिष्ट

ज्यं हे देवि त्रैलोक्ये परमेश्वासावीश्वरश्च पारमेश्वर्ययुक्तः संभोनाममहान्मभुः तेनाहं हतः प्रेषितः
सन्भवत्याः समीपमागतः ५१ न आदत्ता प्राप्ता यस्य देवयोनिषु निर्जिता रिव लादेत्यारयो देवा येन पुराणा कार्या
हे देवि यः संभो दत्तासु देवयोनिषु प्रतिहतः प्रणसनः तथा भद्रं दैत्येषु स यदा हतः किमा देत्याकांक्षायामाह ६० वप्राः
स्वाधीनास्ते नुगाश्च इच्छा नुविधायिनो वा वप्राणाश्च नुगाश्चेति वा उपाप्मा मिसमीये भक्षयामिष्टयकृत्तु क इन्द्रादिभ्यो
देन पेद्रादि नुपाहं हे देवा रिव त्रैलोक्यं मम त्रैलोक्याधिपतिरहं देवाममवप्रावर्तिनः यत्तभा गानं सर्वानुपभुंज्य कृत्तु क सर्व

देवा तं स्थानं दमेव ६१

स.
प्रा. सी.
४१

अशेषतः अशेषाणि गजरात्रानि तानादि देवा प्रसिद्धानि मम वप्रयानीत्यनुषज्यते हतेत्याद्यप्रमेण योजनीयं वै लो-
को वररत्नानि जातौ जाता विद्यादीनि समग्राणि मम वप्रयानि किं किं तद्वाक्यं वक्ति गजरात्रमैरावताख्यं मदाहते ६१ उच्चैः
अवमं प्राहो वाचको स्यात्सीति मत्वर्थाया च प्रत्ययेनोच्चैः अवमं प्राहमकारोतं आकाशस्यै दिवौकसैरिति द्रविंशस्य
दिवौकसप्रहं व्युत्पाद्य संज्ञा प्राहेन बद्ध्वीदि ऊर्वति तन्मदं मत्वर्थाया त्वत्ययेनैव बद्ध्वीसर्थस्य लब्धत्वात् तस्मात्
योदादिताच्छांसत्वाद्वाकारोतता अश्वरात्रं देवेन्द्रवादनं हत्वा देवेन्द्राच्चोरयिता आत्मनोरक्षार्थममरैः प्रणिपत्य स

५१
त्रैलोक्ये वररत्नानि मम वप्रयान्यशेषतः तथैव गजरात्रं च हतं देवेन्द्रवादनं ६२ क्षीरोदमयनोद्भूतमश्व-
रात्रं ममामरैः उच्चैः अवमसंज्ञं तत्प्रणिपत्य समर्पितं ६३ यानि चान्यानि देवेषु गंधर्वेषु रगेषु च रात्र-
भूतानि भूतानि तानि मय्येव प्रोभने ६४ स्त्रीरात्रभूतां तां देविलोके मन्यामदेवयं सा त्वमस्मानुपागा-
च्छयतो रात्रभुजो वयं ६५॥

मर्पितमित्यन्वयः क्षीरसागरोत्पन्नं उच्चैः अवमसंज्ञं तत्प्रणिपत्य पूर्वम-
मर्पितं ६२ रात्रभूतानि वस्तुनियानि मय्येव प्रोभानि भूतानि स्थितानि देवेषु प्रोभने प्रोभने देवे यानि देवा येष्टु-
ष्टु वस्तुनियानि सर्वे प्रशस्यानि भूतानि गजाश्च स्त्रीरात्रप्रभृतीनि तानि मय्येव सन्ति ६४ अस्मदोर्हयो धैकस्मिन्-
पि संभवं यमिति बद्धवचनं अन्यासुरमादित्येन वा उपागच्छाप्रयः ॥ देदेविलोके मय्येवां स्त्रीरात्रभूतां मन्याम-
ये स्त्रीषु मय्येव रात्रभूता सा त्वं समीपे अस्माकं प्रायादियतः कारणं यद्यदन्ततदयमेवोपभुजामः ६५॥

भजाप्रय उरुविक्रमातिप्रायभाजं चपलस्वभावोऽप्रापोगोयस्याः वैप्रसिद्धौ देवपलापांगिमांवायममानुजंनिसं
भंभजयतस्वरत्नस्यानेवर्तसे तोवयमेवाश्रयणीयाः ६६ प्राप्यसे इति नित्यं परस्मैपदिताद्यप्यसंगते तथाप्यंतर्भा
विरप्यतात्कर्मणात्मानेपदं मयातमेऽर्थप्राययितव्यासीत्यर्थः मत्परिग्रहात्मदाश्रयणात् पतदुद्योतः करणेन समा
लोकाविचार्य मत्परिग्रहतां समपत्नीतं देदेवित्वं मदीयात्स्वीकाराभिरुपमं प्रभुत्वं प्राप्यसे पतदंभीरया बुद्ध्या विमृष्य मत्क
लत्रभावं प्राप्नुहि ६७ गंभीरं श्रंतः श्रभ्यंतरे स्मितसी बहस्ययस्याः जगो उवाच भगवती अचिंत्यमादास्या विप्रोषणत्रयमत्यंतो
त्कर्षप्रतिपादनाय तदा सा देवी हृतेनेत्युक्ता गंभीरमध्यगतं दास्यं यस्याः कियविप्रोषणं वा यत्र गाने उर्गा भगवती भद्रा इतीति

मां वाममानुजं वापि निसंभु मुरुविक्रमं भजतं चंचलापांगिरत्नभूतासि वैद्यतः ६६ परमैश्वर्यमतुलं प्राप्यसे म
त्परिग्रहात् पतदुद्या समालोक्य मत्परिग्रहतां व्रज ६७ इत्युक्ता सा तदा देवी गंभीरांतः स्मिता जगो उर्गा भगवती भ
द्राय ये देवार्थतेजगत ६८ श्रीदेव्युवाच सत्यमुक्तं त्वयानात्र मिथ्या किंचित्त्वयोदितं त्रैलोक्याधिपतिः संभो निसं
भश्चापि तादृशः ६९ किं तत्र यत्प्रतिज्ञातं मिथ्या तत्क्रियते कथं श्रूयतामस्य बुद्धित्वात्प्रतिज्ञाया कृतापरा ७०

नामत्र येण त्रिपुरेति भेदत्रयं सूचितं यथा देव्ये देजगद्वार्यते ६८ अत्र स्थाने गुणवर्णने वा मिथ्या किंचित्त्वोदितमिति स
त्यतायादां प्रतिपाद्यते देहतत्त्वया सत्यमुक्तं त्वयानात्र मिथ्या किंचित्त्वोक्तं संभसे लोकाधिपतिः निसंभो पितदधिपतिः
६९ किं त्विति वाक्कांतगरे भेदत्रयस्थाने परिग्रहे वा यत्संकल्पितं तन्मिथ्या कथं क्रियते अपि तु न क्रियते इत्यर्थः अत्यबुद्धित्वा
दिति परिहासोक्तिः देहतत्त्वोक्तं किं त्वकारणं विद्यते मया यत्सत्यत्वेन प्रतिष्ठितं तदलीकं कथं क्रियते मया स्वीत्वेन मूढत
यापराया प्रतिज्ञा कृता तां कथयाम्या कर्ण्यतां का प्रतिज्ञेत्याकांक्षाया माद ७० ॥

स.
श. टी.
४२

संग्रामव्यतिरिक्तेन प्रकारेण जयति अभिभवति संग्रामे बलदर्पवदभिमानं प्रमयति प्रतिबलः समानसामर्थ्यः पूर्व
पूर्वाभावे सतीति भावः हेतुतयः पुमान् संग्रामे मांजयति यश्च मन्मदं दिनस्ति यश्च लोके प्रतिमलः सममभर्ता भविष्यति ॥
ततस्मादसंभः प्रागच्छत्तु विवाहं करोतु किं विरेण विलंबेनालं लघुमनो जयया स्यात् तस्मान्महासुरः संभो नि संभो वा
यावद्विलंबे को हेतुः मांजित्वा किं विरेण अशीघ्रं महत्तं दृष्ट्वा ॥ हे देवित्वमवलिमागवितास्तव्या वादप्यसृणी सिममा

यो मांजयति संग्रामे यो दर्पव्यपोदति यो मे प्रतिबलो लोके सो मे भर्ता भविष्यति ॥ तदा गच्छत्तु संभो नि संभो
वामहासुरः मांजित्वा किं विरेण अपाणिं दृष्ट्वा तमे लघु ॥ हत उवाच अवलिमासि मे वं त्वं हृदि देवि समा
ग्रतः त्रैलोक्येकः पुमांस्तिष्ठेदग्रे संभनि संभयोः ॥ अन्येषामपि दैत्यानां सर्वदेवानवेपुथि तिष्ठन्ति संमुखं
देवि किं पुनः स्त्रीत्वमेकिका ॥ इन्द्रायाः सकला देवास्तस्य र्येषां न संयुगे संभादीनां कथं तेषां स्त्री प्रयास्य
तिसन्मुखं ॥ सा त्वं गच्छ मये वोक्ता पार्श्वं संभनि संभयोः केषां कर्षणनिर्धृतगौरवामागमिष्यसि ॥ ६॥

ग्रतः एवंमा हृदि त्रैलोक्ये संभनि संभयोः पुनः एकः पुमांस्तिष्ठेन्न कोपीत्यर्थः ॥ हे देवि संग्रामे सर्वदेवा अन्येषामपि
दैत्यानां संमुखान् तिष्ठन्ति त्वमेका स्त्री किं पुनः भरणसे यकिं का एका एका किं ऊत्सायां स्वार्थे वाकः ॥ येषां संभादी
नां संग्रामे इन्द्रायाः सकला देवानतस्य तेषां स्त्री संमुखी कथं प्रयास्यति ॥ सा त्वं मये वोक्ता सती संभनि संभयोः स
मीपगच्छ पश्चात् केषां कर्षणनिर्धृतगौरवं यस्याः सा मागमिष्यसि अपितु गमिष्यस्येवेत्यभिप्रायः ॥ ६॥

एवमेतदित्युपहासोक्तिः यतश्च उक्तं एवमेव सत्यमेव संभोवतिष्ठः निसंभश्चापि बलवानेव परंतु किं करोमि यस्मात्तया
प्रतिज्ञाः विस्मृता विहिता ॐ यद्यस्मादादृतः सयत्नः सन् मया यद्युक्तं यतस्त्वमादितो मूलादारभ्या सुखेन्द्राय कथय स
च यद्युक्तं तद्विस्मृत्तं करोति त्वन्वयः ॐ इति श्रीसमप्रतिकारिका टीकाद्वयसंग्रहे पंचमोऽध्यायः ५ सह तो देव्या इति वचनं
कर्णामर्षहरितः कोपयामः समागत्येदेत्यराजाय विस्तरात् समाचष्ट कथितवान् १ असुरराट्संभस्तस्य हृतस्य तद्

श्रीदेव्युवाच ॥ एवमेतदहली संभो निसंभश्चापि तादृशः किं करोमि प्रतिज्ञेयं यदनालोचनात्कृता ॐ सत्
गच्छ मयैवोक्तं यदेतत्सर्वमादृतः तदा चत्वा सुखेन्द्राय सच युक्तं करोतु तत् ॐ इति श्रीसावर्णिके मन्वन्तरे
देवीमाहात्म्ये हृतसंवादः पंचमोऽध्यायः ५ स विरुवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचो देव्याः सह तो मर्षहरितः समा
गत्य समाचष्टेदेत्यराजाय विस्तरात् १ तस्य हृतस्य तदा कर्माकर्ण्य सुरराट्सु ततः सक्रोधः प्राह देव्या
नामथिपं धूम्रलोचनं २ देधुम्रलोचनां तु तं स्वमैत्र्यपरिवारितः तामानय बलादुष्टां केषा कर्षणवि
ह्वला ३ तत्पवित्राणदः कश्चिद्यदिवोतिष्ठते परं स हंतव्यो मरो वापि यक्षो गंधर्वपवका ४ ॥

कर्माकर्ण्यक्रोधयुक्तः सन् देव्यानामथिपं सेनानाथं धूम्रलोचननामानमब्रवीत् २ देधुम्रलोचनं तं श्रीं ब्रह्म
सैन्यपरिवारितः सन्बलात्तां उष्टां उः श्रीलां केषा कर्षणो नाकुलीकृतां आनय ३ तस्याः पवित्राणंददाति एवं
भूतो यदि कश्चिदपरः उतिष्ठते समीहते पुहाय स जी भवति स हंतव्यः अमरो यक्षो गंधर्वो वा भवतु तदोर्ध्वं
कर्माणीत्यात्मनेपदं ४ ॥

स.
प्रा. टी.
४३

ततो नंतरं सधुप्रलोचनो दैत्यसेनसंभेनादिष्टः सन्नसराणां सदसाराणां यष्ट्या हृतो दुतंसत्वं च वाल ५ सधुप्रलोचनः तां
दिमादिप्रित्वेवर्तमानां दृष्ट्वा चैः स्वरेण गाढमिति जगादो वे हे देवित्वं संभनिसंभयोः समीपं प्रयादि मूलमायति कश्रेष्ठे
तिनामघासनात् ६ वेद्यदिभवती प्रीत्या मम स्वामिनः समीपं नायास्यसि ततपयोदमिति सावलेपोक्तिः प्रयेदनीमेव व
लात्वांके प्राकर्षणविह्वलानयामि यतश्च ह प्रयोगेपि नयामीत्युत्तमपुरुषः यत्तं अस्मद्वचः क्वचित्चैवमेतल्लिङ्गविभा
षया वैद्याकरणमारणिकमवददोदिरणीयतिः पश्यतां यन्निनां वायं सर्वेषां नरपुंगवाः आराधयैवैदिरणीरत्नमेषगच्छामि

५३
रुधिरुवाच तेनाज्ञमस्ततः प्रीष्टं सदैवो धुप्रलोचनः हतः यष्ट्या सदसाराणां मसराणां दुतं यथो ५ सदृष्टातां
तो देवी तदिना वलसंस्थितां जगादो चैः प्रयादीति मूलं संभनिसंभयोः ६ नवेत्प्रीत्या यभवती मद्गती रमुपेयति
ततो बलान्नयाम्येषके प्राकर्षणविह्वलां ० श्रीदेव्युवाच ॥ दैत्ये सरेण प्रदिनो बलवान्बलसंयुतः बलान्नयसि
मामेवं ततस्ते किं करोम्यहं ८ रुधिरुवाच ॥ इत्युक्तः सोम्यथावता मसरो धुप्रलोचनः हुंकारेणैव तं भस्मसाश्च
काराविकाततः ९ अथ कुहं महासैन्यमसराणां तथा विकां ववर्ष सायकैस्तीक्ष्णैस्तथा शक्तिपरश्वथैः १०

लीलया ० हेतुतत्वं दैत्ये सरेण संभेन प्रेषितो बलवान्नामर्षवान्बलमौरसं सैन्ययुक्तः विशेषणद्वयं सोयहा संयदिमां व
लात्कारेणैव नयसि तत्किं करोमि किमपि कर्त्तव्यं न प्रकरोमि तां दनिष्यामीति भाव इति वा ८ सोम्यो धुप्रलोचनो देवेत्युक्तो
देवी प्रतीयावति स्म ततः सां विका हुंकारेणैव तं भस्मवकारेत्यन्वयः भस्मसादिति पाठे भस्मस्वरूपमित्यर्थः ९ महासैन्यं
सेना समुदायः कर्तृसायकैः पारेः शक्तिभिः परश्वथैः कुहं च कर्मभूतां देवी ववर्ष अथ धुप्रलोचने भस्मीकृते सति क्वचिदं वि

केति प्रथमांतः पादः १॥

४३

ततो नंतरं कोपाकंपितकेसरः पपात प्राविशत् वासते इति वादनः बहुलोकेः कर्मणि सुद स्वः अनन्यसाधारणो वा
दनः अर्वादिवात्सु ततो नंतरं देव्या वादनं सिंहः सुरसेनायां पपात कोपाद्वोदं सिंहनादं कृत्वा धुनितस्कंधके प्राः ॥
अथ रेणाथरकायेनाक्रम्याति क्रम्य प्राक्रांत्याथरेणोति कवित्यादः तत्राथरकायेन या प्राक्रांतिस्तया जज्ञानेत्यर्थः
स सिंहः कांश्चिदेत्यानहस्तवातेनावपीत् प्रास्येनापरात्सुखेनान्यांश्चरणेनान्यात्पादप्रहारेणाक्रम्यादनत् ॥ कोष्ठा
निहृदयमथानि तउक्तं कोष्ठं ऊढोऽग्रेणैव मंदिरावयवैर्निर्जति केसरी सिंहः तलप्रहारेण च पेदप्रहारेण तलो

ततो धुतसटः कोपाकृत्वा नादं सभैरवं पपात सुरसेनायां सिंहो देव्याः स्ववादनः ॥ कांश्चित्करप्रह
रेण देव्यानास्येन वापरान् प्राक्रम्य चरणेनान्यान्सजज्ञानमहासुरान् ॥ केषां वित्याटयामासनवैः
एतानि केसरी तथा तलप्रहारेण शिरांसि कृतवान्मृग्यक ॥ विच्छिन्नबाहुशिरसः कृतास्तेन रणजिरे
ययौ चरुधिरं कोष्ठादन्येषां धुतकेसरः ॥ क्षणेन तद्वलं सर्वं क्षयं नीतं महात्मना तेन केसरिणा देव्याः
वाहनेनातिकोपिता ॥ १५

विस्तृतांगुलिः करः सिंहः केषां चिदसुराणां कोष्ठानि नखैः पाटयामास तथा के
षां विच्छिन्नांसि देहात्पृथक् कृतवान् ॥ कोष्ठादित्युल्लोपे पंचमी उदरं विदधु रूधिरं पीतवानित्यर्थः तेन के
सरिणा विच्छिन्नाः कृता बाहुवः शिरांसि येषां ते केषां कोष्ठा उदरगर्भादुधिरं ययौ कंटकितस्कंधदेशः ॥
महात्मना महात्मादेन तेन देव्या वादनेन महात्मना केसरिणा तत्सर्वं बलं क्षयं नीतं अत्यंत क्रुद्धेन ॥ १५ ॥

स.
प्रा. टी.
४६

देव्यातं निदतं देव्याः सिंदेन समस्तं सैन्यं दायितं वशुत्वा दायितमिति तारकादित्वादितश्च अथवा दायं करोतीत्यर्थे रिग
च ततो निष्ठा तौ पूर्वोक्तौ दैत्याधिपतिः संभस्तमसं धूम्रलोचनं देव्यानिदतं वशुत्वा देवीकेसरिणा चकृत् सैन्यं च नि
दतमाकर्षत तो भृशं कोपं कृतवान् कोपाकल्पमानो घृस्नो चंडमुंडावादि देवा १० गच्छत इति कंदो नुरोधादनुस्वार
लोपः व्यत्ययाद् द्वित्वेपव बहुवचनं गौरवप्रतिपादनाय प्रत्येकं वा इतरा सुरसादित्येन वा गच्छतमिति वा पाठः कि
मादिशदित्याह देवचंडमुंडो युवां बहुलैः सैन्यैः परिवारितौ तत्र गता समीपे गच्छतं गत्वा च तौ प्रीतिं समानीयतां केन प्र

५५
श्रुत्वा तमसं देव्यानिदतं धूम्रलोचनं बलं वदायितं कृत्वा देवीकेसरिणा ततः १५ कुकोपं दैत्याधिपतिः
संभः प्रसुरिताथरः आज्ञापयामास वतौ चंडमुंडौ मद्रा सुरौ १० देवचंडदेसुंडबलेर्बहुभिः परिवारितौ तत्र ग
च्छत गत्वा च तौ समानीयतां लघु १८ केपेष्वाकृष्य बहुवायदिवः संग्रहोयुधि तदा प्रोषा युधैः सर्वैरसुरैर्विनि
दन्यतां १९॥

कारेणानेन वा इत्याकांक्षाया माह १८ केपेष्वाकृष्य केपाकर्षणं कृत्वा बहुवासमानी यतामिति प्राक्तने
न संबन्धः वदति बहुवचनं पूर्ववद्वाक्येन वामिति वा पाठः यदि वो युष्माकं युधिसंग्रामविषये प्राप्तेनेन प्राप्तेति
संग्रामस्तदाक्रमणेन स्रजेपादिपुद्गलमपरित्यज्य संग्रामेः समस्तैरयुधैः सर्वैरसुरैर्मिलित्वा विनिदन्यतां ताज्यतां वि
जरेषु धत्वा अथवा बहुसमानीयतां वा अथवा यथानयने संग्रामः तदा संग्रामे सर्वैरसुरैरप्रोषा युधैर्विनिदन्यतां १९॥

तस्यां दत्तायां तारितायां सत्यां यदि सा मृता स्यात् तदा तां गृहीत्वा प्रीतिमागम्यतां यदि न मृता स्यात् तदा तां बहुगृही
त्वा प्रीतिमागम्यतामित्यन्वयः अथ वा समानीयतामित्यादिना बंधनपूर्वकमानयनमुक्तं यदीत्यादिना प्रीतिमागम्य
तामित्यनेन दननपक्षोक्तः तयोः श्रेयानित्याकांक्षायां पूर्वोक्तो बंधनपूर्वकानयनपक्षपक्षे श्रेयानिति निर्धारयित
माह बहुगृहीत्वातामिति अथ वा दनयात्तु गत्यर्थः तथा चाशेषाद्युधप्रहारवप्रादृतायां भूमौ गतायां तस्यां तां गृही
त्वा बहुगृहीत्वा मागम्यतामित्यर्थः अस्मिन् देवद्वयसमानीयतामित्युक्तेषु द्वयमर्थकं सा बंधनीयेति यदि वः संप्राप्यस्त
दाशेषैरित्यादिना बंधनोपयोगिदननं बंधनोपायतयो यदि प्रयते न प्राणवियोगपर्यवसायितयेति मंतव्यं अ

तस्यां दत्तायां उष्ट्रायां सिंदेवविनिपातिते प्रीतिमागम्यतां बहुगृहीत्वातामथां बिको २
इति श्री सावर्णिके मन्वंतरे देवी माहात्म्ये धृष्टलोचनवधो नाम षष्ठोऽध्यायः ६॥

य यदि वः संप्राप्य इत्येवमथ प्राहो योजनीयः चेत्तु बंधनपूर्वकानयनं देवता तत्राप्यसामर्थ्ये
न बह्वानयनपक्षोत्तरं उच्यते इति वदंति तन्मदं बंधना येषां दननमुदितं दननेषु सम
र्थानां दननात्कृत्वा न तत्र नोपदेशस्य व्यर्थत्वात् तस्यां उष्ट्रायां दत्तायां सत्यां तथा सिंदेवविनिपातिते सति
प्रीतिमागम्यतां अथोन्मत्तवप्रादृक्कितामं बिको बहुगृहीत्वा मागम्यतां २ इति श्री रामायणमविश्वितायां दे
वी माहात्म्ये टीकायामन्यकृतायां धृष्टलोचनवधः षष्ठोऽध्यायः ६॥

स.
प्रा. टी.
४५

ततो नंतरं चंद्रमुं गै पुरोगमो ये वां ते दैत्या आदिष्टाः संतो ययुः प्रतस्थिरे किंभूताः गजतुरगरथपदातिपूर्णे यद्वलं ते नो पेता
स्तयो ह्युर्गप्रहरणाः १ प्रौलेंदस्य हिमाचलस्य पृष्ठे सिंदस्योपरिव्यवस्थिता मित्यन्वयः कांचनस्य सुवर्णस्य देकांचनं तस्मि
न विकारो र्येतु नित्यं हृदयरादिभ्य इति मय उवस्यात् नाना ततो सुरास्ता देवी सस्मिता सिंदस्योपरि सोवर्णे मरुति प्रौलेंदस्य
गे व्यवस्थिता २ ते देव्यास्तां दृष्ट्वा समादातुं प्रदीतं उद्यमं चक्रुः उद्यता उत्सादिनः प्रदीतं तस्याः समीपे गच्छंति ते सुरास्तां
देवी दृष्ट्वा प्रदीतमुद्यता उद्गुणगुथाः उद्यमं चक्रुः आरुहं सज्जं चापासिंथारयंतीति तथान्येतस्याः समीपं गताः ३ ततः

५५
ऋषिरुवाच आत्तमास्ते ततो दैत्याश्चंद्रमुं पुरोगमाः चतुरंगवलो पेता ययुरभ्युद्यता गुथाः १ दृष्ट्वा स्ते ततो
देवी मीषदासां व्यवस्थितां सिंदस्योपरि प्रौलेंदस्य मरुति कांचने २ ते दृष्ट्वा तां समादातुं मुद्यमं चक्रु रुद्यताः
आरुहं चापासिंथरास्तथान्येतत् समीपगाः ३ ततः कोपं चकारोच्चैरं विक्रान्तानरीश्वरि कोपेन चास्यावदनं
मषीवर्णमभूत्तदा ४ भुजुटीकुटिला तस्या ललाटफलकादुत्तं कालीकरालवदनाविनिष्क्रान्ता सिंघाशिनी
५ विचित्रखट्वांगधरा नरमाला विभूषणा द्वीपिवर्मपरीधाना सुष्कमांसातिभेरवा ६॥

पश्चादं विक्रान्तानरीश्वरि असुराश्च उच्चैरत्यर्थं कोपं चकार तदा स्यावदनं कोपेनां जनाभमासीत् ४ तस्या देव्या
भुजुत्यारोहललाटफलकादुद्गुस्त्रीखट्वांगधरा करालीना मादेवी तत्क्षणं विनिर्गता ५ किंभूता देवी विचित्र
खट्वांगधरा खट्वांगमायुधविशेषस्तदा रयतीति नरपाहेन पुरुषशिरां स्पृशंते तेषां माला विभूषणं यस्याः सा
द्वीपिविक्रमपरीधानं वासः स्थाने यस्याः सा सुष्कमांसेन त्वगस्थिभूतत्वान्महारौद्रा ६॥

निमृगेग्रगाथेग्रारक्तेनेवेयस्याः सा नादेनादृष्टमेनापरितानिदिष्टुखानिययासा ॥ साकालिकामहासुरान्वातयंती
सतीतत्रासुराणोसैन्येवेगेनप्रीक्षमभियतिता यत् चोरादिकः पतितातद्वलमभक्षयत् ८ पार्श्विग्राहः पाश्र्वत्यासननि
षण्णः श्रृङ्गप्रग्राहोपासननिषण्णः योधिभिर्दस्पारोदिभिः सद्वचंदाभिः समन्वितात्वारणानेकदस्तेनसुखेक्षिपत्
९ तथैव तेनप्रकारेणैवयोधमसुवारंत्तरंगैः सद्वचंसारथिनासद्वक्त्रेनिक्षिप्यातिभयानकंयथास्यात् तथाचर्वयंतीये
षयंतीसती केशेषकंसाजग्रादेतिसंबन्धः वर्तमाननिर्देशस्तुभूतवदधिगंतव्यः चर्वितवतीअचर्वयदितिवा चर्वय

प्रतिविस्तारवदनानिहललनभीषणा निमग्नारक्तनयनानादापरितदिष्टुखा ॥ सावेगेनाभियतिता
वातयंतीमहासुरान् सैन्येत्तत्रासुराणीणामभक्षयत्तद्वलं ८ पार्श्विग्राहंश्रृङ्गप्रग्राहयोधचंदासमन्विता
न समादायैकदस्तेनसुखेक्षिप्यवारणान् ९ तथैवयोधंत्तरंगैरयंसारथिनासद्वनिक्षिप्यवक्त्रेदशानै
श्वयंत्यतिभेरवं १० एकंजग्राहकेशेषुग्रीवायामथवापरं पादेनाक्रम्यवैवान्यसुरसान्यमपोषयत् ११

तीतिपादस्तुमुख्यइतिभाति तथात्तरंगैः महासुवारत्सारथिनांसद्वचं वक्त्रेनिक्षिप्यदंतैरतिभेरवंचर्वयतिभक्षयति १० अ
परंचग्रीवायांकंदेजग्राहचरणवातेनान्यमाक्रम्यवक्षसांन्यमपोषयत् आलोरितवती योष्यदिसायां योधंत्तरंगैरित्यत्र
योधमित्येकवचनंजात्यभिप्रायेण क्वचित्तथैवयोधांस्तुत्तरंगैरित्याहोबहुवचनांतःपादःक्वचित्कःकल्पितइतिभाति
सादेवीएकमसुरंकेषेषुजग्राह तथापरंचग्रीवायांजट्टदे अन्यपादेनाक्रम्यममर्द अन्यसुरसाहृदयपातेनाक्षुरायत्

स.
प्रा. टी.
४६

शस्त्राणि प्राणीनि शस्त्राणि समंशानि ब्रह्मास्त्रादीनि सुखेन कृत्वा सा प्रथमं जगत् देवी पश्चात्कर्त्तव्या रुषा को येन कर
णभूतैर्देवैर्मथितानि तेर्महासुरैर्मृत्तानि शस्त्राण्यायुधानि शस्त्राणि वायव्यादीनि काली सुखेन जट्टदेवपितृणादपानै
र्मथितानि वर्वितानि १२ सा देवी बलिनां उरात्मनां बलं सर्वं निष्पिषेवाक्षोदयत् अन्यानभक्षयत् अन्यानताडयत् १३
केचिदसुरादेव्याख्येन हि या कृताः केचित्त्वहंगतादिताः संतः केचिदंताग्राभिदताश्च विनाशं जग्मुः १४ किं बहुनात

५६
तेर्मृत्तान्यथ शस्त्राणि तथा शस्त्राणि महासुरैः सुखेन काली जट्टदेवपितृणादेर्मथितान्यपि १२ बलिनां तद्वलं स
र्वमसुराणां उरात्मनां ममदाभक्षयत्वा अन्यान्याश्चाताडयत् १३ असिना निदताः केचि केचित्त्वहंग
तादिताः जग्मुर्विनाशमसुरादंताग्राभिदतास्तथा १४ क्षणेन तद्वलं सर्वमसुराणां निपातितं दृष्ट्वा
चंगेभि उद्भावतां कालीमतिभीषणां १५ पारवर्षेर्महाभीमैभीमादीनां महासुरः क्वादयामास चक्रेषु
उदिमैः सहस्रपाः १६

दसुराणां बलं क्षणेनैकालेन निपातितं क्षयं नीतं दृष्ट्वा चंगेभि उद्भावतां कालीमतिभयानका कृतिमभि उद्भावामि सुखं य
योथावतिस्म १५ दिमैः प्रदिमैश्चक्रेषु उक्तां क्वादयामासेत्यन्वयः कविभ्यः उदिमैरित्येकं पदं तत्र मुं उनाप्रासरे
रादिमैः क्वादयामास प्रथीभ्यः उः प्रथवा मुं उद्दारादिमैश्च उक्तां क्वादयामासेत्यर्थः सहस्रपा इति संख्येकवचनाच्च
वीप्सायामिति प्रास चंगे महासुरस्तां भीमादीनां कालीमहाभीमैः पारवर्षैः सहस्रपाः दिमैश्चक्रेषु क्वादयामास १६

तस्यादेव्यामुखं प्रविशमानानि संति वभुः सुसुभिरे वनोदरं मेवाभ्यंतरं बहूनां रवि विं वानां वनोदरे एकद प्रवेशः कदापि न जा
 त इति कारणेन दभूतोपमेयं तात्परेनेकानि सदस्याणि तन्मुखं विशमानानि वभुः ॥ भीमं भयं करं यथा स्यात्तथातिरुषातिको
 येन जहास भैरवं भयानकं नदि तं प्रीतिं यस्याः सा करालं यदुक्तं तस्यां ते मध्ये ये उर्द्वर्षादप्रानाः तैरुज्ज्वला अंतः प्राहस्य मथवा
 चित्तमज्जार्था उच्यते अथ कारनिकरूपेति दशनपालि प्रतिभासमानं चंद्रकलां ऊरु विषदा भगवती उर्द्वर्षा इति ख
 लप्रत्ययांतं ततो नंतरं सा काली अतिकोपेन रौद्रमदहा संवकारं चोरस्वनाभैरवानना रौद्रा उज्ज्वला दशना दंता यस्याः सा
 महासिं महाखड्गं उत्यायोयस्य इति रोषोत्पन्नकारः अथ वा दं दं तं नैरुक्तो वर्णनाशः उक्तं च भाष्यकारेण वर्णगमो
 वर्णविषयश्च दं वा परो वर्णविकारनाशो यातोस्तदर्थानि शयेन योगस्त उच्यते पंचविधं निरुक्तमिति अस्य चंडस्य शिरः

२८

तानि च कारणेनेकानि विशमानानि तन्मुखं वभुर्धृष्टार्क विं वानि सवहूनि वनोदरं ॥ ततो जहासातिरुषाभीमं भैर
 वनादिनी काली करालं चक्रांत उर्द्वर्षादप्रानो ज्वला ॥ उत्यायव महासिंहं देवी चंडमथावतं पृथीवा वास्य केशेषु
 केशेषु पृथीवातेन पूर्वोद्यतेनासिना छिनत् केचित्तमहासिंहं उत्याधारुयेति वदंति तन्मंदं शिरसेनासिना छिनत्
 र्वमनुक्तस्यासेः तेनासिनेति तच्छब्देन परामर्शस्यानुपपद्यमानत्वात् येनासिना सदललाटफलका इत्यन्नातेनासिनेति त
 छब्देन परामर्शसमर्थयते तदपि मंदं अतिव्यवहितस्य तच्छब्देन परामर्शयोगात् कस्याः सिंहोवाहनमेव न भवति अतो
 स्याः सिंहोद्गणेः समर्थयितुमशक्यत्वाच्च अतएव महासिंहमस्याप्येति अंतर्भूतार्थतया पिकेषां विद्याख्यानमनुपप
 न्नमिति अथ वा स्यायोयमं कृता देवी चंडमथावतं कथं भूतं महासिंहमिव विक्रमप्रालिनमिति रूपकेण निर्देशः उपमैवति
 रोभूत रूपा रूपकमिष्यते इति सा देवी महासिंहा इति कृता महाखड्गं सूर्यचंडं प्रत्यथावततः केशेषु पृथीवातेनासिना स्पृष्टं

॥ शिरसि कर्त ॥

निपातितं प्रर्थादेव्या तमप्यपातयद्मौ सारवद्भाभिहतं रुवेति क्वचित्पादः तत्र सारवद्भेदादवापातयदित्यर्थः अथ
मुंडस्तांदेवीमभ्यधावकिं कृत्वा चंडं निपातितं दृष्ट्वा को येन खट्वांगं मायुधविशेषस्तेन तादितं भूमावपातयत् १० चंडं मरु
वीर्यं मुंडं च विनिपातितं दृष्ट्वा ततो दत्तप्रोषं भयेन व्याकुलं सदिप्रोभेजेदित्तविदित्तप्रउद्भाव ११ मुंडमेव चेत्पत्रमुंडप्रादे
नमुंडस्य मुंडमवयवत्वात् न योच्यते प्रचंडोद्भासो मरुदासः तेन मिश्रं संयुक्तं यथा स्यात् तथाभ्येत्याभिसुखमागम्येति वा
चंडिकां कौशिकीं कालीदेवीं चंडस्य मुंडं च शिरोऽदृष्ट्वा भ्येत्यप्रचंडोद्भासमिश्रं चंडिकां प्राद १२ अत्र पुण्यज्ञेयत्वव्ययः

अथ मुद्रोभ्यधावतां टट्टा चंद्रं निपातितं तमप्यपातयद्मौखद्वांगाभिदत्तं रुषा २० दत्तपोषंततः सैन्यं टट्टा
चंद्रं निपातितं मुद्रं च समदावीर्यं दिशो भेजे भयात्तरं २१ शिखरं मुद्रस्य काली वट्टदीत्वा मुद्रमेव च प्रादप्रवे
उट्टासमिप्रमभ्येत्यचंद्रिकां २२ श्रीदेव्युवाच ॥ मया तवाशेषहृतौ चंद्रमुद्रौ महापद्मं पुद्गलं स्वयं संभं
निसुंभं च दनिष्यसि २३ रुद्रपिरुवाच तावानीतौ तौ टट्टा चंद्रमुद्रौ महापद्मं उवाच काली कल्याणी चंद्रिका
ललितं वचः २४ यस्माच्चंद्रं च मुद्रं वट्टदीत्वा तस्य पागता वा मुद्रं तिततो लोकेत्याता देवि भविष्यसि २५ अतिश्री
देवी माहात्म्ये चंद्रमुद्रवधः सममः २

महायष्ट्यतिद्वयकाभिप्रायेण उपरुते उपहारीकृतौ देवदिके मया वत वैतौ महायष्ट्य
पहारीकृतौ संभं नि संभं च स्वयं दनिष्यति २३ तौ चंद्रमुंरौ महासुरौ श्रानीतौ दृष्ट्वा कल्याणी कल्याणकारिणी वंदिकाललितं
सविलासं काली देवी प्रसुवाच कल्याणी मिति हि तीयातः कवित्यादः तत्र काली मित्यस्य निषेधं ललितं द्रष्टुं २४ चंद्रं
चमुंरं देवरावयव लक्षणया चंद्रमुंरयोः शिरसी उच्यते वा मुंरेति पृथोदगदौ तेयं २५ इति श्रीसमप्रतीतीकाद्वयो संग्रहे च

५५
उमुंदवयोनामसमोऽप्ययः॥

तस्य योगता प्रतिपादनार्थं चकार ह्यं बहुलेषु सैन्येषु तयो रर्यात् क्षपिते स्थिति तारकादि तादितव अथ वा
यथा ह्यतः करोति तदा वष्टे इति रिणु ततो निष्ठा चंडे दैत्ये निदने मुंडे च विनिपातिते सति तथा बहुलेषु सैन्येषु क्षपि
तेषु क्षप्यं नीतेषु सत्सु प्रसरेषु सः संभं १ कोपपराधीनमस्वतंत्रं चेतो यस्य प्राशोरधीनं चेतो यस्येति वा दैत्यानां यानि स
र्वाणि सैन्यानि तेषामित्यन्वयः सर्वसैन्यानामिति दैत्यानां वा विशेषणं उद्योगमुद्यममादिदेशात् सत्त्वान् हेति पादसंज्ञे
॥ ततो नंतरमसरेषु सः संभो दैत्यसंबन्धिनां सर्वसैन्यानां उत्साहमाज्ञापयत् कोपवशीकृतांतः करणः सप्रतापः २ सर्व

स्मरिषु वाच चंडे च निदने दैत्ये मुंडे च विनिपातिते बहुलेषु सैन्येषु क्षपिते ससरेषु सः १ ततः कोपपराः
धीनचेताः संभः प्रतापवान् उद्योगं सर्वसैन्यानां दैत्यानामादिदेशात् २ अथ सर्वबलैर्दैत्याः षडशीतिरुदा
युधाः कंबूनां च तुराशीतिरित्येवं तत्त्वबलैर्हताः ३ कोटिवीर्याणि पंचाशदसुराणां कुलानि वै प्रातं कु

बलैः सहिता दैत्यानिर्योऽप्युदशीतिः प्रधानभूताः उदायुधाः कुलानि धूम्राणां निर्गच्छं तममाजया ४ ॥
उद्यतास्त्राः कंबूनां कंबुनां सिदैत्यकुले जातानां च तुराशीतिः वतुर्भिरथिकाः शीतिः च तुराशीतिरिति पादे आठः प्र
थिकाथः कुलानीत्यत्राग्रिमश्लोकगतमज्ञापिसंबध्यते सिद्धावलोकन्यायेन अथवा कंबूनां हस्तिनां दैत्या हस्ति
यो हार इत्यर्थः यदुक्तं कंबुः स्याच्छ्वगजयोः ३ कोटिवीर्याणि कोटिवीर्यकुलोद्भवानि कुलानि हृदयानि धूम्राणां
धूम्रवर्णानां दैत्याममाजयाः सुराणां कोटिवीर्याणि मदाबलानि पंचाशत्कुलानि तथा धूम्राणां प्रातं कुला
नि निर्गच्छं तत्कुलानि जाति संश्लेषः ४ ॥

स.
प्र. टी.
४८

कालकाः कालवशाजः कालकनामानोवादेर्हृदाहृदवशाजः दोहता इति पादे उर्हतेरपत्यानि उर्हतेरुलसंभवावा
मोर्षासुरवशाजः कालकेया कालकाया अपत्यानि स्त्रीभ्यश्च सजाः ससामयीकाः सन्नदश्च वरिताश्च संतः निर्यातश्च
ज्या इत्यत्र संधिर्न भवति अविवादितत्वात् ५ असुरपतिः संभोदैत्य इत्यादि प्रपत्यं बहुभिर्महासैन्यसदसैर्हतः मरति
सैन्यानि सेना समुदायास्तेषां सदसैः भैरवमुग्रपासनमाज्ञायस्य दारुणा देवाः ६ आयांतमागच्छंतं संभट्टा किंभूः
तं तत्पूर्वोक्तं सैन्यं यस्य सः तस्यैव संतसैन्यं अथवा आयांतं संभट्टं तस्यैव चट्टेति वकाराध्याहारो योजनीय आयात
मिति पाठे या प्रापरो इत्यस्मान् पुंसके भावे कः धरणी गगनयो रंतरं मध्यगुणनिनादै रौदसी पूरया मास ७ अतीवात्यर्थ

कालकादोर्हृदामोर्षाः कालकेयास्तथासुराः युद्धाय सजानिर्यातश्चाजयाव रिता मम ५ इत्याजयासुरपतिः
संभोभैरवपासनः निर्जगाम महासैन्यसदसैर्बहुभिर्हतः ६ आयांतं चंडिकाट्टा तस्यैव मतिभीषणं
ज्यास्वनैः पूरया मास धरणी गगनांतरं ७ ततः सिंदो मरुनादमतीव कृतवान् ८ चंडास्वनेन तन्नादमं वि
कावोपहृदयत् ८ धनुर्ज्या सिंदु चंडानां नादादुपवितदिष्णुत्वा निनादैर्भीषणैः कालीनिये विस्तारितानना ९

मनेकवारमित्यर्थः अं विकाचतानिंद कृतान्नादानुपहृदयदवर्थयत् वृद्धिर्हृदो कंदस्य माहो गेपी ति क्त्वा दस अडागमा
भावः ततः सिंदो ति डः सदसिंदनादं विदधे देव्यां विकाचं चंडास्वनेन तन्नादं वर्थयामास ८ धनुर्ज्येति स्वभावव्यापनमात्रं
ज्यापदेनैव धनुर्गुणप्रतीतेः धनुर्ज्यादीनां निनादै रौदसी रितं दिष्णं सुखं ययासा निनादैर्निजनादैर्भीषणैः प्राबुभयानकैः निये
जितवतीनादानित्यन्वयः आत्मनेपदं क्त्वा दसं अथवा नादादुपवितदिष्णुत्वापि कालीदेव्या धनुर्ज्या सिंदु चंडानां निनादैर्जि
ग्ये इति कर्मण्यत्मानेपदं ततः काली विस्तारितानना सती भीषणैर्निनादैर्जितमिति जगो धनुषः सिंदुस्य चंडानां च निनादैः

पुरितं दिष्णुत्वं ययासा १॥

वतस्त्वं दिशानां समाहारश्चतुर्दिशं आवंतादिशानां साधनीयमन्यत्र चतुर्दिशितिस्यात् दिशविदिशवेत्यर्थः सरोषैः
सरोषैर्देवसेनैर्देवीसिंहः परिवारितो वेष्टितः कालीचर्पा परिवारितेति लिङ्गव्यत्ययेन योज्यं परिवारितेत्यपि क्वचित्पाठः सरोषैः
रिति स्याने शरीरैरिति क्वचित्पाठः १० देभूपैतस्मिन्नंतरे वसरे समये देव्यानां विनाशायामरसेनानां भवायो दयाय अमरा
सिंहानाममरश्रेष्ठानां भवाय संयदे च ईशाः शिवो गुरुः कार्तिकेयः विसृष्टाश्चोत्रवरा दन्तसिंहावपि संगृहीते तेजः सामर्थ्या
न्विताः शक्तयः स्वाव्यतिरेकिण्यो देवताः ब्रह्मादीनामेव शरीरेभ्यः सकाशाद्दिनिष्क्रम्य तद्दूष्यैर्ब्रह्मादिसदृशकारैरेव साह

तं निनादमुपश्रुत्य देवसेनैश्चतुर्दिशं देवीसिंहस्तथा काली सरोषैः परिवारिताः १० पतस्मिन्नंतरे भूपविना
शाय सरोषैः भवायामरसिंहानामतिवीर्यवत्त्वान्विताः ११ ब्रह्मेश गुरु विसृष्टानां तथेन्द्रस्य च शक्तयः शरीरेभ्यो वि
निष्क्रम्य तद्दूष्यैश्चंद्रिकां ययुः १२ यस्य देवस्य यद्दूष्यया वाहनभूषणं तद्देवदितच्छक्तिरसुरान्योऽनुमाय यो

यार्थे चंद्रिकां भूषणं १३ दंसयुक्तविमानस्यासाक्षसूत्रकमंडलुः आयाता ब्रह्मणः शक्तिर्ब्रह्मणी साभिधीयते १४॥

पतदेव प्रकटयन्नाह १२ यथा भूषणवाहनं भूषणवाहनानतिक्रमेण तद्देवतं तथा विधायस्य ब्रह्मादेः यादृशं दूष्यं दूष
णाय च वाहनं तत्सर्वं प्रतिपद्यतस्य शक्तिरसुरान्योऽनुमाय यावित्यर्थः यस्य देवस्य यथायेन प्रकारेण दूषवाहनभूष
णादिः तस्य देवस्य शक्तिः तेनैव प्रकारेण तथा भूषणवाहनाप्रसुरान्योऽनुमाय यो तदेव व्याकुरुते १३ अथेउपरिश्रुतं
सूत्रं जयमालिका ब्रह्मणो अनिति गच्छतीति ब्रह्मणी यातूनामनेकार्थत्वात् कर्मण्यण् ब्रह्मणी तत्र ब्रह्मणः श
क्तिः दंसयुक्तविमाने स्थिता जयमालिका कमंडलुदस्तासां शक्तिः ब्रह्मणी कथ्यते १४॥

प्राङ्.स्तुतः श्रवणायन्युक्तः खड्गयकस्मिन्करे यदा दरेः श्रीवासुदेवस्य वाराहं रूपं विश्रुतः सतः या प्राप्तिर्जसे समुत्प-
न्ना सा प्राप्तिर्वाराहीतुविश्रुतीतजगाम १८ नारसिंही प्राप्तिर्नारसिंहस्य मटपांशरीरं विश्रुती सदानां केसरपाणं स्तंभ-
देशां च लानां च आसमेतातयः क्षयः आक्षेपेन ताडनेन वातेन क्षिमा इतस्ततः पातिता प्रेरिता वानक्षपाणां संदतिः प्रकरोय
यासा १९ तथैदी प्राप्तिर्वज्रायुधधारिणी पेरवतपृष्ठस्थितानेव सदसवती यथा देवेन्द्रस्तथैवेन्द्ररूपधारिणी प्रागता २०
ईषानो महादेवो देवप्राप्तिभिर्ब्रह्मराणादिभिः समभिः परिहृतो वेष्टितो मम प्रीत्या कृत्वा असुरा हन्यतामिति चंद्रिकां को

नारसिंही नृसिंहस्य विश्रुती सटपांशुः प्राप्ता तत्र सटाक्षेपक्षिप्तमनक्षत्रसंदतिः १९ वज्रदस्ता तथैवेदी गजराजो
परिस्थिता प्राप्ता सदसनयना यथाशक्तस्तथैव सा २० ततः परिहृतस्ताभिरीषानो देवप्राप्तिभिः हन्यतामसुराः
प्रीत्यं मम प्रीत्या चंद्रिकां २१ ततो देवी शरीरात्तु विनिष्क्रांता तिभीषणा चंद्रिका प्राप्तिरसुग्रा शिवाशतनि-
नादिनी २२ सा बाहू ध्रुवजटिलमीषानमपराजिताः हततं भगवन्नाच्छपार्श्वसंभनिसंभयोः २३॥

शिकीमाहोक्तवान् २१ ततः कौशिकी शरीरात्तु चंद्रिका प्राप्तिस्तस्या द्वितीया मूर्तिरसुग्राः तीव्रोक्तव चंद्रिका तोपि प्रा-
पुशमना दे प्रवंग शिवानां स्तगालीनां निनादा प्रस्थां संतीति श्रवणाय वस्य कल्याणस्य आसमेतात् प्रातनिनादः असं-
ख्यप्राहोस्यामस्तीति तथा २२ साः पराजिता विसुप्राप्तिः ईषानं प्रत्याह ध्रुववर्णजटापणलिनं हृतो वार्ताहरस्तद्रूपो
हततं तद्रूपसंभनिसंभयोः पार्श्वगच्छगच्छेति काकाक्षिवडभयत्रसंवध्यते भगवंस्त्वंहतो हतताय आशु सं-
भनिसंभयोः पार्श्वगच्छ २३॥

स.
श. टी.
५.

हृतं संभनिसंभौचातिगर्वितौ दानवौ ब्रुहि वद येवान्ये तद्वदनवाः संभनिसंभान्तिके ये अन्ये तांश्च ब्रुहि २४ देदेत्यासेलो
कर्मिंदोलभतां देवो यज्ञभागभुजो भवन्तु सूर्यपातालं प्रयात प्रपुनरावृत्तैर्गच्छन्त यदि जीवितुमिच्छवः अन्यथा जीवितं ना
स्ति २५ बलगर्वीर्द्वौ देकादयश्चेद्भवंतो युद्धकांक्षिणो वर्तन्ते अथायुद्धेन प्रयोजनं तर्ही गच्छन्त तर्ही गमनं किं न स्याति वो
युष्माकं पिशितेन मांसेन मच्छिवा ममस्तगालिकाः शक्तयस्तु यन्तु २६ तथा देव्याशिवो महेश्वरः स्वयं हृत्येन हृतत्वाकारणे
न हृतकर्मणा वा हृतवर्णिगभ्यां चेति य प्रत्ययेन यद्यपि हृत्यमित्येव भवति तथा पित्रासृणात्वादित्वात् अत्र प्रदितः ततः

50
ब्रुहिसंभनिसंभंवदनवावतिगर्वितौ येवान्ये दानवास्तत्र युद्धाय समुपस्थिताः २४ त्रैलोक्यमिंदोलभतां देवाः
संतुदविर्भुजः सूर्यप्रयातपातालं यदि जीवितुमिच्छथ २५ बलाबलेषां दयश्चेद्भवंतो युद्धकांक्षिणः तदा गच्छ
तत्तत्पुत्रमच्छिवाः पिशितेन वः २६ यतो नियुक्तो हृत्येन तथा देव्याशिवः स्वयं शिवहृती तिलोके सिंस्ततः सा
ख्यातिमागता २७ तेपि देव्यावचः श्रुत्वा शिवाख्यातं महासुराः अमर्षा एरिता जग्मुर्यत्र कात्यायनी स्थिता २८

सा देवी काली असिं लोके शिवो हृतो यस्याः सा शिवहृती बहुव्रीहेश्चोतो दानवा दिति इति य अथ वा शिवं हृतं करोतीति
रिच रिजं ता कर्मण्यण ततो इति २७ तपि संभादयो महासुराः शिवेन कथितं देव्यावचः श्रुत्वा कोपाविष्टास्तत्र जग्मुः
यत्र कात्यायनी गौरी देव्या स्थिता यतः कात्यायनीति पाठे सार्वविभक्तिकस्तसिल यत्रेत्यर्थः यद्वा त्वत्त्रोपेयं चमी यं दे
वामाक्रम्य कात्यायनी स्थिता तं देवामाजग्मुः यतो देतोः स्थिता वा यतो देतोः अमर्षणकोपेन व्याप्ताः २८ ॥

ततो मरारयो देत्याग्रये समुत्वे भूत्वा प्रथममादौ पाराणां प्राक्तीनां रुष्टीनामेकथारसीनां हृदिभिस्तां देवीं ववर्षुरिति कं
 दसे गुणः ववर्षुरित्यपि क्वचित्पाठः उदतामर्षाग्रयेतकुटाः २५ सा देवी तैरसुरैः मुक्ता न्वारणां ज्वलन्ती परस्मै नृणां
 सप्राह्वयदनुत्तेन मुक्तैः सांकारेथनुषः प्राहः आकर्णसंयुक्तवायस्युतैर्वा मदेष्टुभिर्लीलयानिहंतत ३० तस्याः कौशि
 काग्रयतस्तस्याः अग्रतः भो भगो इत्यादिनायत्तलोपः प्राकलस्येति यलोपस्य संधिं प्रत्यसिद्धं त्वयपि तथाप्यार्षः संधिः
 प्रथवा तस्य संभस्याग्रतः तस्यास्तथाग्रत इति पाठस्तु काल्पनिकः पौथिता न्वारितान्वा ऊर्वती सती व्यवरत ऊर्वती स

ततः प्रथममेवाग्रेश्वरप्राक्कृष्टिहृदिभिः ववर्षुरुदतामर्षास्तां देवीं ममारायः २५ सा च तान्वादिता न्वारणा
 ज्वलन्ती परस्मै नृणां विच्छेदलीलयात्मा तथनुर्मुक्तैर्मदेष्टुभिः ३० तस्यास्तथाग्रतः काली ज्वलन्ती विपा
 थितान् स्वहंगपौथितां शरीरं ऊर्वती व्यवरतदा ३१ कमंडलुजलाक्षेपदत्तवीर्यान्कृतौ जसः ब्रह्माणीचा-
 करोष्मरून् येन येन स्मधावति ३२॥

तीव्यवत ऊर्वतीत्यनुमागमस्तु दसः राहतिगणत्वात्कर
 राधः ऊर्वथा तर्भेवादिकस्तस्येदेनूपमित्यन्ये ऊर्वतीति पाठः काल्पनिकः तस्याः कात्यायन्याग्रयतः कालिका वि
 चवार श्रीज्वलन्ती विदारितान् स्वहंगतादितांश्च ऊर्वती सती ३१ कमंडलुजलाक्षेपेन दत्तं वीर्यं येषां ते
 रावकर्मण्यराज्ञे पूयेन येन प्रदेषो न प्रकृत्यादिभ्यस्तृतीया थावति स्मेति योगे अतीते पितृ
 दा ब्रह्माणीयेन येन मार्गेण वा थावते तेन तेन प्राप्नुवन्ति विधान्तु मते जसो करोतु अतिकोपेनेति सर्वत्र योजनीयं ३२

स.
प्र. टी.
५९

पेंडीवज्रप्रदरेणविदारिताः सदससंख्यादितिजदनुजारुधिरस्योचंप्रवाहंवर्षेतीत्येवंपरीलाः दृष्ट्यामयतन ३३ केवि.
तुंडप्रदरेणपोश्यातेनविधंसितास्तारिताः केविदंष्ट्राप्रेणक्षतंविदारितंवक्ष्येयं ३४ नारसिंदीप्रक्षिरन्यान्कांश्चिन्मद
सुरान्नखैः स्फादिताभक्षयतीसंग्रामेविललासनोदनामूर्तेदिगाकाप्रोयया नादेनामूरितंदिष्टुखंययासा ३५ चंडाउ
कटाः सकोपावाग्रदामदांतश्चयेदासांस्तैः शिवहृत्याभिरूषिताः सर्वतोभीषिताः संतः दृष्ट्यां पेतः पतितोस्तांश्चशिवहृती

51
पेंडीकुलिशपातेनघातप्रोदैत्यदानवाः पेतर्विदारिताः दृष्ट्यां रुधिरौचंप्रवर्षिताः ३१ तुंडप्रदरेणविधस्तादं
ष्ट्राप्रक्षतवक्षसः वराहमूर्त्यान्यपतंश्चक्रेणवविदारिताः ३४ नखैर्विदारिताश्चान्यान्भक्षयतीमदासुरान्
नारसिंदीवचाराजौनादामूरितदिष्टुखा ३५ चंडादृष्टांसैरसुराः शिवहृत्याभिरूषिताः पेतः दृष्ट्यां पतितो
स्तांश्चखादायसासुरान् ३६ इतिमातृगणंकुहंमर्दयंतंमदासुरान् दृष्ट्याभ्युपायैर्विविधैर्नैश्चर्देवारिसैनिकाः
३० पलायनपरान्तदृष्ट्यादेत्यान्मातृगणार्दितान् योदुमभ्याययौकुहोरक्तबीजोमदासुरः ३८ ॥

नारसिंदीकालीचखादाभक्षयत ३६ इत्यनेनपूर्वोक्तेनप्रकारेणविविधैरभ्युपायैर्जलप्रक्षेपणादिभिर्मदासुरान्
दिंसंतंमातृगणंदृष्ट्याप्रसुरसेनायासुखानेसुरदर्पणं प्राप्ताः पलायिता इत्यर्थः ३० मातृगणेनअर्दितान् पीडिता
न् पलायनपरान्तदृष्ट्यारक्तबीजोमदासुरो योदुमभिसुखेप्राययौ देव्या अर्थात् ३८ ॥

अस्य रक्तबीजस्य समुत्पत्तयुतिष्ठति मेदिन्यामित्यधिकरणे सममी पंचम्यंतपादेत्यज्ञोपेपंचमी मेदिनीमाश्रियोति
 इतीत्यर्थः समुत्पत्तोरक्तविंदरेव प्रकृतिवेन मेदिन्याः प्रकृतिवाभावान्नापादानत्वं सरक्तबीजपवप्रमाणं यस्य तदा तत्क्षणमेव यदा
 स्य शरीरं तोरक्तविंदरभूमौ पतति तदा रक्तबीजसमानो न्योसुरो मेदिन्यामुतिष्ठति रक्तबीजाकारमन्येषामुद्भवेकारणं यस्य सः अतः
 एवरक्तबीजः ३५ ततः समदासुरो गदापाणिः सन्निद्रात्प्राप्तसदयुयुधे ततश्चैंद्रीस्ववज्रेण रक्तबीजं विव्यधे ४० आशुप्रीञ्चं प्रया
 नेतरं कुलिशेनाहतस्य सतो बहुषोणितं सुखाव तदा तत्कालं ततः सुतपोणितादिति वा रक्तबीजसदृशरक्तबीजसमान
 वीर्यायोथा उस्थितवतः ४१ तस्य रक्तबीजस्य शरीरायावंतोरक्तविंदवः पतितास्तावंतः पुरुषानवीना जाताः तदुदरक्तबीज
 रक्तविंदर्यदाभूमौ पतत्यस्य शरीरतः समुत्पत्तिमेदिन्यां तत्प्रमाणे मदासुरः ३५ युयुधे मगदापाणि रिद्रात्प्रा
 मदासुरः ततश्चैंद्रीस्ववज्रेण रक्तबीजमता उयत् ४० कुलिशेनाहतस्याशु बहुसुखावशोणितं समुत्पत्तयुत्तदा योथा
 स्तदूपास्तत्प्रकारमाः ४१ यावंतः पतितास्तस्य शरीरा रक्तविंदवः तावंतः पुरुषा जातास्तद्दीर्घबलविक्रमाः ४२ ते
 चापि पुत्रपुत्रपुत्रपुरुषा रक्तसंभवाः समं मातृभिरसुप्रेषासुपातातिभीषणं ४३ पुनश्च वज्रपातेन दत्तमस्य शिरीष
 वहीर्यं प्रभावस्तेजो वा बलं सैन्यं शरीरं वा विक्रमः सामर्थ्यातिशय उच्यते (दा ववा दुरक्तं पुरुषास्ततो जाताः सदस्रपाः ४४
 मश्वयेषां ते ४२ तेषां रक्तबीजसंभवाः पुरुषाः प्राक्किभिः समं सदस्रपुत्रमसुकरं यथा स्यात्तथा यः प्रसूपातः तेनातिभयान
 कं यथा स्यात्तथा पुहं वक्रः ४३ ववा दसुखावसंप्रसारणभावच्छादसः वदगता वित्यस्य रूपं वदप्रयत्न इत्यस्य वाधातूना
 मनेकार्थत्वात् संप्रसारणं तु वदप्रायरो इत्यस्यैव यजादित्वात् प्राप्नोति नान्यस्य अथ वारक्तं वव इत्याह वदतीव शरीरा
 हेगेन निर्गच्छतोरक्तात् वव इत्याकारः प्रादो भवतीत्यर्थः ततोरक्तात् सदस्रप्रांसखाः पुनरपि वज्रप्रहारेण यदा स्य शि
 र आहतं तदा रक्तं बहुगलति स्म तत आहतस्य सतो योरक्तोद्योभूमौ पतत रुधिरात् सदस्रपाः पुरुषा जाताः ४४ ॥

तेन प्रपन्नो सुरा उयत्ताः ४४ ॥

स.
प्रा. टी.
५२

समरेरुणेयनमसुरेश्वरं च केराभिजवानगदयाताडयामास च कथं भूतं येद्याः इन्द्राक्तेः सकाशात् इतंगतं अथवा त्र
मुलपुट्टेयकस्मिन्नेकस्य प्रास संयातः संभाव्यते इत्येद्यापि गदयातं ताडयामास अथवा गद्यते पद्यते उच्यते अनयेति गद्य
वाक तया ताडयामास ताडयामास येदीविवक्षितवान् संधिः वैसवी प्राक्तिरेनं रक्तबीजं सदृशं नेन जवानैर्दीतमसुरीश्वरं
गदयाताडयामास ४५ अस्य वैसवी प्राक्तिभिन्नस्य सतः रुधिरस्रावसंभवेः सदस्येण सदस्येणोत्यर्थः सख्येकवचनाच्चवी
प्सायामिति प्रास सदससंख्याकैः तस्यमारौर्महसुरैर्विषं व्याप्तं ४६ कुमारः कार्तिकेयस्तस्येयं कौमारी प्राक्तिः प्राक्ता

वैसवी समरेवैनं च केराभिजवानह गदयाताडयामास येदीतमसुरेश्वरं ४५ वैसवी वक्रभिन्नस्य रुधिरस्रा
वसंभवेः सदस्येण जगद्यामंतस्यमारौर्महसुरैः ४६ प्राक्ता जवानकौमारी वारादी च तथा सिना मादेसुरी त्रिषु
लेन रक्तबीजमताडयत् ४० सचापि गदयादेत्यः सर्वापवाहनतृथक् मातुः कोपसमाविष्टो रक्तबीजो महास
रः ४८ तस्यादतस्य बहुधा प्राक्तिसूलादिभिर्भुवि ययातयो वैरकोद्यस्तेनासज्जीत प्रोसुराः ४९ ॥

तेन जवान तथा वारादीं प्रसिनातं दंतिस्म मादेसुरी प्राक्तिसं त्रिषु लेनाहनत् ४० अहनत् जवान दंतेर्लटि प्रापो लुकि क
ते अहन इति निष्पद्यते यद्यपि तथापि क्लंदसः प्रापो लुगभावः अथवा दंत्यर्थी चेति चुरादिपाठात् दनदिसायां मित्य
स्मात् विकल्पसिजं तास्मिन् ४० यं प्राप्प्रत्यये सतिलटि सरक्तबीजोपिकोया कुलः सर्वापवमातुः पृथगवधी
त् दैत्योदितिसंभवः ४८ तस्य रक्तबीजस्य बहुधा प्राक्तिसूलादिभिर्गहनस्य सतः योरकोद्यो भूमौ ययात तेन प्रातशो
सुरा उत्पन्नाः बभूवुः ४९ ॥

ते रक्तबीजस्य रुथिरसमुत्प्रेरसुरैः सकलं विषं व्याप्यते स्म ततस्तदनंतरं असुरैः र्जगद्यायनादेतीर्वा उत्तममुत्कृष्टं निरति
प्रायं भयमाजगुः ५० प्रकर्षेण हृत्य तेदनं प्रीक्यते वेति प्रादोरेण सत्तसवरा प्रादोरेणोदंतोर्दप्रत्यये सति प्राद इति निष
यते रथेन कांचनांगेन प्रययौ प्रादलालसः इति स्कंदपुराणे पि प्रादलालसः संग्रामलालस एवोच्यते अत उवाच तस्य न ७९
रुक्तिः अथ वा सुरान्दृष्टतेषां प्रोत्सादनार्थं प्रादसत् प्रकर्षेण हृदा संकृतवती त्वरा त्वरावती अर्घ्यादिभ्यो च अथ वा त्वरा
त्वरयेत्यर्थः नैरुक्तो वर्णविनाशः क्विंतादतीयावा अथ वा भयाकुलान् सुरान्दृष्ट्वा चंद्रिका प्रादस्वागतं कृते ततः स त्वरा सती
विस्तृतं वदनं ऊर्विति कालीमुवाचेति योज्यं विस्तृतं विततं विस्तीर्णं वदनमिति क्वचित्पादः तान् सुरान् विषादं प्राप्तान् दृष्ट्वा च

तेष्वा सुरास्तंभूतैरसुरैः सकलं जगत् व्याप्तमासीत् ततो देवा भयमाजगु रुरुत्तमं ५० तान् विषण्णान् सुरान् दृष्ट्वा च
डिका प्रादस त्वरा उवाच कालीचासुं देवि स्तीर्णं वदनं ऊरु ५१ मच्छस्त्रपातसंभूता व्रक्तबीजा न्मदासुरान् रक्तविं

डिकात्यर्थं जहास तदा प्रादसत् ततश्च काली प्रत्युवाच देवांसुं । हृन्मती छत्वं वक्त्रे नानेन वेगिना ५२॥ देवि स्तीर्णं वद
नं ऊरु ५१ रक्तविंदोरिति जात्यापेक्षयैकवचनं जातानित्यपादानपंचम्यादियते जायमानमदासुरप्रकृतित्वा च रक्त
विंदोर्जनिकर्तुः प्रकृतिरित्यनेनापादानं अथ वा रक्तं विंदुं श्रेतनं यस्य सरक्तविंदुः रक्तबीज उच्यते रक्तविंदुं प्रतिकार
णत्वाद् रक्तबीज एव रक्तविंदुश्चाहेनोच्यते कारणे कार्ये पचारात् तस्य रक्तविंदु न वक्त्रेण प्रतीच्छ कथंभूता न्मदासुरा
न् कारणात्वात् अनेन भयानकतया प्रसिद्धेन वेगिता त्वरावती सती देदेवित्वमनेन वक्त्रेण वेगिना वेगवता रक्तबीजा
न्मदासुरान् मच्छस्त्रपातसंभूता व्रक्तविंदु ह्यतिगृहारा ५२॥

स.
प्र. टी.
५३

53

तउत्पन्नात्रुक्तविंजितात्मक्षयंतीसतीरणोचरविचर एवमनेन प्रकारेण दीर्घरक्तः सन्नेषक्षयंगमिष्यति नचोत्पत्त्यंती
तिपरस्मैपदंकादसं एवंतयारक्तेपीतेदैत्योनीरुथिरः क्षयंगमिष्यति तथात्वयाभक्ष्यमाणप्रपरेनैवोत्पत्त्यंति ५३ देवीवं
डिकातांकालीमित्युक्ता ततः सुलेनतंरक्तवीजप्रवर्धते ततः कालीचासुंशरक्तवीजस्यप्रोणितं वक्त्रेण प्रतीक्षति स्म जटुदे
स्तुभयपदितादात्मनेपदं ५४ ततोदेतोसोरक्तवीजस्तत्र समयेद्युदेवा, यानंतरं गदया चंडिका मादतवान् सगरपातो
स्याचंडिकाया अल्पिकामपिस्तोकमपिवेदनापीडनचक्रे गदा लघानाजायि ५५ तस्य रक्तवीजस्य यतोयस्मादेहान् देहंगा
त् तस्मादेहंगा तच्छोणितं वक्त्रेण कृत्वा संप्रयच्छति ददाति प्रार्थयति आत्मनेवा सुंश संप्रतीक्षतीति पाठे दृष्टान्तीत्यर्थः अथवा

भक्षयंतीचररणोत्पन्नात्मदासुरान् एवमेव क्षयंदैत्यः दीर्घरक्तो गमिष्यति भक्ष्यमाणस्तथा चोपानचोत्पत्त्यं
तिचापरे ५२ ऋषिरुवाच ॥ इत्युक्तातांततो देवी सुलेनाभिजयानंतं मुखेन काली जटुदेरक्तवीजस्य प्रोणितं ५४
ततोसावाजवानाथ गदया तत्र चंडिकां नचास्यावेदनां चक्रे गदा पातोत्पिकामपि ५५ तस्या दत्तस्य देहान् तबहुसखा
वप्रोणितं यतस्ततस्तद्वक्त्रेण चासुंश संप्रतीक्षति ५६ मुखे समुद्रताये स्या रक्तपातात्मदासुराः तांश्चरादायवा

यतः कारणादेहच्छोणितं सखाव ततोदेतोस्तच्छोणितं वक्त्रेण संप्रतीक्षतीत्यपि (सुंशयपोतस्य च प्रोणितं ५० ॥ योज्यं यः
तोगच्छतस्तस्येति केचित् तस्य रक्तवीजस्या दत्तस्य सतः प्रचुरं रुधिरमगलत् यतस्ततो यत्र ऊत्रापि पतितं तच्छोणितं चासुं
श संप्रतीक्षति स्म जटुदे ५६ समुद्रताजाताः ननु रक्तस्य भूमौ पाते सति प्रसरा जायंते कथं तस्या मुखेऽसुरसंभव इति चे
न्न मुखेपि पार्थिवं प्रास्य विद्यमानं तदनदोषाभावात् उत्पाद्यमानासुराभिप्रायेण तानिति बहुवचनं रक्तवीजाभिप्रायेण
तस्यैकवचनं रक्तपाताये मदासुरा प्रसूया मुखे समुद्रताः पतिताश्चासुंश कालीतादैत्या नभक्षयं रक्तवीजस्य प्रोणितं च प

पौ ५०॥
५३

स.
प्रा. टी.
५४

स्वामित्रकवीनेन्यातिनेसतिसंभोनिंभस्यातिकोपेनयत्कर्मवकारतत्पुनरपिप्रोक्तमिहामि २ रक्तवीनेन्यातिनेस
ति संग्रामेः न्येषुधुप्रलोचनादिपुवदनेषुसत्संभोनिंभस्यातलंकोपं वकार ३ मद्रसैन्यं द्रव्यमानं विलोक्य कोपमुद
हन प्रभयावदभिसुखेययौ अपिप्राह इतरसमुच्चयार्थः सुखयाप्रधानभूतयादेत्यसैन्यासदुपलक्षितोवा सेनाया
थावतिस्म ४ तस्यनिसंभस्यापेष्टेष्टेवपार्थयोश्चमद्रसरादेवीदंतं समीपमाजगुः क्रुद्धाप्रसृतसरोषा अतएवकोपेन सं

भूयश्चेच्छाम्यदंश्रोतं रक्तवीनेन्यातिने वकारसंभोयत्कर्मनिसंभस्यातिकोपितः २ मृषिरुवाच वकारको
पमतलं रक्तवीनेन्यातिने संभासुरोनिंभश्चदनेषुन्येषुवाहवे ३ द्रव्यमानं मद्रसैन्यं विलोक्य मर्षमुदहन
प्रभयावन्निसंभोपिसुखयासुरसैन्या ४ तस्याप्रतस्तथाष्टेष्टेपार्थयोश्चमद्रसराः संदष्टौष्टपुटाः क्रुद्धादेवी
दंतमुपाययुः ५ आजगाममद्रसैन्यः संभोपिस्वबलैर्हतः निदंतं चंद्रिकां कोपात्कृत्वा पुदं चमारुभिः ६
ततोपुदमतीवासीदेव्याः संभनिसंभयोः पारवर्षमतीवोग्रमेवयोरिववर्षतोः ७ विच्छेदस्ताज्ज्वालांस्ताभ्यांच
रिकास्वपरोक्तरैः ताडयामासवांगेषुप्राप्तौ चैरसुरेश्वरौ ८॥

दष्टोष्टपुटोयेस्ते ५ संभोपिस्व सैन्यैर्हतः स न कोपा
चंद्रिकां निदंतमाजगाम मारुभिः सदपुदं कृत्वा चंद्रिकां प्रत्याययौ ६ एकत्वादेव्याः देव्या इत्येकवचनं संभनिसंभ
योर्द्वित्वात्तयोर्द्विवचनं देवोतिरुतीयां तयोदे सार्धं रुतीया रुतीया सदप्राप्तौ योगेपि
ततो नंतरं देव्याः संभनिसंभयोश्चातीवपुदमासीत्तातीवपारवर्षमुग्रं वभूव अत्रेतावर्षतोर्मेवयोरिवेति ७ चंदि
काताभ्यामस्तादिमादेवीस्वपारसमूहैश्चिच्छेदप्राप्तौ चैः संभनिसंभो अंगेषुदस्तापादादिपुचाजवान ८॥

निमित्तं दत्तदरणं चर्मफलकं प्रोभनाप्रभायस्य तच्चादाय देव्यावाहनोत्तमभूतं सिद्धं मूर्ध्नि ताडयामास १ वादने सिद्धेता
रिते संति देवी चंदिका निःसंभस्योत्तममसिंखुरप्रेणा सविशेषेणार्थवन्देण वाणविशेषेण वा तथाच प्रयोगः दंप्राननक्षिस
क्षरप्रखंडित इति तेनामुप्रीष्टं अष्टौ चंद्राश्चंद्राकारवचनाविशेषाय तच्चर्मपास्त्राभरणं वाहिनत् १ सा अर्था देवीताम
पिपाक्तिमभिमुखागतां चक्रेण हि धात्वं रं कृतवती १ अथ निःसंभः कोथेन प्रज्वालितः पुलंजग्राह देवीमुष्टिप्रक्षरेण सु
लोत्सीति हिलिंगत्वेन पुलंजग्राहस्याभिधाने संगृहीतत्वात् आयांतं मुष्टिपातेनेति पारः पुंलिंगे पुलंजग्राहप्रयोगाभिप्राये

निःसंभो निमित्तं खड्गं चर्मचादाय सुप्रभं अताडयन् मूर्ध्नि सिद्धं देव्यावाहनमुत्तमं १ ताडिते वादने देवीक्षरप्रे
णासिमुत्तमं निःसंभस्यामुविच्छेदचर्मचाप्यष्टचंद्रकं १ छिन्ने चर्मणि खड्गे च पाक्तिं विक्षेपसोसुरः ताम
प्यस्य हि धावके चक्रेणाभिमुखागतां १ कोपाध्यातो निःसंभो यस्तुलंजग्राह दानवः आयांतं मुष्टिपातेन देवी
तच्चाप्यहूरणयत् १ आहूष्याय गदां सोपिविक्षेपप्रतिवंदिकां सापि देव्या विस्फलेन भिन्ना भस्मत्वा गता १

एतित्तेयं तमप्यायांतं हूरणीचकार १ आविध्यभामयित्वा आरु. विपूर्वस्य अर्जेवीति वीभावे कृतं यीवर्णयो देधीवेद्यो
रिति योगविभागादीकारलोपे रूपं अथवा पुलं हूरणं कृतवान् आविध्याय समं तादृशितो भूत् व्यथङ्गस्वसंचलन
योरित्यस्माद्विरात्मनो यदाभावच्छादसः गदामपि विक्षेप आविध्येति पादे ताडयित्वेत्यर्थः देव्या कर्त्या पुलं नका
रणेन भिन्ना भस्मत्वा गता भस्मभूतेत्यर्थः देव्या सिस्फलेनेति यत्तया दे देवी विस्फलेनेत्येकपदपादे कर्तृविरतीया
सोपि निःसंभो गदामाहूष्यादाय चंदिकां प्रतिविक्षेपगदापि देव्या विस्फलेन भिन्ना सती भस्मीबभूव १३॥

स.
प्र. टी.
५५

ततस्तदैत्यपुंगवंदैत्यसुखं परसुदंस्तेयस्यसः तं वारो वैरादृत्यभूतले, पातयत पातयामास रिचयेत्यात्मनेपदं १४ तस्मिं
भीमविक्रमे भ्रातरि नि संभूमे भूमौ नि पतिते सति संभोती वकु, हों विकं दंतं प्रययौ १५ स संभस्तथा सा मुदिको कलदाण प्रकारे
णात्सुहृष्टे रात परमास्ते निरुयमैरप्रोषमाकाशं व्याप्य भाति स्म तदात्सु वैरित्यपि कुचिन्त्यातः १६ तं संभमायां तं समा-
लोका देवी प्रांखं सुरयामास न पुनर्थं नुषया यस्यातीव दः स दंटे कारवंचकार थनुष इति स्वभावत्वात्मानं अन्यत्र न्यासं
वंधाभावात् १७ समस्तदैत्यसैन्यानां ककुभो दिश इत्यन्वयः यासु दिक्षु दैत्यसैन्यानि स्थितानि तादिषो निजचंद्रास्वनेन

ततः परसुदंस्तं तमायां तं दैत्यपुंगवं आदृत्य देवी वारो वैरा पातयत भूतले १४ तस्मिन् नि पतिते भूमौ नि संभे भी-
मविक्रमे भ्रातर्यती वसंकुहः प्रययौ दंतं संविकां १५ सरथस्यस्तदात्सु वैरुदीत परमायुधैः भुजैरष्टाभिरनुले-
व्याप्य प्रोषं न भो वभौ १६ तमायां तं समालोका देवी प्रांखं मवादयत ज्याग्रहं चापि थनुषश्च काराती वडसदं
१७ सुरयामास ककुभो निजचंद्रास्वनेन च समस्तदैत्यसैन्यानां तेजो वथ विधायिना १८ ततः सिंदो मदानादे-

रयामासेत्यर्थः तेजो वथ (स्याजिते भमदासदैः सुरयामास गगने गांतये वदिषो दपा १९) विधायिनां तेजो वथ कार-
णशीलानां तेजो वथ विधायिनेति पाठे स्वनविशेषणं तथा चंद्रास्वनेन समस्तदैत्यसैन्यानां तेजो वथ विदधातीत्येवं
शीलेन ककुभः सुरयामास १८ स्याजिता इभानां मदायैर्गगनमाकाशं गां पृथिवी दपादिषास्तावद्याप्रापव उपदिषोपि
दपाव्यासा इत्यर्थः दिषामिवो य दिषामपि दपासंख्याय रिच्छेदः ननु दिषो दपो ववर्तते किं दपाग्रहणेनेति चेदप्यने-
प्रसूयो हावानयेति वत् दिषा इत्युक्ता कादपो त्याकां क्षायामुपदिषा इति योज्यं उपदिक्तादितादिषा इति मध्ययदलोपी समा-

॥
॥
॥

५५

ततो नंतरं सिंदो मदानादेः पृथिवी तथा द्यादिषाः सुर्यामास तस्मिन्नादं शुक्लाद्विरुद्धा विमदा अभूव नित्यर्थः १५ ततो नंतरं
कालीचां सुरासमुत्पत्त्योत्पत्तनं कृत्वा करभ्यां गगनं द्वां वाता उच्यते तेन ता इत्यनेन प्राज्ञः प्रथममुत्पत्त्यास्ते सर्वे तथानिनी
ताः गगनं समुत्पत्त्योत्पत्त्यकरभ्यां द्वां भूमिमाता उच्यते तन्निनादेन करयोर्निनादेन तिरोहिताः पिहिताः २० अथ शिवदृती
काली अष्टादृष्टा सं उच्चैर्हसं प्रशिवं भीषणं रोदंचकार तैरष्टादृष्टा सप्रह्वैरसुरास्वस्ता उद्विजिरे संभोत्यर्थं कोपं ययौ कुडो जा
तः २१ अंबिका यदा उरालं स्तिष्ठति ऐति कोपे वीर्या इत्युक्तवती तदा काश संस्थितैर्देवैर्जयदेवी तस्ये २२ संभेनागत्य या प्रा
क्तिः क्षिप्ता संतीज्वाला वदति शयनं भीषणा रोदं प्रियवत्तस्या प्रायांती सती उत्काया निपातेन निराकृता प्रकृतत्वा दं विक

ततः काली समुत्पत्त्य गगनं द्वां माता उच्यते करभ्यां तन्निनादेन प्रागा संस्ते तिरोहिताः २० चंद्रादृष्टा समशिवं शिवाहू
तीचकार तैः प्रह्वैरसुरास्त्रे सुः संभः कोपं ययौ २१ उरालं स्तिष्ठति ऐति व्याजद्वारं बिकायदा तदा जयेत्यभिहितं
देवैराकाश संस्थितैः २२ संभेनागत्य या प्राक्तिः संक्ताज्वाला तिभीषणा प्रायांते वद्विहूराभासानिरस्ता मदोल्कया २३

या २३ लोकत्रयस्य भूभुवः स्वर्लक्षणस्यांतरं मध्यं भुवो लोक इति यावत् अवनियते देसुरथ निर्वीतनिः स्वन उत्पातधुनिर्जि
तवानर्थं सिंदनाद मातृगणस्य निर्वीतधुनिना संभस्य सिंदनादेभिभूत इत्यर्थः अथवा भावेक्तः जितं पराजयने अभि
भवो स्यात्तीति जितवान पराजयवान् पारंभववात्परभूत इत्यर्थः अथवा सिंदनादेन कर्मणि वाक्कांदसः कवेत्तेः सिंदना
देनोत्पातधुनिरपि जित इत्यर्थः अथवा सिंदनादेन सदित उत्पातधुनिः संपूर्णलोकत्रयांतरं परिभूतवानित्यर्थः संभस्य
वीरधुनिना विभुवनमध्यं व्याप्तं देसुरथ सिंदनादेन घोरो निर्वीतनिः स्वन स्तिरोदधे २४ ॥

स.
पा. टी.
५६

॥ देवीश्रीचंडिकासंभसुताज्जरांश्चिच्छेद संभोदेव्याप्रदिताज्जराज्जातसदससंख्याकेवीर्योदहनत ॥ साचंडिकाकुडु
सतीसुलेनतंसंभमताउयत ससंभस्तेनसुलेनाभिदतः सन्मूर्च्छाप्रमोविचेतानियपात ॥ ततः संभपतनानंतरंमूर्च्छानंतरं
वानिसंभश्चेतनांसम्यक्प्राप्यकार्मुकमादायदेवीचंडिकांकालीं शिवहृतेकेसरिणांवादनवान् ॥ पुनरपिदनुजेष्वरः संभः स
दससंख्याकान्वाहूनरुताचकारणमयुतेनचंडिकां हृदयामास यथेवंदनुज दिजिजः ॥ २८ ॥ उः खेनग

सिंदनादेनसंभस्यव्यामंलोकउयांतरं निर्वृतनिःस्वनोद्योरोजितवानवनीयते ॥ संभसुताज्जरादेवीसंभः
स्तत्प्रदिताज्जरांश्चिच्छेदस्वप्रारैरुग्रैः प्रातप्रोयसदसप्रः ॥ ततः साचंडिकाकुडुसुलेनाभिजवानतंसत
दभिदतोभूमौमूर्च्छितोनियपातद ॥ ततो निसंभः संप्राप्यचेतनामातकार्मुकः आजवानततोदेवीकालीके
सरिणांतया ॥ पुनश्चरुतावाहूनामयुतेदनुजेष्वरः चक्रायुतेनदितिजहृदयामासचंडिकां ॥ ततोभगव
तीकुडुउर्गाडुर्गतिद्वारिणी चिच्छेदतानिचकारिणस्वप्रारैः सायकांश्चतान् ॥ ततो निसंभोवेगेनगदामादायचं
डिकां अभ्यधावतवैदंतुंदैत्यसैन्यसमाहतः ॥ ३० ॥

म्यतेजायतेस्यास्ततमिति

कटेश्वरिसमुद्रदोया प्रार्तिस्तांनापयतीतिउर्गातिनापानीकर्तवित्युद ततोऽपूनाशिनीतिपादेताच्छीत्येतिनिः
ततोभगवतीचंडिकाकुडुसतीस्वप्रारैस्तानिचकारिण तानिष्टन निसंभप्रदितांश्चाच्छेत्सीत् उर्गाविषमामार्तिपीडं
रतीत्येवंशीला ॥ ततो नंतरं निसंभोवेगेनगदामादायदिति जहृतनापरिहतश्चंडिकां हृदयामादायवत् ॥ ३१ ॥

तस्याभिमुखमागच्छतपवशीघ्रंतीक्ष्णधारेणगदांविच्छेदततोनिर्गमःसुलंजयाद ३१ देवनिसूदनंनिर्गमंसुलदस्तमाग
च्छंतदृष्ट्वावेगभ्रामितेनसुलेनहृदिविधत्तिस्म ३२ तिष्ठेतिवदन्नपरःपुरुषोहृदयान्निर्गतइत्यर्थः तस्यनिर्गमस्यसुलेन
भिन्नस्यसतोहृदयादपरोदेत्योमदहलंशगरीरंवीर्येतेनोयस्येतिष्ठेतिजपच्च ३३ तस्यपुरुषस्यनिर्गच्छतःसतःश्रीचंद्रिका
स्वनवत्सप्राद्वंयथास्यातथाप्रहस्यप्रकर्षेणहसित्वासप्राद्वमदहसंक्रान्ताखड्गेणशिरंश्चिच्छेदततोसौपुरुषोभुविपपात ३४

तस्यापततपवासुगदांविच्छेदचंद्रिका खड्गेणशितथापेणसचसुलंसमाददे ३१ सुलदस्तंतमायांतंनिर्गम
समरार्दनं हृदिविव्याधसुलेनगदाविहेनचंद्रिका ३२ भिन्नस्यतस्यसुलेनहृदयान्निःसृतोपरः मदावलोमदावीर्य
स्तिष्ठेतिपुरुषोवदन ३३ तस्यनिष्क्रम्यतोदेवीप्रहस्यस्वनवत्ततः शिरश्चिच्छेदाखड्गेनततोसावपतद्रुवि ३४ ततःसिंह
श्चखारोग्रदंष्ट्रास्तस्मिंश्चिरोधरान्प्रसुरंस्तांस्तथाकालीशिवहृतीतथापरान् ३५ कौमारीशक्तिनिर्भिन्नाःकेचिन्ने
पुर्महासुराः ब्रह्माणीमंत्रपूतेनतोयेनान्येनिराकृताः ३६ मादेष्वरीविसुलेनभिन्नाःपेतस्तथापरे वाराहीतुं
वातेनकेचिदूर्णीकृताभुवि ३७ खंडंखंडंचचक्रेणवैष्णव्यादानवाःकृताः वज्रेणवैदीहस्ताग्रविसृक्तेनतथापरे ३८

ततःशिरश्छेदनानंतरंसिंहस्तानसुरानभक्षयत् ३९ ग्रंष्ट्राभिःक्षुणाःसंमर्दिताःशिरोधराश्रीवायेवांतान् तथाकालीशिव
हृतीवापरान्ज्वातान् ३५ केचिन्महासुराःकौमारीशक्तिनिर्भिन्नाःसंतोनाशंप्राप्तुवन्तःकेचिद्ब्रह्मणाःशक्तैर्मंत्रपूतेनतोयेन
विधृक्ताःसंतोविनष्टाः ३६ मादेष्वरीविसुलेनभिन्नाःपूरणीकृताःसंतोपरेकेचिद्वारासास्तुंवातेनचूर्णिताभुविपतं
तिस्म ३७ वैष्णव्याशक्त्याचक्रेणदानवाःखंडशःकृतापेदीहस्ताग्रविसृक्तेनान्येतिलशःकृताः ३८॥

सं.
प्रा. टी.
५०

57

विनेशुः सताः मरुदवात्महासं ग्रामायातालं नष्टाग्रयमृताः कात्यादिभिरपवेजीवंतपवभदिताः माहभिर्मर्दिताः केवि
दैत्याः पातालं विविशुः केविनं ग्रामात्रे पुर्नष्टाः केविवासुं गच्छिकादिभिर्भदिताः ३५॥ इति श्रीदेवीमाहृत्येटीकाहय
समुच्चयेनिसंभवधोनामनवमोऽध्यायः ५॥ प्राणो न सदसम्यग्मितं तलितं जीवसममित्यर्थः प्राणवत्संमते प्रियंव
ध्रातरेनिसंभं निहतं दृष्टा संभः कुहः सन्वचनमब्रवीत् १ बलेन यो बलेन योगवत्समात् देउष्टे उर्विनीते अन्यासां बल
माश्रित्य याति मानिनी मरुदं कारवती तं युध्यसे मा त्वं गर्वमावदमा ऊरु स्वतो बलाभावादित्यर्थः युध्यसे वातिमानि
नीति पादेन स्फुट्या धारां विनैव योजना किमु वा वेत्ताह देउष्टे उर्गे च उरि के दर्पा प्रयाहं वेमा ऊरु अन्यासां ब्रह्माण्या
केविहिनेशुः सताः केविन्नुष्टा मरुदवात् भदिताः प्रापरीकाली शिवहृती मगाधिपैः ३५ इति श्रीदेवीमाह
त्येसावर्णिके मन्वन्तरेनिसंभवधोनामनवमोऽध्यायः ५॥ स विरुवाच ॥ निसंभं निहतं दृष्ट्वा ध्रातरं प्राणा
सम्मिजे दन्यमानं बलं वैवसंभः कुहो ब्रवीद्वचः १ बला बले पाउष्टे तं मा उर्गे गर्वमावद अन्यासां बलमाश्रि
त्य युध्यसे वातिमानिनी २ देयुवाच ॥ एकैवाहं जगत्प्राहितीया काममापरा पपेयेता उष्टमयेव विप्रोऽयोम
दीनां माहृणां बलमाश्रित्याभिमानवती अहंकारिणी २ एका सजातीयस्वगतभेदहीना अत्र जगति स हि भूतयः ३॥
मापरा व्यतिरिक्ता हि तीयानकापीत्यर्थः केति किं प्रहृष्टो जये ननु त्वद्व्यतिरिक्ता विसो ब्रह्माण्यायाः प्रत्यक्षसिद्धा इति क
थं तदपलाप इत्याशंकात्तु भूयमानस्य भेदस्य कात्पनिकत्वेनाप्युपपत्तेर्न वास्तवत्वं सिद्धिरित्याशयेनाह पपेयेति यता
ब्रह्माण्यायामहो उष्टात्ररणे एकैवाहं हि भूतयो मम शक्तयः संपत्तयो वामयेव विप्रोऽयोमः सतीति पश्य अथवा हि तीयार्थे कं द
सी प्रथमा मयेव विप्रोऽयोमः पश्य अतो भेदस्य दृष्टात्ररणे एकैवाहं वर्तमानमापरा हि तीयाका ममेव शक्तयो मयेव विप्रोऽयोमः

कुप्रतादेकैवाहमिति सिद्धं ॥

प्रता ३॥

५०

ततो नंतरं ताः समस्ता वस्त्राणी प्रमुखास्तनौ प्राग्ग्रीवे लयमाप्तेषं अष्टयत्नं जग्मु रित्यन्वयः वपुषिलीनावभूदु रित्यर्थः
तदा विकायकैवासीत् ४ अहमिदं जगति स्थाने वास्वभूत्या निजमदिज्ञावद्भीरूपैर्यदा स्थिताः वस्थानं प्राप्ता मया तत्सर्वं सं-
ते अथाहमेकैव रणे तिष्ठामित्यसिरोभव ५ अनादरेषष्टी पश्यतः सर्वदेवानां सुराणां नाट्येत्यर्थः ततो देव्याः संभस्य
वोभयोः सर्वदेवानां पश्यतां रौद्रं पुं प्रवर्तते स्म ६ तयोरेविका संभयोर्वाणदृष्टिभिः तीक्ष्णैराशुधेस्तथा दारुणैरसैराग्ने
यं वारुणो न वारुणं वायव्येन वायव्यं सार्येण सार्येण गारुडेन गारुडं वैस्मवेन पवमस्मस्तेरानि ज्ञतोस्तयोर्गुह्यमभूयतो

स्मृतिरुवाच ततः समस्तास्ता देव्या वस्त्राणी प्रमुखास्तनौ जग्मु रेकैवासीत् तदा विक्रा ४ श्रीदेव्यु-
अहं विभूत्या बह्मि विदूषैर्यदा स्थिता तत्सं हृतं मयैकैव तिष्ठाम्या जौ स्थिरोभव ५ ततः प्रवहते पुं देव्याः संभ-
स्य वोभयोः पश्यतां सर्वदेवानां मसुराणां च दारुणं ६ प्रारवर्षैः प्रितैः प्रसैस्तथा सैव दारुणैः तयोर्गुह्यम-
भूदयः सर्वलोकभयंकरः ७ दिव्यान्वस्त्राणि धारणो मुमुक्षुः स्यात्तथा विक्रा वभंजनीति देवैर्दत्तत्वात् प्रतीचातकर्त-
भिः ८ मुक्तानि तेन वास्त्राणि दिव्यानि परमेश्वरी वभंजनी लयैवोपहंकारोच्चारणादिभिः ९॥

पुनरित्युक्तं लोकावधिताः भूयो मरुत पुनर्वा ७ यानि दिव्यान्वस्त्राणि मुमुक्षुः स्यात्तथा प्रतीचातं ऊर्वतीति तत्प्रतीचातकर्त-
रितैरसैरिति विभक्तेर्वियरिणामेन पुनरस्त्राणां हस्यान्वयः प्रतीचात इति उपसर्गस्य च नृमनुष्ये बहूलमिति दीर्घः अथां वि-
कायानि दिव्यान्वस्त्राणि मुमुक्षुः स्यात्तथा पूर्वोक्तविधिना प्रतीकारकैः प्रत्यसैस्तानि प्रातपोः भनक् ८ तेन संभेन दिव्यान्-
स्त्राणि मुक्तानि परमेश्वरी लीलयाः नायासेन उग्रमिति भिन्नपदे क्रियाविशेषरा उपे उक्तं यथा स्यात्तथा वभंज उप-
हंकारे तेकपदपाठे उपाये हंकारोच्चारणद्वय उपायाः तैरित्युक्तं ९॥

स.
प्रा. टी.
५८

58

ततः प्राग्गतेः सोसरो देवीपि दधाति स्म सायितस्मिन् कृपिता तत्कृपिता वारोऽप्यं किन्नुवती तदित्यव्ययं तस्यैवार्थः
तथा तेन प्रकारेण यनुषिच्छिन्ने सति देत्येन्द्रः प्राक्तिं जग्राह चंडिकास्य करस्थितां तामपि प्राक्तिं चक्रे राहंतति स्म ११ देव्या
नां येऽपि पानि संभ्रादयस्तेषामपीश्वरः अथिपश्चात्सावीश्वरश्चेति वा प्रातचंद्रः कृत्रिमचंद्रप्रातान्वितं चंद्रप्रातविरचितं दे
दीपमानं वर्मचोपादाय भानुमत रश्मिमत भानुरश्मिदिवाकरावित्यमरः तेजस्विदित्यर्थोऽट्टी वादाय तदा देवी चंडिका
थावति स्म १२ चंडिका तस्य संभ्रम्या गच्छत पवथनुर्मुक्तैः स्त्रीदोर्बाणोः खड्गसूर्यरश्मिवन्निर्मलं वर्मचविच्छेद १३ अथाश्च पा

१०

ततः प्राग्गते देवीमाच्छादयत सोसरोः सायितकृपिता देवी यनुषिच्छेदवेषुभिः १० किन्ने यनुषिदेत्येन्द्रस्तथा
प्राक्तिमथाददे विच्छेद देवीवर्केण तामप्यस्य करस्थितां ११ ततः खड्गमुपादाय प्रातचंद्रं च भानुमत अभ्यधावत
तो देवी देत्यानामथिपेश्वरः १२ तस्यायतत पवाशुखड्गं विच्छेद चंडिका यनुर्मुक्तैः शितैर्बाणैश्चर्मचार्ककराम
तं १३ अथाश्च पातयामास रथं सारथिना सह दत्ताष्टः स तदा देत्यच्छिन्नं यन्वाविसारथिः १४ जग्राह मुद्रं चोर्वं

तयामास रथं सारथिः चिकानियनो यतः विच्छेदापततस्तस्य मुद्रं निमित्तैः प्रोरेः १५ ॥ नासदेति पदार्थं क्विन्नास्ति
तत्र दत्ताष्ट इत्यादिना तस्मिन् वसरे अथादिव योऽप्यनुमीयते केचित्तस्य वयस्यानुक्तत्वात् दत्ताष्ट इति स्थाने दत्ता
सिरिति पाठे तन्मदं विसारथिरिति नियामकस्य विद्यमानत्वेन दत्ताष्ट इति पाठस्यार्थत्वप्रतीतेः १६ सा देवी तस्य दे
त्यस्याश्चान्या तयामास सारथिना सह रथमपातयततः सदैवो दत्त उरगः कृतवापः सारथिरदितो बभूव
१७ ततः संभ्रमश्चंडिका यानियना योयममरः सन्नो दे मुद्रं लं अथोत्तगुहं ॥

५८

स.
प्रा. टी.
५५

ततो विभातेन सहस्रविं निपुडं कृत्वा उत्पत्य कुर्धनीत्वा उत्पायेति पाठे तोलयितेत्यर्थः आसया मासेत्यत्र संज्ञा पूर्वकी
विधिरनित्य इति मित्राभावेन ह्रस्वताभावः तदनुभ्रामयित्वा धरणीतले धरण्यां ग्रथः स्वद्वययोस्तले विक्षेपेति विना
पिचकारं च कारार्थे वगंतव्यः १० ससंभः क्षिप्तः सन्नृष्टी प्राप्य सुष्टिमुद्यम्य वेगितौ वेगयुक्तः सन्नृष्टे गच्छात्त करोतीत्यर्थेणि
वृत्तं देतात्तः स उष्टात्मा वेगतश्चंडिकाया वधकां क्षयाभ्यधावत् ११ ततस्तं सर्वदैत्यजनेश्वरं आगच्छंतं मूलेन वक्षसि भित्वा भू-
मौ पातयामास १२ ससंभोगता असवः प्राणायस्य सगता सुर्मतः सन्नृष्ट्या पपात देव्याः मूलस्याग्रभागेन मूलसुखेन वा वि

ततो निपुडं सविं कृत्वा तेनां विकासद उत्पत्य भ्रामयामास विक्षेपयथरणीतले १० सक्षिप्तो धरणी प्राप्य सुष्टिमुद्य-
म्य वेगतः अभ्यधावत् उष्टात्मा चंडिका निधनोद्यतः ११ तमायां तंततो देवी सर्वदैत्यजनेश्वरं जगत्यां पातयामास
भित्वा मूलेन वक्षसि १२ सगता सुः पपातोर्व्या देवी मूलाग्रविज्ञतः चालयन् सकलां पृष्ठी सावित्रीं पार्वतीं १३

क्षतः विशेषेण च (ततः प्रसन्नमखिलं दत्ते तस्मिन्नुत्पत्तिं जगत्त्वा स्थमती वापनिर्मलं वा भवन्नभः १४ ॥
सायामित्यस्मात्तत्प्रत्यये अनुदातो यदेष्टोत्पादिना नृनासिकलोपे च रूपं वीक्षत इति पाठे अन्येषामपि दृश्यते इति दीर्घ-
त्वे चालयन् कंपयन् यद्यपि कंपने च लिरिति मित्राद्वस्वत्वेन प्राप्नोति तथापि चालयन् नित्यनेन स्थानांतरं प्रापयन् नित्यर्थ-
विवक्षितेन कंपनं अथवा चलनं चालः तं करोतीति रिग्वृत्तं देताच्छ्रुत्वा प्रत्ययः ससंभो देवी मूलाग्रविज्ञतः सन्नृ-
ष्टुर्देही पपवत् सक्षिप्तो पृष्ठी चालयन् पृष्ठां पपात ११ तस्मिन्संभे उत्पत्तिं निदत्ते सति प्रपद्ये जगत्प्रसन्नं प्र-
काशीभूतं सत्त्वास्थं प्राप विष्णुं प्रसन्नमभूत्त्वा स्थं च प्राप आकाशां च निर्मलं बभूव १४ ॥

उत्पातपूर्वकामेवाउल्कासहितायेसंभवथात्पूर्वमासनतेषामसुपप्रांतिंययुः तत्रसंभेमादितेसतिनयःस्ववर्त्मगामिन्यो
भूवन्येपूर्वसुत्पातनिमित्तामेवाग्रयतनावभूतुः रिष्टानिसर्वाणिकणानिवानपान्नयसुमार्गवादिन्योभूवन् २५ तस्मिं
संभेनिहतेसतिसर्वदेवगणार्ह्येणनिर्भरंपूर्णवेतसग्रासन गंधर्वसुललितंमनोदंमधुरंयथास्यातथागानंरुतवंतः
२६ अन्येकेचनवायान्यवादयनित्यवर्कर्मिप्रायेणपरस्मैपदं अयस्योगरणत्वंतिस्म तथापुण्याःप्रीतामंदाःसुभयो
चक्रलारजःसुन्यावावातावतुः दिवाकरश्चविमलतेजस्कोभूत् २७ प्रांताःसंभवथात्प्राग्येउपप्रांताग्रयग्रासनतेजन्

उत्पातमेवाःसोल्कायेप्रगासंस्तेप्रासंययुः सवितोमार्गवादिन्यस्तत्रसंभेनिपातिते २५ ततोदेवगणःसर्वर्ह्य
निर्भरमानसाः बभूवुर्निहतं तस्मिन्गंधर्वसुललितंजगुः २६ अवादयंस्तथैवान्येनर्ततश्चायस्योगणाः वतुःपु
ण्यास्तथावाताःसुप्रभोभूदिवाकरः २७ जज्वलश्चाग्रयःप्रांताःप्रांतादिजनितस्वनाः २८ इतिश्रीसावर्णि
केमन्वंतरेदेवीमादात्म्येसंभवथोनामदशमोऽध्यायः १०॥

तुःयहाप्रांताःसौम्याःसंतोजज्वलुःदिज्ञजनितःस्व
नोदिज्ञनितस्वनःप्रांतोदिज्ञनितस्वनोयेषां उत्पातपूर्वकदिग्दाहदशाया मग्नौसुदनादिप्राह्मसीत्प्रांतइत्यर्थः य
हाप्रांतोदिज्ञनितःस्वनोयैःप्रांतिकमंत्रैःदुतैरग्निभिःकृत्वादित्जजनितउत्पातसूर्यजोनिर्वातप्राहःप्रांतइत्यर्थः यहाप्रां
तासुदिज्ञजनितःस्वनोयैः अंगारिणीदिप्रविणप्रमुक्तायस्यांरविस्तिष्ठतिसाप्रदीपा प्रभूमितायास्यतियादिनेशःशेषासु
प्रांताःसुभदशुताःसुरितिवराहमिदिरोक्ताःप्रांतादिप्रांतेयाः प्रमयःप्रांताःसुशिरवाःप्रदक्षिणवर्तिनोनिर्धूमाश्चज्वलन्ति
सुदिज्ञनिताःस्वनाउपग्राममायाता यतावतासर्वारिष्टोपप्रांतिर्वभूवेत्यर्थः २८ इतिश्रीदेवीमादात्म्येटीकाहयसमुच्चयेसंभव

स.
श. टी.
६.

देव्यातत्रतस्मिन्महत्सुखेदेहतेसति इन्द्रसहितावद्भिः पुरोगमोयेषांतेसरास्ताकात्यायनीगौरीदेहसमुद्भवांनुष्टुः ३३स्या
भिमत्तस्यार्थस्यलाभात्प्राप्तेः ३३लेभादितियादे उपसर्गाहलवजोरिति एषयोगकरणात्तुम् विक्रानेविकापः सास्तिये
षांतानिविकापीनि तेषांवक्राणांरश्मिभिर्विकाशितादायिताप्राणादिप्रणयेः विकासिवक्रानुविकासिताप्राडितियादे विकासि
नाविकस्वरेणवक्राज्ञेनप्रकटीकृताप्राणाप्रत्याप्राणैरितियोज्यं १ तामेवस्तुतिमाह देदेविप्रयन्ताभक्तास्तेषामार्तिः ३३खंदरती
तितस्याः संवोधनं द्रवतेरनुद्यमनेवृत्ततः स्रष्टुप्रसीदप्रसन्नाभव संभ्रमेप्रसीदेतिविरुक्तिः ईश्वरीस्वतंत्राचराचरस्येति निर्धारणे
षष्ठीवराचरमध्येतमेवस्वतंत्रेत्यर्थः अथवा, खिलस्यजगतस्त्वमेवमाताचराचरस्यत्वमेवेश्वरीस्वामिनी अतोविश्वपाटीतियोज्यं

६०
सुखिरुवाच ॥ देव्यादतेतत्रमहत्सुखेदेसंज्ञाः सरावद्भिपुरोगमांसां कात्यायनीनुष्टुविष्टलाभादिकासिवक्राज्ञवि ३
कासिताप्राः १ देवाऽनुष्टुः देविप्रयन्तार्तिदरेप्रसीदप्रसीदमातर्जगतोखिलस्य प्रसीदविश्वेश्वरियादिविश्वतमीश्वरीदे
विचराचरस्य २ आधारभूताजगतस्त्वमेकामदीस्वरूपेणयतः स्थितासि अयांस्वरूपस्थितयात्वयेतदाप्यायतेकृत्तम ३

हेजगन्मातर्देविश्वेश्वरिप्रसादंकरु ननुकथंचराचरस्यस्वामिनीत्यार्थोक्ताह २ देदेवित्वमेकाविश्वस्यजगतआधारभूतात्वामेवा
धारमाश्रित्यजगद्वर्तते तवकथमाधारतयतः पृष्ठीरूपेणाधारभूतावर्तसे सर्वेषामपिथरेवाधारभूता हेअनतिक्रमणीयबले
उदक रूपमाश्रितयात्वयेवाजीव्यते अंभसैवसर्वप्राणिति तदपितवैव रूपं जलस्वरूपयात्वयेतत्समग्रंजगदाप्यायतेप्राप्या
यीहद्वौकर्मणिगलट् धातूनामनेकार्थत्वात्स्थिरीकियतेइत्यर्थः अयांस्वरूपस्थितयेतिषष्ठीराहोः शिरइतिवदर्थस्यैव जलस्व
रूपयेत्यर्थः नात्येनलंछ्यं अनतिक्रमणीयं वीर्यप्रभावोयस्याः तस्याः संवोधनं अतस्त्वमेवचराचरस्वामिनीतिसिद्धं ३॥

हेदेवित्वेसवीप्राक्तिः विलोकापनपीतस्येयं वैसवी अथवा विसुरेव वैसवी स्वार्थः एत सर्वव्यापिकेत्यर्थः अन्यथा विसुसंबं
थितमागोत्पासुतः सर्वव्यापकत्वानुक्तेः स्तुतिर्न प्रतीयेत अनेत नानाविधसंसारसंपादकवीर्यसामर्थ्यस्यः सा विषयस्य वी
जंमूलकारणवीजभूतायास्तत्तपवविषयमुत्पद्यते परमानिरतिशया अद्वितत्त्वटनापटीयसीत्यर्थः एवंभूतामायाः विद्या
प्राक्तिरसिभवसि यतस्तमस्तं जगत्तया सम्यग्मोदेविषयीकृतं ममतामायादिना सर्वमेव मोहेपतितं त्वयेति शेषः वैनिश्चि
तेप्रसन्नासती दृष्ट्यां ब्रह्मविद्यास्वरूपेण मुक्तेकारणभूता संसारसागरे त्वमेव पातयसि मुक्तिमपि त्वमेव ददासीत्यर्थः ४
विद्याः वेदविद्यां गादिलक्षणाः समस्ता अष्टादश संख्याकाः सृष्टेदो यजुर्वेदः सामवेदोथर्ववेद इति चत्वारो वेदाः शिवा कल्पो

तं वैसवी प्राक्तिरनेत वीर्यविषयस्य वीजं परमासिमाया संमोहितं देवि समस्तमेतत्वं वैप्रसन्ना भुवि मुक्तिदेतुः ४
विद्याः समस्तास्तव देवि भेदाः क्रियाः समस्ताः सकलं जगच्च त्वयैकया हरितमंब सर्वं काते स्तुतिस्तव्यपरापरोक्तिः ५

व्याकरणं निरुक्तं ज्योतिषं दंष्ट्रेतिषडंगानि पुराणान्यायमीमांसा धर्मशास्त्ररूपाणि चत्वार्युपांगानि प्रागुर्वेदोयजुर्वे
दो गांथर्वमर्थशास्त्रं वेति चत्वारि एवमष्टादश संख्या विद्यास्तु निष्पद्यते ३ त्वं च अंगानि वेदाश्च त्वभोमीमांसा न्यायविस्तरः
धर्मशास्त्रं पुराणं च विद्यासैताश्च तदंष्ट्रा प्रागुर्वेदोयजुर्वेदो गांथर्वश्चेति ते त्रयः अर्थशास्त्रं पुराणं च विद्या अष्टादशो वताः
हेदेवि पताः समस्ता विद्यास्तव भेदा विशेषाः सामान्यरूपा सर्वात्मिका तं अवांतरविशेषास्तवैता इत्यर्थः एवं समस्ताः स्ति
योपितवैवभेदाः समष्टिरूपा तं अन्याः समस्ताः स्तियस्तवैव व्यष्टयो वांतरविशेषरूपाः कथंभूताः सकलाः चतुःषष्टि
कलाभिः सह वर्तमानाः ।

स.
प्रा. टी.
६१

प्रातिगनायाश्चतुःषष्टिकलाः कामप्राप्तुतोयिगंतव्याः पतजगत्तयैकयापरितं प्रतिपद्येनव्यासं कथंभूतयात्रं वयाजननीरूप
याजननीयथासोदरेविद्यमानं गर्भव्याप्नोति तथातवोदरेविद्यमानं जगत्तया व्याप्यते इत्याशयः एवं च सति तेन वस्तुतिका
नकापीत्यर्थः ऊतइत्याशंकादस्तव्येति स्तव्यस्य यापरा मुख्यतयोक्तिः अयरागौरातयावोक्तिः सास्तुतिः सागौरासु
ख्यव्यवहारस्य परस्परसाक्षेपत्वेन भेदवृद्धितत्वात् सर्वात्मिकाया त्वयि भेदाभावात् भेदवृद्धितगौरा मुख्यत्वकीर्तनरू
पास्तुतिर्न संभवतीत्याशयः ननु मुख्यगौरागुणकीर्तनरूपस्तुत्यसंभवेपि मुख्यगुणमात्रकीर्तनमेवस्तुतिर्भवि
ष्यतीति चेन्न तस्यानुवादमात्रत्वेनस्तुतिवाभावात् अथवास्तव्यपरास्तव्यविषयिणी परोक्तिः स्तव्यापेक्षया भिन्न
स्योक्तिः सास्तुतिरितिलोके व्यवहियते न च सा भेदवृद्धिता त्वयि संभवति सर्वात्मिकाया स्वतो भिन्नस्यस्तुतिः
कर्तुर्निश्चयणानर्हत्वात् एकस्य कर्मकर्तृत्वा संभवश्चेति व्याख्येयं अथवा काकीटणी अनिर्वचनीयास्तुतिरित्यर्थः
अथवास्तव्यपरास्तव्यविषयिणी परोक्तिः श्रेष्ठोक्तिः स्तुतिरिति व्याख्येयं अथवास्तुतिरपि त्वमेवेत्यादस्तव्यपरा
परोक्तिश्चेति स्तव्यपरापरोक्तिः प्राणमयी वाक् अपरोक्तिः यप्रयंत्यादिह्यावाकसा उभयविधायित्वमेव चितिप्रत्य
वमर्षाया परवाक्त्वरसोदिता सैव सारतया प्रोक्ता हृदयं परमेष्ठिन इति परवाक्त्वरूपे प्रतियादितं तथा सूक्ष्मा
ऊर्जलिनी मध्ये ज्योतिर्महासराणीयसी अश्रोत्रविषया तस्मा उद्बुद्धमूर्धगामिनी स्वयंप्रकाशा यप्रयंती सुषुम्णामा
श्रिता भवेत् सैव हृत्यं कथं प्राप्य मध्यमाना दहृषिणी सैवोरः कंठतालुस्था शिरोव्याणादिजोयमा जिह्वामूलोष्ठनिः
श्वासकृतवर्णा परिग्रहा प्राहृप्रयंचजननी श्रोत्राग्राहातवैखरीति च श्रुतावपि परापप्रयंती मध्यमा वैखरी भेदेन
चतुर्विधा वाक् प्रयते चतारि वाक्पुमिमा पदानि निविडर्वा सराये मनीषिणः गुदात्रीणि ॥

६१

निहितानीगयंति त्वरीयं वाचे मनुष्यावदंतीति अस्यार्थः वाचः प्राह ब्रह्मणः परिमिता परिमितानि गणितानि पद्यते जायते
 परंतु मे भिरिति पदानि रूपाणि च तानि च त्वार्यपिये मनीषिणो नर्दयस्ते विदुर्जनंति नान्ये यतोऽद्यां देह मध्ये
 श्रीणि निहितानि निहितानि नैगयंति स्वरूपं न प्रकाशयंति ततः केवलं वाचस्तु रीयं च त्वर्यं भागं वै त्वरीरूपं मनुष्याः प्राणिनो वदं
 तितदपि वदंते ननु तत्त्वतो जानंतीति तथा चैवं विधयरा पराह रूपत्वात् स्तुतिरूपा तमेवेति भावः ॥ अन्यादीका ॥ देदे वि
 समस्ताश्च तस्य प्राप्तीति कायाः पुराणाया विद्यास्थानान्यष्टादश तव रूपं समस्ताः क्रियाः श्रोताः स्मार्ताः प्रागमिकास्तव
 रूपं सकला वाचः संस्कृतप्राकृताया भासास्तव रूपं संस्कृतप्राकृतं किंवदुना देवं वदंते कयानाना रूपत्वेन सर्वं स्मरितं तेन

सर्वभूता यदा देवि स्वर्गमुक्तिप्रदायिनी त्वं स्तुतास्तु तपका वा भवंतु परमोक्तयः ६॥

वपरोक्तेः पराख्यायाः यरेत्पुक्तिर्यस्याः सा तस्याः स्तुतिः का कीदृक् यतस्तत्पसक्ता सत्यसक्ता अवियमानं गुणकीर्त
 नं स्तुतिः तव यत्किं विदुष्यते तत्सर्वं सत्यमेव स्तुतिः किंभूता उक्तेः परावचनातीता तव स्वरूपं न ज्ञातुं समर्था वयं ५
 सर्वभूतं प्राप्तं तया सा सकलस्या वरजंगमात्मिका वा स्वर्गः सुखविशेषः मुक्तिरविद्या निवृत्तिः परमानंदवाप्तिर्वा ते प्र
 दातुं शीलं यस्याः सा स्वर्गमुक्तिप्रदायिनी एवं रूपा यदा स्माभिस्तं स्तुता उक्तासि तदा तव स्तुतये परमोक्तयः श्रेष्ठोक्तयः
 का वा भवंतु न का प्रपीत्यर्थः देदे वित्वं सर्वभूता सर्वस्वरूपेण स्थिता यत्र सर्वमुक्तिप्रदायिनी त्वं स्तुता का वा अन्याः प
 रमोक्तयः स्तुत्यर्थं भवंतु ६॥

स.
प्रा. टी.
६२

तथा भुवगम्य भूयस्तदेवाद सर्वस्य जनस्य हृदि बुद्धि रूपेण संस्थिते संस्थिता प्राह स्य संबोधने रूपं स्वर्गपवर्गदेशस्यपि
संबोधनं अथ वर्गमोक्षः नराहिसो कुरुता नारा प्रायः अयने निलयो यस्य नारा जीवसमूहं अयने गच्छति अतर्था मित्रपे
रा व्याप्नोतीति वा नारायणस्तस्य यं प्राप्तिः तद्गुणवानारायणी तस्याः संबोधनं देनारायणि ते तुभ्यं नमोस्तु ॥ देदे वि
कला विंशत्काष्ठात्मकः कालः काष्ठाः षट्प्राणिमेषात्मकः प्रादिप्राहेन निमेषसहस्रं दीपक्षमासस्तत्तु वर्षयुगव्यव
स्थाभिः विषस्य परिणामस्तान्त्रिको न्यथा भावस्तं प्रदातुं प्रीत्यस्याः सा तस्याः संबोधनं उपरतौ विषस्य विनापो
प्राप्ति समर्थे प्राप्ति प्राहस्य संबुद्धौ रूपं सत्के इति पादे सक्तिरासक्तिः प्रहतिर्वा कलादिपुगांत व्यवस्थाभिः सृष्ट्यंत स
मये विषस्य परिणामं प्रददातीत्येवं प्रीत्ये देदे वि तुभ्यं नमः ८ सर्वेषु मंगलेषु वेद वेदांगादिषु मंगल्या मंगलाय हिता

सर्वस्य बुद्धि रूपेण जनस्य हृदि संस्थिते स्वर्गपवर्गदेशे देवि नारायणि नमोस्तुते ॥ कलाकाष्ठादि रूपेण परिणाम
प्रदायिनि विषम्योपरतौ प्राप्ति नाराय ८ सर्वमंगलमंगल्ये प्रिवे सर्वाय साय के प्रारण्ये च व के गौरि नारा
अथ वा सर्वमंगलं मंगल्यं मंगलाय हितां यस्यां मंगलेषु साधी मंगल्या सर्वाणि मंगलानि यस्यां सा सर्वमंगला ॥
सा वा सो मंगल्या च तस्याः संबोधनं अथ वा सर्वेषां मंगलानां मंगल्यं मंगलभावस्तद्गुणमंगलं त्वमेवेति भावः अत ए
व शिवे कल्याणकारिणि प्रारणं रत्नरांत र साधी प्रारणा अथ वा प्रारणा र्हा प्राप्रयणी या तस्याः संबोधनं प्रारणा
गतानामतीतानागतवर्तमानजनसमीहितेक्षणार्थं अग्निसोमसूर्यात्मकानि त्रीण्यंबकानि नेत्राणि यस्याः सा शं व
का तस्याः संबोधनं स्त्रियां टष्टिट्प्रो देवदीपो लोचनं बकमित्यभिधानात् देगौरि गौरवर्णे कीर्तिष्ठु के वा सर्व
दामंगलस्य मंगल्ये निधे प्रिवे कल्याणकारिणि सर्वेषामर्थसाययि विप्रारणा गतरत्न के विनयने गौरि नमोस्तुते ९

सृष्टिस्यितिविनाशानां कारणभूताः क्रमेण रजः सत्त्वतमो गुणप्रधानब्रह्मद्विदराणां प्राक्तयस्तदुपातस्याः संबोधनं सनात
 ने हेनित्ये गुणानां महदादीनां प्राश्रयभूतैः सत्त्वजस्तमसां साम्यावस्थास्वरूपवित्तुणामये गुणत्रयस्वरूपे मयदंता यद्यपि
 जीवप्राप्तेति तथापि बाहुल्यकत्वात् तद्य मयगतावित्यस्माद्यगुणामयंते जायंते स्यामिति गुणमयेति व्युत्पादनीयं अथवास
 त्वजस्तमसां साम्यावस्था रूपत्वादविद्यमानो गुणमयो गुणविकारो यस्यां सात्रगुणमयेत्यकारप्रप्तेष्वेव व्याख्येयं आकाशादि
 रूपेण प्राज्ञादिगुणाश्चाप्राज्ञादिरूपत्वेन च गुणमयावेति व्याख्येयं १० दीनाः सार्वदिक्कृतः स्वभाजप्राज्ञास्तस्करादिवीरिताः प्रा
 रणागता ये दीनार्तस्तेषां परिशरणं सर्वभावेन रक्षणं परायणमभीष्टमस्याः तस्याः संबोधनं परायणमभीष्टस्यादिति नाम

सृष्टिस्यितिविनाशानां प्राप्तिभूतैः सनातने गुणाश्रये गुणमये नारायणि १० प्रारणागतदीनार्तपरिशरणपराय
 णो विद्यस्यातिदरे देवि नारायणि ११ हंसपुक्तविमानस्ये ब्रह्माण्युपधारिणि कौशंभः क्षरिके देवि नाराय १२
 णा सनात सर्वा विमलचंद्रादिथरे मदाह्वयभवादिनि मादेश्वरी स्वरूपेण नारायणि १३ धिआधिनाशिने देवितुभ्यं न
 मः १४ देवानां यथा रूपं प्राक्तीनामपितथैवाह ब्रह्माण्युपधारिणीत्यसंबोधनं रूपधारिणीत्यसंबोधनं रूपोद्
 र्घपादोयः सक्ताविकृता साक्षेपत्वाच्च नास्माकं समतः एवमप्येपि युक्ताहंसा यत्र राजदंतादिवायुक्तप्राहस्य
 परनिपातः हंसैर्पुक्तं वायुहिमानंतत्र तिष्ठतीति तस्याः संबोधनं ऊषां जलंतस्याश्रयः कौशः कमंडलुः तस्यांभः कौशं
 भः कौशंभसः क्षरिका कौशंभः क्षरिकाशेषिकविवक्षायां मेव वष्टीतेन कर्तारिवेति वष्टी समासनिषेधेन ऊषांभः क्ष
 रेति पादे ऊषास्येदं कौशं हृद्यभावस्तु हंसः ऊषापुक्तं वाश्रंभः हंसवादने ब्रह्माण्युपधारिण्यपमालाकमंडलुधारिणि १२ ॥
 देदेवि नारायणि विस्तु प्राक्ते मादेश्वरी प्राप्तिरूपेण संस्थिते विमलचंद्रमदिधारयतीति मदाह्वयभंधारयसीति ॥

स.
प्रा. टी.
६३

विष्णुलं वंद्यं दैक देवाः अदिः स र्पस्तेषां थरेति विग्रहः तान्तरतीति विग्रहे कर्मण्यस्यात् त्वभं वा दयितुं पीलं यस्याः १३
कौमारी रूपं संस्थानमवयवसन्निवेशोऽस्याः सा कौमारी रूपं संस्थानात्तस्याः संबोधनं मयूः ऊकुटैश्च वृता वेष्टिता मयूर ऊकु
टप्राहाभ्यां मयूर ऊकुट पिच्छानिलक्ष्यं ते तैरलंकारतया हते धृतेः ३ तिक चित्पाठः अद्यं पापं दुःखं च तद्दीनाः न च मयूर
ऊकुटवाद्ने महाप्राप्तिथरे निष्पाये कौमारित्वभ्यं नमः १४ प्रंखादीनि गृहीतानि परमायुधानि यथा सा प्रदरणा र्थेभ्यः परे
निष्ठा समन्याविति गृहीतप्राहस्य परनिपातः गृहीतविविधा युधेति कचित्पाठः देवैस्सवी रूपधा विणि त्वभ्यं नमः १५

मयूर ऊकुट हते महाप्राप्तिथरे न च कौमारी रूपं संस्थाने नाराय १४ प्रंखवक्त्रगदाप्राङ् गृहीतपरमायुधे प्र
सीद वैस्सवी रूपे नाराय १५ गृहीतोऽग्रमहावक्त्रे दंष्ट्रो दूतवसं थरे वराह रूपिणि पिबे नारायणि १६ नृसिंह रूपेणो
ग्रेणा दंतं दैत्यान्कृतो यमे वैलोकशाणसहिते नारा १७ किरीटिनि महावक्त्रे सदसनयनोज्ज्वले ह्यप्राणादरे वै
दिनाराय १८ शिवहते स्वरूपेण दंतं दैत्यमहाबले द्यौरूपे महागवे नारायणि नमोस्तुते १९॥

गृहीतमुग्रं महावक्त्रं सृष्टिचक्रं यथा अतो दंष्ट्रयो दूता वसं थरा यथा सा वराह रूपमस्यास्तीति शिवे कत्याण कारिणि
नमोस्तु १६ अग्रेण नृसिंह रूपेण द्विरापकशि उग्रभृती न्तं मुघमपरे वैलोकस्य प्राणं दरांतेन सहिता वैलोकशा
णो संहिता वाममोवादि ततयोरिति मकारलोपः इति त्वभ्यं नमः १७ पैदि इद्रूपथरे किरीटो मुकुटोऽस्या अस्तीति संबो
धनं महावक्त्रो यस्याः सदसैर्नयनैरुज्ज्वला ह्यप्राणो विष्णु कर्मणो पत्यंतस्य प्राणा न्हरतीति १८ शिवहती स्वरूपे
णादंतं दैत्यानां बलं यथा भयानक रूपे महा मुक्तगवे देवि त्वभ्यं नमः १९॥

दंष्ट्राकरालवदनं यस्याः शिरसां मुंशनां माला विभूषणं यस्याः मुंडस्य मथतीति मथनावंडस्य मुंडस्य च शिरोग्रहणाच्चा मुंशे
अतेतावते वं मुंडमथनतमपि प्राप्ते ययपितथापि स्तुतिवान्नयोनरुत्तं दोषावदं २० लक्ष्मीप्रहस्य दृष्ट्या ख्येन दीति नदी सं
नवा द्रुस्वतं संबुद्धे सर्वसम्मतं केचित्तु गैर्यादिकं प्रत्ययांतते न नदी संज्ञाभावात्सुलोपं द्रुस्वतं वने क्वेति ते उपेक्षणीया मंद
बुद्धिस्तान् लजे मंदतो ब्रह्मणः प्राप्तिहेतुत्वादिषयीकरणह्यमदा विद्या ब्रह्मणो पितृति विषयत्वमिष्यत पवते
न विषयीकरणयत्नोऽष्टोन मंतव्यः उपनिषद्दूषेत्यर्थः अहं पुष्टिरुपचयः संबुद्धे गुणाभावच्छादसः सुलो

दंष्ट्राकरालवदने शिरोमाला विभूषणे वा मुंडे मुंडमथने नारायणि नमोस्तुते २॥
लक्ष्मिलजे मदा विधे अहं पुष्टे स्वथे भुवे मदा रात्रे मदा माये नारायणि नमोस्तुते २॥

यस्तु भवप्रलयरूपाया द्रुस्वांतत्वात् अथवा पुष्टिपुक्ता स्वथेति मध्यमयदलोपी समासो ज्ञेयः स्वथापि रदविर्ह
नमंत्रः भुवस्थिरे मदती चासौ रात्रिश्च परार्थद्वयावसानतया प्रलयरूपाया रात्रेर्मदत्वं रात्रिप्राप्तात् कृदिकारादक्ति
तइति गी विहृते संबुद्धे द्रुस्वतं क्वे दसो वा गुणाभावः मदती अविद्या मदा विद्या सात्त्वित्या पुविडेः खानात्मसुनित्यु
चिस्वरवात्मरक्षातिरूपा मदत्वं वास्याः सर्वजीवात्म्यति ब्रह्मस्वरूपा वरणे सामर्थ्यस्य विद्यमानत्वात् २॥

स.
प्रा. टी.
६४

मेधेवद्रुंयावथारणप्रक्ते सरस्वतिवाग्देवते श्रुतिस्मृतीतिहासादिद्रूपेवावरे श्रेष्ठे भूतिः सत्तुगणः कारणे कार्योपवादा-
त्सत्तुगणयोगादूतिः सात्विकी संबुद्धौगुणभावस्फादसः अथवाभूतिरुत्तरांतरसंपत्तु अणिमाद्यैश्वर्यद्रुपावभुप्राहेनरजो
गुणउच्यतेइत्यर्थे वाभ्रवी वभ्रुवंप्रकदाविद्रुमन्वा वभ्रोर्विस्मोर्वयंवाभ्रवी विपुलेनऊले विस्मोवभ्रुः स्यात्पिंगलेविपुइति
थरणिः तामसीनिद्रुपेतिव्याख्येयं नियतेनियतद्रुपे प्राचीनकर्मद्रुपेअवप्रंभभावेद्रुपेवाइप्रोस्वामिनि कालांतराद्-
विस्मरणद्रुपामेथाश्रीभारतीद्रुपेभूतिसंपदेददासीति संसारंविनाप्राप्नुक्तिददासीतिसनातनेसर्वेश्वरिप्रसीदतभ्यंनमः

64

मेधेसरस्वतिवरेभूतिवाभ्रवितामसि नियतेतंप्रसीदेशिनारा. २२ सर्वतःपारिपादांतेसर्वतोदिशिरोमुखे
सर्वतःश्रवणज्वाणोनाराय. २३ सर्वस्वरूपेसर्वेश्वरिसर्वशक्तिसमन्विते भयेभ्यस्त्रादिनोदेविनारायणि.
२४ यततेवदनंसौम्यलोचनत्रयभूषितं पावनःसर्वभीतिभ्यःकात्यायनितमोस्तुते २५ ॥

२२ सर्वतःसर्वसुदिक्षसर्वभावेनाभिव्याप्यवापाणीपादोवांतेयस्याःसर्वतोक्षीरिणशिरांसिमुखानिसर्वत्रवर्तते
श्रवणज्वाणायवयवेःसर्वमेवव्याप्तमित्यवगंतव्यं अथैकोकोगोडैर्नयत्यते २३ सर्वविषंस्वरूपंयस्याःसर्वेषामी
प्रोस्वामिनिसर्वेषांप्रतिभिः सर्वासांमातृणांवाप्राक्तिभिः सर्वाभिःवाप्राक्तिभिःसमन्वितेनोस्मान्नादिपालय
देउगं देवीतिपदद्वयं प्रसादनेअथवादीव्यतीतिदेवी देवस्येयंवेतिसुत्पत्तिभेदेनपदद्वयंव्याख्येयं २४ यत
तेमुखंमनोज्ञंनेत्रत्रयालंकृतं सर्वभीतिभ्योस्मान्मातृकात्यायनोअमोद्भवे देविश्रीगौरित्भ्यंनमः २५ ॥

६४

भद्रावासौ कालीवक्रसाव ज्वालाया कालंभीषणं उद्भवं वा सकलदैत्यविधंसनं त्रिभुवनमस्मान्मया पातु श्रीभद्रकालिगौः
रीदेदसमुद्भवेतुभ्येनमः २६ सावृणो नोस्मान्पापेभ्यः प्रतिकूलिभ्यो रक्षतः कः कानिव अनः प्राणी सतानपत्यानिव अनप्राणने
इत्यस्मादविभूषं अनितीत्यनः प्राणी सवार्थापिता यद्वा नोस्माकं पापेभ्यो नोस्मान् रक्षतः यद्वा अनः पाकटं सतान् बालकान्
पापेभ्यो रक्षेभ्यः पाति पाकटे पिदित्वा बालकाः स्थाप्यते यतः अथवानस्मान्नुष्टसुतानिव नमकौटिल्ये इत्यस्माकं तैरिक्कि
य अथवा सानः पातु पापेभ्यो नः सुतानिव पातु योजनीयं सुष्टुष्टोभनानि चतानि सुतानि तानीत्यपेक्षायां सावृणो सव सुः

ज्वालाकालमसुप्रमयोषासु रसूदनं त्रिभुवनं पातु नोभीते भद्रकालिनमोस्तुते २६॥
दिनस्तिदैत्यतेजांसि स्वनेन सूर्यया जगत् सावृणो पातु नो देवि पापेभ्यो नः सुतानिव २७
असुरासुप्रसापंकवर्चितस्तेकरोज्ज्वलः सुभायवद्भो भवतु चंडिके त्वानता वयं २८॥

लः तच्च वदनं तानित्यदा टीनिसर्वैर्मित्यमित्येकशेषः चंडास्मान्पापेभ्यो रक्षतः यावृणो स्वनेन जगत्त्रितयमासूर्यदैत्यतेजां
सिद्धिर्दिनस्तिदैत्या नतीवभीषयति यथा अनो माता पापेभ्यः सुतान्याति अनो मातरि पाकटे चेति दिनस्तीति तद्विदिसिद्धिं सा
योरुथादिकः २७ देदेवितवखड्गः सुभायभवतु असुराणां रुधिरमेदः पंकं न चर्वितो विलिप्तः करंदस्तमुज्ज्वलयती
तिकरोज्ज्वलः करैः किरणैर्वीज्ज्वलः २८॥

स.
प्रा. टी.
६५

रुज्यंतिव्यथयंतीति रोगाउपद्रवाः तानपदंसिनाशयसिरुष्टाकृपिता पुनः कामात्मनोरथानभीष्टान्विधात्कलानय
दसीत्यनुबन्धते वियत् ३५ योगलक्षणवियतिः दीतिविशेषार्थे पदार्थे पादपूरणे इत्यभिधानात् विशेषतो ये वा
माश्रितास्तेष्वन्येषामाश्रयतां प्रयांतीत्यन्वयः ३५ देदेवियत्तया पकामात्ममूर्तिमने कै रूयेर्ब्रह्मरूपादिलक्षणैर्ब्रह्मा

६५
रोगानपोषानपदंसितृष्टारुष्टाकामात्मकलानभीष्टान् त्वामाश्रितानां न वियत्तरा
णां त्वामाश्रितामाश्रयतां प्रयांति. ३५ पतत्कृतं यत्कदने तया यथर्मद्विषां देवि मद्ग
सुराणां रूयेरने कैर्ब्रह्मात्ममूर्तिं कृत्वा विकेतत्प्रकरोतिकान्या ३. ॥

वद्द्रुप्रकारं कृत्वा मूर्तिं बाहुल्यं कृतेत्यर्थः रूयेरिति प्रकृत्यादित्वात् तृतीया यथर्मद्विषां पापिष्ठानां मद्गसुराणां क
दने मारणां कृतं पतदेवं कर्म तत्कदने तदितराकाप्रकर्तुमर्हति न कापीत्यर्थः ३. ॥

॥

६५

विद्यासुइंद्रजालादिलक्षणासुलोकस्ययोगक्षेमविधायिनीषुवा आन्वीक्षिकीयवीवर्तदंडनीतिषुप्राप्तेषुवेदेतरवि
 द्यास्यानेषुविवेकस्तत्समाक्षाकारस्तदीययंति उद्घोषयंतीतिविवेकदीपावेदांतास्तेषुप्रायेषुवाक्येषुकर्मकांडेषुतेषामु
 पनिषद्ग्रन्थः प्राचीनत्वात् अथवाप्रायेषुवाक्येषुवेदेषुकिंभूतेषु विवेकदीपेषु कर्मब्रह्मप्रतिपादकेषुतदन्याकास्तेमवसर्व
 विद्यादिषुनानादूषणभासीत्यर्थः न केवलंविद्यासुप्रतिभासि अपितुप्रत्यक्षतयातुभूयमानं विषममत्वगते ममत्वा
 अयः संसारस्तस्मिन्नितिमहंकारे मदतामपिसंसारनिवर्तकब्रह्मज्ञानप्रतिबंधकेविभ्रामयसिपुनः पुनः प्रवर्तयसि
 संज्ञापूर्वस्यविधेरनित्यत्वात्मित्येपिदृश्वत्वाभावः अथवाममत्वगते येविद्यादयस्तेषु यतद्विषमदन्त्याकाविभ्रामयति
 अपितुत्वमेवविभ्रामयसीतियोज्यं विद्यास्वाध्यात्मिकादिषुषुइसारस्वतागमेवेदांतसिद्धांतादिषुप्राप्तेषुप्रायेषुवाक्येषु

विद्यासुप्राप्तेषुविवेकदीपेषाप्रायेषुवाक्येषुवकात्तदन्या ममत्वगतेतिमहंकारेविभ्रामयस्येकमिवाकंविं
 वं ३१ रक्षांसियज्ञोऽथविद्याश्रुनागायशरयोदसुबलानियत्र दवानलोयत्रतथात्थिमध्येतत्रस्थितातं परिपासिवि

श्रुतिस्मृतिपुराणादिषुविवेकदीपतुल्यैः प्राप्तेः विवेकवस्तुदर्शनंजन्यते कात्तदन्याजांगर्तितं तत्रतंवाग ३२॥ यद्
 पा अथतेषुत्वमेवगीयसे तयामहंकारे मोहदूषे ममत्वगते अयमहंबहुगुणीत्यंथता एतेसुतदारविभवक्षेत्रयसा
 दयोममेति ममतामेवगते प्रावर्तततेतद्विषमविधप्रकारेणभ्रामयसि यतस्मिन्संसारेजन्मजगामरणदिभ्रमणंको
 वि यउक्तं श्रीभागवते दिवात्मपातंगृहमंथकूपपरेस्थितोयहनमाश्रयेत ३३ देदेवियत्ररक्षांसिरक्षाः यरोक्तविषाः
 सर्पाः यत्रप्राश्रवः यत्रतस्करसमूहः यत्रराणेदवानलः परिपीडयतितत्रस्थितातं परिपासितथात्थिमध्येउपदवस्तु
 पितमेवेतियोज्यं केचिदवानलपदंवउवाशिपरतयाव्याकृत्यैकवाक्यतयायोजयति ३२॥

स.
प्रा. टी.
६

देदेवित्सर्वस्येशरी प्रतपवप्रभुत्वात्विषं परिपासिदेदेवित्सर्वविष्णुलिका विषस्वरूपाविषं तमेवेति कारणद्विसंधारय
सिद्धितीदं प्रकाशमानं वा इन्द्रादीनां वंयात् विषेशस्य ब्रह्मणो वंयात्तद्व्यानमस्यावा येत्वयिभक्त्या प्रणतिपरास्ते विषेशमा
धारभूता भवन्ति ३३ देदेविचंडिके प्रसीद प्रसन्ना भव प्रसादं ऊरु अस्माञ्चाहुभयात्परिपालय अविभयं मा भवतु नितं
यथा संभादिवातेनायुनेव तत्तारां ज्ञाता तथा नित्यं परिपालयेति शेषः तथा सर्वजगतां पायमुपयामं प्रीतिं प्रापय जगंति
निष्पापानि विधेहि यथा कष्टं कदाचन नोत्पद्यते उत्पातेत्यत्राविवक्षितत्वात् न संधिः उत्पाताग्रिष्टाग्रनिष्टसूचका उत्काया

विषेशरीत्वं परिपासि विषं विष्णुलिकाधारयसीति विषं विषेशा वंया भवती भवन्ति विष्णुश्रया येत्वयिभक्ति
नम्राः ३३ देवि प्रसीद परिपालय नो रिभीते नित्यं यथा सरवथा दयुनेव सद्यः पापानि सर्वजगतां प्रपामं नया
सु उत्पातपाकजनितांश्च महोपसर्गात् ३४ प्रणतानां प्रसीद त्वं देवि विष्णुर्निहारिणि त्रैलोक्यवासिनामीज्ये
लोकानां वरदा भव ३५ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ वरदा हं सुरगणा वरं यन्मनसीप्सितं तं हरणधुं प्रयच्छामि जगता सुपकार

तादयस्तेषां पाकः परिणतिपर्यवसायिता ताजनिता ये महोपसर्गाः पुत्रवित्तप्राप्तीनां प्राप्ते वस्तान् वि
विधोत्पातपरिणामसंभवानुत्पातात्पाको वधिः ततोपसर्गान्निष्ठाश्चामय वाराणां संदिताया मुक्तं अयमुत्पातो मुक्
मंडले जातोस्मिन्समये फलति उत्पातेषु जातेषु देवित्सर्वं स्मर्यते तत उपसर्गाः क्षयं याति ३४ देवित्सर्वं नतिमता प्रसीद वि
षस्यातिहरे त्रैलोक्यवासिनां लोकानां ईजे सव्ये अस्माकं वरमभिलषितं देहि ईडेस्तुवे ३५ हेमरगणाः वरोभी
प्सितोर्थः यदित्यव्ययं यं वरमित्यर्थः यमिति वा पाठः मनसीप्सितं वरं याचधुं जगता सुपकारभूतं यथा हं प्रयच्छामि

३६॥
६६

देवैर्लोकोचरिर्लोकस्ययाः सर्वाग्रथासिकाथिदैविकाथिभौतिकावाथाः पीडाउर्भित्तनरकादिकावातासांप्रशमनमे
वमेवानेनैवप्रकारेणकार्ययथायास्मदैरिविनाशकृतं ३० वैवस्वतेतरेवैवस्वतमनोरथिकारोपलक्षितेकालेसप्तमेम
न्तरेऽस्यः प्रष्टाविंशतितमेप्रष्टाविंशतिसंख्याके प्रष्टाविंशतिप्रष्टात् तदोमडागमच्छांदसः प्रष्टाविंशत्यामीयते
इति प्रष्टाविंशतिमः इतिवासंथेयं प्राप्तेप्रष्टाविंशतिमेऽस्यत्राविवक्षितत्वान्नसंथिः पुगेवतुपुगेसुंभनिसुंभारव्यावसु
रौपुनरन्योऽत्यस्येते ३८ तदाहंनंदगोपपृष्टेजातासती यप्रोदाहंनंदगोपपृष्टिणी तस्याः ससुदूताततः यस्यातौसुंभ

देवाउचुः सर्ववाथाप्रशमनंरैलोकस्याखिलेष्वरि एवमेवत्वयाकार्यमस्मदैरिविनाशनं ३० श्रीदेव्युवाच
वैवस्वतेतरेप्राप्तेप्रष्टाविंशतिमेपुगे सुंभोनि सुंभश्चैवान्यामुत्पत्येतेमदासुरौ ३८ नंदगोपपृष्टेजातायप्रो
दागर्भसंभवा ततस्तौनाशयिष्यामिविंध्यावलनिवासिनी ३९ पुनरप्यतिरौद्रेणदूयेणपृथिवीतले अवतीर्य
हनिष्यामिवैप्रचितान्मदासुरान् ४० भक्षयंत्याशुतानुग्रान्चैप्रचितांस्तुदानवान् रक्तादंताभविष्यतिदा
दिमीकुसुमोयमाः ४१ ततोमांदेवताः स्वर्गमर्त्यलोकेचमानवाः स्तुवंतोमांदरिष्यतिसततंरक्तदंतिकां ४२

निसुंभोविंध्यानिवासिनीमारयामि ३९ पुनरपिपृथिवीतलेः तिरौद्रेणदूयेणावतीर्यविप्रचितवंप्रपान्मदासुरान् हनि
ष्यामि ४० भक्षयंत्याः प्रकृतत्वान्मम दादिमीकुसुमंउयमायेषांतेतत्सदृशवारकालोदितादंताभविष्यति ४१
स्वर्गदेवामर्त्यलोकेचमानवाः स्तुवंतोमांरक्तादंतायस्याः सातन्नामकीर्तयिष्यन्ति ४२ ॥

स.
श. टी.
६८

पुनरपि प्रातर्वर्षाणि प्रमाणं यस्याः सा प्रातर्वाषिकी प्रातर्वर्षभवावा कालात् दञ्जुतरपदद्वहिः न विद्यते प्रासमेतात्तं
भोयस्यावा ता जलस्य यां भूमौ अनंभसीति कवित्यादः निरुद्धकायां मुनिभिः संस्तुता सती प्रयोनिजा स्वयं भूः संभवि-
ष्यामि ४२ ततः पश्चान्नेशराणां प्रातेन यन्मुनीन्निरीक्ष्यामीति परस्मैपदं क्वांदं ईक्षते रात्मनेपदितात् यद्वनिः शेषेणोक्त
तेश्च निरीक्षा यवाय च तां करोतीति णिच् ततो धातुसंज्ञायां लृट् णिच् चालोपच्छं दस इति केचित् ततः कारणात्मा मनुजाः
प्रातादीमां कीर्तयंति ४४ हे सुरास्ततो नंतरं स्वप्राक्किनिष्यादितैः प्राकं वीत्तुक कड तमूलादिभिरखिलं लोकं भरिष्या

भूयश्च प्रातर्वाषिकामना हृष्यामनंभसि मुनिभिः संस्तुता भूमौ संभविष्याम्ययोनिजा ४२ ततः प्रातेन नेशराणां
निरीक्ष्यामियन्मुनीन् कीर्तयिष्यंति मनुजाः प्रातादी इति माततः ४४ ततो ह मखिलं लोकमात्मदेहसमुद्भ-
वैः भरिष्यामि सुराः प्राकं राहृष्टैः प्राणधारकैः ४५ प्राकं बरीति विख्यातिं तदा यास्याम्यदं भुवि तत्रैव वद-
निष्यामि दुर्गमायं महासुरं ४६ दुर्गा देवीति विख्यातिं तदा यास्याम्यदं भुवि पुनश्चादं यदा भीमं रूपं क-
त्वादिमाचले रक्षांसि भक्षयिष्यामि मुनीनां शरणकारणात् ४८ ॥

मि जयिष्यामि प्राणधारणार्थं यावद्वर्षागमं धारयिष्यामि ४५ प्राकं विभर्तीति प्राकं भरी विख्यातिं तदा भूमाव-
हं यास्यामि तत्रैव दुर्गमनामानं महासुरं वधिष्यामि वधबंधने अने कार्यत्वादातूनामत्रमारो वधिः अथवा हनो-
वधादेशो वधश्चाचरतीत्यर्थे सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्तिप् धातुसंज्ञायां लृट् ४६ तदा दुर्गा देवीति प्रथिमानं प्रा-
प्यसि ४० पुनश्चादं यदा भयानकं रूपं कृत्वा मुनीनां शरणकारणात् रक्षां देतोः रक्षांसि राक्षसान्नाशयिष्यामि ४८

यदा रुणा खोरुणानामा मदा सुरः मदा बाधो मदा पीशं प्रति क दनं तदा तस्मिन्काले भ्रमरस्येदं भ्रमरं भ्रमरसमूहस्य
केवा भ्रमरस्येया भ्रगणनीयाः षट्पदयत्रतत् संख्येया वा षट्पदाः पादयस्मिन्पदप्राद्वोपि पादवाची पुंलिङ्गे बहुषु
स्यते षट्पदतेन पुंसकेतु सर्वसंमतः विभुवनोपकाराय तं मदा सुरं दनिष्णामि तदा मां लोका भ्रमरीतिना प्राप्तां
तिसर्वतः सर्वत्र सर्वलोका वा युग्मं ५१ हे देवा इत्यमेवं प्रकारेण यस्मिन्त्यस्मिन्काले दानवैभ्यः इत्यन्ना इत्यिता पीश भवि

यदा रुणा ख्यसे लोके मदा बाधो करिष्यति तदा हं भ्रमरं वृषं कृता संख्येय षट्पदं ४५ त्रैलोक्यस्य दितार्था
यदनिष्णामि मदा सुरं भ्रमरीति च मां लोकास्तदा स्तोष्यं तिसर्वतः ५० इत्यं यदा यदा बाधा दानवो त्या भविष्यति
तदा तदा वतीर्या हं करिष्याम्यसि संक्षयं ५१ इति श्री सावर्गिके मन्वंतरे देवी माहात्म्ये नारायणस्तुतिर्नामै
कादशोऽध्यायः ११ श्रीदेव्युवाच ॥ यभिः स्तवैश्च मां नित्यं स्तोषयेद्यः समाहितः तस्या हं सकलान्वाधां ना
प्रायिष्याम्यसंशयं १ मधुकैटभनामं च मदिषा सुरनाशनं कीर्तयिष्यंति ये तद्दृश्यं संभनिसंभयोः २ ॥
प्रष्टम्यां च तदप्यं नवम्यां वै कवेतसः प्रोष्यंति वै वये भक्त्या मम माहात्म्यं सुतमं ३ ॥

ष्यति तदा तदा हं वतीर्या विभूयशनुक्षयं करिष्यामि ५१ इति श्रीदेवी माहात्म्ये टीकाद्वयसंग्रहे पकादशोऽध्यायः ११
हे देवा यभिः स्तोत्रैर्यत्रादरयतः स न मां स्तोष्यते तस्य स्तोत्रं हं निःसंशयं निःसंदिग्धं पीशं प्राप्नुयिष्यामि १ येन रा
मधुकैटभनामं मदिषा सुरसंभनिसंभवयंच कीर्तयिष्यंति तेषां उद्धृतं किंचिन्न भविष्यतीत्यग्रिमेण संबध्यः
२ प्रष्टम्यादिषु मत्प्रियतिथियवसंयेयकाग्रचिन्ताः मत्प्रभावकीर्तने स्तोष्यंति च ३ ॥

स.
श्री.
६५

तेषां समस्तानां किंचिदुल्लूतं पापं न भविष्यति तथा उल्लूतोऽप्युल्लूतसमूहाऽसन्नाप्यदो विपत्तयो न भविष्यतीति वि
भक्तिपरिणामेन योज्यं उल्लूतोऽप्यव्याथ यस्तावत्यापादेव भवन्ति तस्य गृहेदारिद्र्यं न भविष्यति ४ तस्य
स्तोत्रः श्रोतव्यं श्रुतस्तु १ राजाश्चाप्यगाथजलेभ्यो भयं न भवति ५ यद्येवं फलमस्ति तस्मान्मत्प्रभावकीर्तनं मच्चरि
तं समाहितैः श्रद्धाभक्तिसमन्वितैः सावधानैर्वापदितव्यं सदा श्रोतव्यं च यस्मात्प्रसुक्तं स्वस्मयनं प्रेयः संपादकं मद्भक्त
यत्तु त्वं प्रेयः संपादकमत्यन्तास्तीत्यर्थः ६ मद्दामारीयकदेव बहुजनक्षयदृष्ट्या तत्संभवात्तु यत्सर्गं तु त्वात्मानं विविधमा

न तेषां उल्लूतं किंचिदुल्लूतं तस्यानचापदः भविष्यति न दारिद्र्यं न वैवेष्टवियोजनं ४ श्रुतं न भयं तस्य दस्यतो
वानराजतः न प्राज्ञानलतोयेभ्यः कदाचित्संभविष्यति ५ तस्मान्ममैतन्माहात्म्यं पदितव्यं समाहितैः श्रो
तव्यं च सदा भक्त्या परं स्वस्मयनं मद्भक्त ६ उपसर्गनिषेधात्तु मद्दामारीयकमुद्धवं तथा विविधमुत्पातमाह
त्यं प्रामयेन्मम ७ यत्रैतत्पश्यते सम्यग्द्रिष्टमायतने मम सदानतद्विमोक्षमिदं सान्निध्यं तत्र मे भुवं ८
बलिप्रदाने पूजायामभिकार्यं महोत्सवे सर्वममेतच्चरितमुच्चार्यं प्राव्यमेव वा ९॥

ध्यामिकं रोगादि प्राथिदेविकं निर्वातवन्नपातादि प्राथिभौतिकं भूजप्रेतपिशाचाधिकृतं कष्टं मम माहात्म्यं कर्तृश
मयेन्नाशयेत् मद्दामारी प्रागमां तरे विजयामतभेदभिन्नात्समप्रानुयसर्गं तथा दिव्यान्तरिक्षभूमिर्न विविधमु
त्पातं मम चरितं प्रामयति ७ यत्रैतत्सम्यगतिष्ठं प्रनृणं च ममेतत्स्तोत्रं यत्रायतने यत्तस्याने नित्यं पश्यते तदा
यतनेन विमोक्षामि अतएव तत्रायतने मे मम सान्निध्यं सदा सर्वस्मिन्काले स्थितं अहं सर्वदेवतत्रस्यास्यामीत्यर्थः ८

बलिप्रदाने पश्चाद्युपहारसमर्पणे पूजायां गंधादिदाने अग्निकार्ये अग्निद्वने महोत्सवे पुत्रोत्पत्तिविवाहादाद्युच्चार्ये यदनी
य ॥ बलिः क्षिप्रपुष्पिकाकुल्माषाद्युपहारः तदाने पूजायां कियमाणायां अग्निकार्ये वृद्धौ मंत्रद्वन संस्कारद्वयद्वन कर्म
णि महोत्सवे अशेषं यदनीयं श्रोतव्यं ५ जानता यतस्तौ त्रयादविधिज्ञेन अजानता संथा यपाठनभिज्ञेन तथा तेन
प्रकारेण प्रतीक्षिष्यामि प्रतीक्षा मयेदां बलिसदितायाः पूजायाः करिष्यामीत्यर्थः परस्मैपदं क्कां दसं ईक्षते रात्मनेपदि
त्वात् प्रतीक्षिष्यामीति क्वचित्पारः तत्रेकां प्रतिगतः प्रतीक्षः गोस्त्रियोरिति ह्रस्वत्वाच्चावेकि पथात् संज्ञायाम् लट् स्यप्र

जानता जानता वापि बलिपूजां तथा कृतां प्रतीक्षिष्याम्यदं प्रीत्या वह्निहोमं तथा कृतं १० प्रारक्ता
ले मृदा पूजा कियते याचवार्षिकी तस्यां ममैतन्माहात्म्यं श्रुत्वा भक्तिसमन्वितः ११ सर्वबाधावि
निर्मुक्तो यन धान्यसमन्वितः मनुष्या मत्प्रसादेन भविष्यति न संशयः १२ श्रुत्वा ममैतन्मा
हात्म्यमुत्पत्तीश्वतया शुभाः पराक्रमं च पुढे पूजायते निर्भयः पुमान् १३ ॥

त्ययः श्रुत्वा गमः श्रुतो लोपः षत्वं वेति साधनिका बलिसदितां पूजां प्रतिग्रहीष्यामीत्यर्थः आगमोक्तमत्पूजावि
धानं जानताः जानता वापि कृता ममं मगी करिष्यामि १० पुनं दे देवाः शरदिस्तौ महापूजा उर्गोत्सवलक्षणवा
र्षिकी प्रतिवर्षं भवा कियते तस्यां कियमाणायां भक्तियुक्तः सन्नेतन्मम माहात्म्यं श्रुत्वा मनुष्या मत्प्रसादेन सर्वपां श्रु
दितो यन पदं धान्यव्यतिरिक्तं यन परं गोवलीवर्थं त्यागेन तत्पूणो निश्चयेन भवति ११ उत्पन्नय इति द्वितीयार्थे प्र
थमा उत्पत्तीतित्यर्थः ममैतन्माहात्म्यं तथेमा उत्पत्ती पुढे पराक्रमं च श्रुत्वा पुमान् निर्भयो जायते १४ ॥

स.
प्र.टी.
७.

नंदतेवर्धतेकुलंवशाःकर्तारिकर्मव्यतिहारश्चात्मनेयदं अन्यथानंदतीति स्यात् मममादात्म्यं एव तांरियवः संक्षयं या
ति प्रत्यक्षं च कल्याणमुपपद्यते कुलं च नंदते दृष्यति १४ प्रांतिकर्मणि उपसर्गनिवर्तने उः स्वमो निष्टसूचकः स्वमः प्रह
पीडा स्वप्नमादिस्थानस्थितादित्यादिप्रहजनिनव्याध्यादिषु उग्रासु तीव्रासु सर्वत्र प्रांतिके यौष्टिके च यदनिष्टोपप्रांतये
क्रियते तच्छांतिकं पुष्पार्थं धनोपचितायार्थं कृतं यौष्टिके इत्यादौ ममादात्म्यं प्रांतव्यं १५ ममचरिते कीर्त्यमाने उपस.
गारिष्ठानि प्रांत्यंति दारुणाग्रहपीडाः क्षीयंते उः स्वमेदं स स्वमफलं जायते ननु उः स्वमो उः स्वमः प्राभनः स्व

रियवः संक्षयं यांतिकल्याणं चोपपद्यते नंदते च कुलं पुंसां मादात्म्यं मम एव तां १४ प्रांतिकर्मणि सर्वत्र तथा
उः स्वमदर्शने ग्रहपीडासु चोग्रासु मादात्म्यं प्रांत्ये मम १५ उपसर्गः प्रांत्यंति ग्रहपीडाश्च दारुणाः उः स्व
मंचनं भिर्दं स स्वममुपजायते १६ बलग्रहाभिभूतानां बालानां प्रांतिकारकं संवातभेदे च नृणां मे
रीकरणमुत्तमं १७ उद्भूतानामयोषाणां बलहानिकरणं १८ क्षोभूतपिशाचानां यदनादेवनाशनं १९ ॥

मः स स्वमश्ति युत्पत्यां लिंगयव उः स्वमस स्वमप्राप्तौ इति कथं न पुंसकप्रयोगश्चिचेत् न उः स्वमो यस्मिन्ननि
ष्ठे प्राभनः स्वमो यस्मिन्नभीष्टे इति युत्पत्यां न पुंसके पिप्रयोगसंभवात् १६ बलग्रहाः क्षुद्रग्रहाः बालग्रहेति पाठः
बाला उद्भूता मातरो रा किं यो वा संवातो मेलनं तस्य भेदे विचटने एयक्ते मैत्री विचटने इत्यर्थः अथ वा संवाते न नरस
मूहेन भेदे वैरी बालग्रहाख्यो मद्रं प्रायवृत्तनादिको गणः विशेषोत्पत्तौ चोत्तमं प्रीतिजनकं १७ अन्यायिनां बल
नाशनं परमुक्तं १८ क्षोभूतानां यदनादर्थस्य मादात्म्यान्नाशनं २० ॥

६५

समेवंमाद्यत्सर्वमवर्तितंममसान्निध्यदेतत्तद्वदतिष्ठामीत्याशयः यस्तुदानेनपुष्पपूजायादौदानेनदीपैरुत्तमैक
संगगुरुधूपैश्चयाप्रीतिरित्यभिमेणान्वयः अथैवमंगमापःक्षीरेकुशाग्राणिदधत्ततिलानिव यवाःसिद्धार्थकाश्चैवम
द्यमष्टांगमुच्यते ॥ प्रोक्षणीयेर्महाभिषेकेस्तानीयेवाप्रथममंत्रपूर्वकप्रोक्षणसंस्कारविशिष्टैर्महियक्षागादियशुभिः प्रे
क्षणीयेरितिपादेनटवदृश्यादिकृतैःकृतैःपतैर्वत्सरेणयाममप्रीतिःक्रियते साप्रीतिरस्मिन्मन्त्रविरितेसकृदेकवारंश्रुते
भवति विप्राणामिष्टभोजनदानेस्तथानानाद्वयद्वयैःप्रेक्षणीयेर्नृत्तगीतवादिशयैः अन्यैश्चमण्डपेनप्रहृष्टदानैः य

सर्वममेतन्माद्यत्सर्वममसान्निध्यकारकं यस्तुपुष्पाद्यदीपैश्चगंधधूपैस्तथोत्तमैः ॥ विप्राणांभोजनेर्हैमैःप्रोक्ष
णीयेरद्विष्टं अन्यैश्चविविधैर्भोगैःप्रथमैर्वत्सरेणयाप्रीतिर्मक्रियतेसास्मिन्सकृदश्रवितेश्रुते २० श्रुतंदरतिपा
यानितयारोग्यंप्रयच्छति २१ क्लृप्तं करोतिभूतेभ्योजन्मनोकीर्तनंमम २२ पुष्टेशुचरितंयन्मेउष्टेत्यनिवर्हणं त
स्मिञ्श्रुतेवैरिभवंभयंशुंसांनजायते २३ पुष्पाभिःस्तुतयोयाश्चयाश्चब्रह्मर्षिभिःकृताः ब्रह्मणाचकृतास्तारु

वंपूर्वोक्तविधिभिःयामेप्रीतिर्वत्सरेणक्रियतेसाप्रीतिरेकवेत्तंममचरितेश्रुतेसतिभवति ॥ प्रयच्छंतिशुभांमतिं २४ ॥
सकृदश्रवितेश्रुतेइतिपादेनशुचरितेश्रुतेवेतियोज्यं २० जन्मनांमुत्पत्तीनांकीर्तनंकथनंश्रुतंसत्तनीरोगतांभूतेभ्यःसका
प्राप्तं ममकीर्तनंचरितंश्रुतंसत्पायानिदरति तथानन्मिनांमनुष्याणामारोग्यंददाति भूतेभ्योरक्लं करोति २१ मेममय
चरितंउष्टेत्यानांनिवर्हणंमारणंयस्मिंश्चरितेतस्मिञ्श्रुतेसतिपशुभिःकृतंभयंनजायते २२ देदेवापुष्पाभिर्याःस्तुत
यःकृतायाब्रह्मर्षिभिर्ब्रह्मणाचकृतास्तारुशुभांकल्याणपुक्तांश्रुतिं २३ ॥

स.
श. टी.
७१

अरण्येति गदने वने प्रांतरे ग्रामयो रंतरे दीर्घे प्रांतरे परिकीर्त्यते प्रांतरे ति हरे जनस्ये धनिवा अथवा प्रांतरे निविडे अरण्ये
बापा हो प्रिमा पेक्षया वनवद्भिना वेष्टितो वास्ये स्य स्याने दस्युभिश्चो रै रन्ये ईष्ट जने वा हतः स्य स्याने पव प्राप्नुभिर्दृष्टी
तो धृतः २४ वने सिंदव्या चै रनु प्राप्नो नुगतः अरण्य गजे रनु यातः वधो मार्यः पूर्वबंधं प्राप्नः पश्चात्कुहेन राजा वधो य
मिमात्तम इत्यर्थः अथवा निगडा दिबंध इति भिन्नमेव योज्यं कुहेन राजा प्राप्ति मो वधूतः अथको पे नादि षो वधो यो
वथा यवतो यके नापि बहो वा २५ मदार्या वे पो ते समुद्रस्य नौका विशेषे स्थितः स नवा तेन भ्रमणं प्रापितो व्याकूलित

अरण्ये प्रांतरे र्गैरावाप्ति परिवारितः दस्युभिर्वा हतः स्येष्टृ दीतो वा य प्राप्नुभिः २४ सिंदव्या चानुयातो वा
वने वा वनरक्षिभिः राजा कुहेन वा जसो वधो बंधगतोपि वा २५ प्राक्षुर्णितो वा वा तेन स्थितः पोत मदार्या वे
पतत्स वापि शस्त्रे प्रसंगे भृषा दारुणो २६ सर्ववाथा सचौरा सुवेदना भ्यर्दितोपि वा स्मरन्ममैतच्चरितं न
रो मुद्येत संकटात् २७ मम प्रभावा सिंदव्या दस्यवो वैरिणस्तथा दूरा देवपलायंते स्मरतश्चरितं मम २८
इषि रुवाच इत्युक्ता सा तदा देवी चंडिका चंड विक्रमा पप्रतां सर्वदेवानां तत्रैवांतरथीयत २९॥

आतिशयः स दे प्रसंगे पतत्स सत्स २६ रौद्रा विलोपद वेष्टु व्याधि पीडितो ममैतच्चरितं स्मरन् पूर्वोक्तान् उः स्वा
त्मुद्येतेति सर्वत्र योज्यं मुद्येतेति कर्म कर्तव्यताः त्मने पदं २७ मम चरितं स्मरतश्चित्तयितः पुरुषात्स का प्राप्नो मम प्र
भावात्सामर्थ्यातिशया सिंदव्या दूरा देवपलायंते स्मरतः पुरुषस्येति वा २८ चंडो विक्रमो यस्याः सेति पूर्वसुक्ता
तत्रैवांतरथीयत पप्रतामित्यनादरे षष्ठी अंतर्गृह्य दधातेः कर्म कर्तव्या त्मने पदं २९॥

तदेवाग्रपिनिरातं कानिर्भयाः संतो यथा पुरा पूर्व यथा स्वाधिकारान् कृतवन्तस्तथा पतदन्त रमयि चक्रुः विप्रो वेरानिहताः प्र
 स्यो येषां अर्था देवाः ३० न गतिविधेः सयितं शीलमस्येति न गतिधेः सके मद्येः ति शये नोयेः साधारणविक्रमे प्रोषादनो वर्तिता
 देवाः पातालमाययुः गता इत्यन्वयः ३१ एवं सा भगवती षड्गुणयुक्ता देव्यं बिकापि पुनः पुनः संभूयावतीर्य देभूय विष्वक्कां वि
 यते ३२ संभूय प्रारीरमादाय प्रसूयते उत्पादयति पूज्यप्राणिप्रसवे देवादिकः नैयायिकादिमते विषयदे स एकादिकार्यपरं स
 कार्यवादे प्रसवो भवतिः सा याचिता प्रार्थिता सती विशिष्टज्ञाने विज्ञानं तत्तत्तानं सृष्टिर्मे स्वयं प्रयच्छति ददाति तृष्टा सृष्टिर्हि

तेपि देवानि गतं काः स्वाधिकारान्यथा पुरा यत्त भागभुजः सर्वे चक्रुर्विनिहता रयः ३० देव्याश्च देव्यानिहते संभेदे वरिणौ
 युधि न गतिधेः सके तस्मिन्मद्ये तलविक्रमे नि संभे च महावीर्ये प्रोषाः पातालमाययुः ३१ एवं भगवती देवी सानित्यापि पु
 नः पुनः संभूय चरुते भूय न गतः परियालनं ३२ तथैतन्मो सते विषं सैव विषं प्रसूयते सा याचता च विज्ञानं तृष्टा सृष्टिं प्र
 यच्छति ३३ व्याप्तं तथैतत्सकलं ब्रह्मा उमनुजेश्वर महाकाल्या महाकाले महा मारी स्वरूपया सैव काले महा मारी सैव स

धिर्भवत्यजा ३४ ॥

त्यत्र सत्यक इति प्रकृतिभावः संहिताया अनित्यत्वाच्छांदसत्वाद्दुसंध्यभावः प्रथवा तुष्टायाः प्रासीना
 सृष्टिं प्रयच्छति प्राप्त उपवेशने किं ३१ तथारूपत्रया माश्रितया देमनुजेश्वर महातो ब्रह्मा दीनयिकालयति स्वाधिकारे प्रवर्तयती
 ति महाकाली तया महाकाल्या पतद्ब्रह्मा उमामिति संबंधः किंभूतया महाप्राप्ते कालश्च सर्वप्राणभावा निमित्त समयः प्रल
 यकालो महाकालस्तत्र महा मारी स्वरूपया अधिक मारणशीलया सैव भागवती काले प्रलय समये हि परार्थलक्षणे महातो ब्रह्मा
 दीनयि मारयतीति प्रथवा महा मारी न नक्षय रूपा संहति किय भवति सृष्टिकाले सैव प्रजा उत्पत्तिर्हीना ब्रह्माणी सृष्टिः सत्तान कि

३४

स.
श.टी.
७२

पालनसमयेसैवैस्सवीसनातनी अविनाशिनी प्राणिनांस्थितिकरोति तथा पूर्वोक्तयामहमारीस्वरूपयाविषं प्रस्यते १६ भा
वकालेऽदयसमयेत्तरांगुदेनलक्ष्म्याहृदिप्रददाति सेवाभावेनाशकाले लक्ष्मीविनाशायजायते तद्गृहलक्ष्मीमपहरतीत्य-
र्थः संपत्समयेसंपत्तिदायिनीलक्ष्मीर्भवति वियकाले. लक्ष्मीर्दिविद्यादिभ्यः १० सातथाश्रीचंडिकास्तुतासतीपुष्पैः संसृज-
तापुष्पैर्मंथादिभिश्चपरितोषितासती वित्तं पुशंश्च ददाति तथा धर्मधर्मवशेषु भलक्षणं विमलंगतिं वा विसृलोकगा-
मिनीददातीति १८ इति श्रीदेवीमाहात्म्यटीकाद्वयसमुच्चयेहादशोऽध्यायः ११ देभूपसुरयमपात्रभ्यस्तमंचतुर्वर्ग-

स्थितिकरोतिभूतानांसैवकालेसनातनी तथासंक्रियतेसर्वजगदेतच्चराचरं १६ भावकालेत्तरांगुदेनलक्ष्मीर्हृदि
प्रददति सेवाभावेतथा लक्ष्मीर्विनाशायोजायते १० स्तुतासंसृजितापुष्पैर्धूपैर्मंथादिभिस्तथा ददाति वित्तं पुशंश्च
गतिधर्मतथाशुभां १८ इति श्रीसावर्णिके मन्वंतरे देवीमाहात्म्ये फलानुकीर्तनेहादशः १२ स्मृतिरुवाच यतने
कथितंभूपदेवीमाहात्म्यमुत्तमं एवंप्रभावासादेवीययेदंमोक्षतेजगतः १ विद्यातथैवक्रियतेभगवद्विस्तुमायया तथा

हात्तत्तादेवीमाहात्म्यं वर्णितं एवं पूर्वोक्तपादितरूपः प्रभावः सामर्थ्ययस्याः तमेवैवैष्यस्तथैवान्येविवेकिनः २॥
साययेदंजगन्मोक्षमापयतेऽत्यन्तेव १ विद्याप्राप्तज्ञानंमोक्षोपयोगितथैवतेनप्रकारेणैवयथासंसारप्राप्तिः क्रियते त
थासंसारनिवर्तकंज्ञानमपि क्रियतेऽत्यर्थः तस्यैवैष्यः यथैवैष्यः सामाधिः अमेवविवेकिनस्तत्तत्तानिनोपितयेवमोक्षंते ३
त्यन्तयः १ तथैवभगवतोविस्तोर्माययाविद्याब्रह्मज्ञानंक्रियतेतथाचश्रुतिः विद्यांवाविद्यांवयस्तद्देहोभयवित्सदप्रवि-
द्ययाम्स्तुतीक्षा विद्ययास्तमश्नुते अविद्याकर्ममार्गः विद्यामुक्तिमार्गः तथाप्रसिद्ध्यातमेवैष्यस्तथैवान्येज्ञानिनश्चमो

॥
॥
॥

७१

मोक्षंतेसंप्रतिमोदिताः प्राक् अग्रे मोक्षंति च तत्र ज्ञानिनस्तथा कथं मोक्षंते इति श्रुत्वा निराकरणार्थं प्रवक्तारः उपेक्षीत्य
ब्रह्मदसि पितृविकल्पादुक्तः अन्यथा उपदिष्ट इति स्थिते आदुरा इत्यनेन पुरोक्तं उपेक्षीति स्यात् आहु पूर्वस्य तत्रा माहो श्रे-
त्यनेन परद्रूपत्वमेव स्यात् न यत्पेयत्वं नित्वति हृदिः हेमद्वारा जतां परमेश्वरी विस्नुमाया मुपेदिषा रणं व्रज ३ अथ वर्गो मोक्षः
देवी देवैः संग्रथं वैरिति क्वाचित्कं देवदिभिराराधिता नृणां भोगस्वर्गपवर्गदेति पूर्वोत्तरार्थयोरसंबन्धश्च सैव ब्रह्मस्वरूपा आरा-
धिता सती मोक्षं र्दरी तथा भोगस्वर्गपवर्गदा येदिकपारलौकिकफलदायिनी एकमेव यदा ब्रह्म सत्यमन्यदिकल्पितं कः
शोकः कस्तदा मोक्ष एक तमनुपपन्न इति हेतोः ४ तस्य समेध सोमनेः संश्रितव्रतमाचरितनियमं तीव्रनियमं वा श्रोतवृत्तं

मोक्षंते मोदिताश्चैव मोक्षमिच्छंति चापरे ता मुपेदिमद्वारा जपारणं परमेश्वरी ३ आराधिता सैव नृणां भोगस्वर्गपवर्ग-
दा ४ इति तस्य वचः श्रुत्वा सुरयः सनराधियः प्रणिपत्य महाभागं तस्मिन् संश्रितव्रतं ५ निर्विस्तोति ममत्वेन राज्यापह-
रणेन च जगाम सद्यः स्तपसे सच वै प्रयो महासुने ६ संदर्शनार्थं मंवायानदी पुलिन संस्थितः सच वै प्रपत्तपस्ते ये दे-

रणे इत्यस्य व्रते गम्यमाने प्राकारस्येकारः इत्युक्तप्रकारेण तस्य समेध सोमनेर्वचः (वीसूक्तं परं जपन् ॥
श्रुत्वा सुरयस्तस्मिन् संश्रितव्रतं सर्वोच्चलकर्मणां प्रणिपत्य ५ स्मृतिं नमस्कृत्य राजा वैश्यश्च अतिममत्वेन पुत्रादिष्वाप्त-
त्वेन परमस्नेहबुद्ध्या राज्यापहरणेन च निर्विणो विरक्तः सन् सद्यस्तत्कालमेव तपसे तपःकरणार्थं जगाम महासुने इति
जेमिनेः संबोधनं ६ तथाः पुलिने तत्कालजलमुक्ते तटे संस्थितः सन् स राजा वैश्यश्चैत्यन्वयः देवीप्रतिपादकस्तु
हं जपन् एकदेवताप्रतिपादकः स्तुतस्तुतः स्तुतप्रार्थनोच्यते परं उत्कृष्टं सर्वेषां विकायाः संदर्शनार्थं देव्यादर्शन-
मिच्छन् दीपुलिनमाश्रितः देवीसूक्तं परमुक्तं समप्रतिक्रिया जपेन तपस्तेपमहत्तपो तप्यते ॥

स.
श. टी.
७३

मदीमयीप्रपासुमृत्तिकाप्रमृत्तिकाप्रदंशंरुजं प्रमितर्पणंदोमः तौसुरथवेप्रेपोतस्मिन्नुलिनेतस्यादेव्यामदीमयीमृत्ति
काहृपांमृत्तिं कृत्वा पुष्पैर्धूपैर्दोमैरदंशंरुजं वक्तुः ८ निरादरोयतादरोकैदाविदत्यादरो तन्मनस्को तद्गतचित्तोस
मादितौ सावधानोस्वदेहप्रोणितां बलिसुपदारं च वक्तुः ९ एवंतयोर्यतात्मनो र्यतचित्तयोर्देव्याः सययी ऊर्वतोः
विभिर्वैधैः साजगज्जननीपरितृष्टासती तत्सर्वं ददामि प्रार्थयतामित्येवयादो न प्राप्यतामित्यप्रे प्राप्यतइत्यभि
१ प्रसहं यथाभवति तथा प्राद १ देऊलनंदनदेवैष्यमतोमत्सकाप्रातत्सर्वं प्राप्यतांस्वीकियतां प्रार्थयुवाभ्यां परितृष्टासती ११

तौ तस्मिन्नुलिने देव्याः कृत्वा मृत्तिं मदीमयी प्रदंशं वक्तुस्तस्याः पुष्पधूपामितर्पणैः ८ निरादरोयतामानो तन्मन
स्को समादितौ ददतुस्तौ बलिवैव निजगाशसुदितं ९ एवं समापयतोस्त्रिभिर्वैधैर्यतात्मनोः परितृष्टाज
गह्वरीप्रत्यक्षं प्रादवंदिका १ देव्युवाच यत्प्रार्थयते तया भूपत्यया च ऊलनंदन मत्तस्तत्प्रार्थयतां सर्वं परितृष्टा
ददामि वा ११ मार्कण्डेय उवाच ततो ब्रूते तपोराज्यमविभ्रं प्रयत्यजन्मनि प्रैव च निजं राज्यं दत्तं प्राप्नुवलंबलात् १२॥

यानात् प्रत्यथा पुनरुक्तिः स्यादिति के विदुदंति तन्मंदं पुनरुक्तेः प्राप्तिदाद्योत्तरार्थतयापि समर्थयितुं प्रा
नैरुक्तिः स्यादिति के विदुदंति तन्मंदं तेन पुनरुक्तिमिया संप्रदायागतपारान्यथाकारणस्यानुविततात् ॥ दे
न्यपवयायत्प्रार्थयते वैश्यतया वयदभिलष्यते मत्तः सकाशात् तत्सर्वं प्राप्यतां कथं तत्प्राप्तिः स्यात् परितृष्टादे
वर्ते वां पुवाभ्यां तत्सर्वं ददामि ११ प्रविभ्रं पि जन्मांतरेपि विद्युतिदीनं प्रैवास्मि जन्मनि पृथिव्यां वा बलात्सामर्थ्या
त् दत्तं प्रादृणां बलं सैन्यं यत्रैवं भूतं निजं राज्यं ब्रूते १२॥

सर्वेषोपि सुखापेक्षया जात्यादीनोपि ततः सुखवरप्रार्थनानंतरं ज्ञानं राज्यापेक्षया उत्कृष्टं तत्तत्तानं वद्रे उत्कृष्टवरप्रा
र्थनयोग्यतासंपादकदेतुगर्भविशेषां निर्विस्तमानस इति विषयव्यावृत्तचित्त इत्यर्थः वैराग्येपि देतुगर्भविशेषां प्राप्त
इति प्रकृष्टाज्ञानप्राप्तोक्ता दुर्हि विद्यते यस्य सौप्राक्तः कथं भूतं ज्ञानं ममेति अस्वीये स्वीयाभिज्ञानं अदमिति अनात्मन्यात्मा
भिमान इति प्राज्ञादुपदर्शनार्थं ईदृशोयः संगस्तस्य विद्युतिकारणं ज्ञानमिति विशेषणतया केवियो नयंति तन्म
दं ममेत्यदमित्याकारकज्ञानस्य संगविद्युतिकारकत्वाभावात् १३ हेतुपते अस्वलितं प्रप्रच्युतं स्थिरं विद्वत्तास्थित

सोपि वैषपस्ततो ज्ञानं वद्रे निर्विस्तमानसः ममेत्यदमिति प्राप्तः संगविद्युतिकारकं १३ श्रीदेवुवाच ॥
स्वल्पे रदोभिर्नृपते स्वराज्यं प्राप्य ते भवान् दत्तारिपुनस्वलितं तव तच्च भविष्यति १४ मृतश्च भूः
यः संप्राप्य जन्म देवादि वस्वतः सावर्णिको मनुर्नाम भवान् भुवि भविष्यति १५ वैषपवर्यत्वं
यायश्च वरोऽस्मत्तो भिवांछितः तं प्रयच्छामि संसिद्धौ तव ज्ञानं भविष्यति १६ ॥

स्य तव तत्र स्थाने राज्यं भविष्यति तेन भिन्नकर्तृकः कथं का प्रत्यय इति न शंकनीयं अथ वा दत्तारिपुन भवान् राज्यं
लप्स्यते तत्र राज्ये अस्वलितं अस्वलनं च तव भविष्यतीति योज्यं १४ अस्वलितैश्चर्य प्राप्तिमेवाद मृतश्च सन्निव
स्वतः सूर्यादयः पुनर्जन्मोत्पत्तिं संप्राप्य सावर्णिको मनुः नामेति प्रसिद्धौ प्रसिद्धो मनुर्भवान् भुवि भविष्यति १५
वैषपवर्यं वैषपश्चेष्टवर्यपदेन सुखापेक्षया लक्षणां प्रदर्शितं प्रयच्छामि प्रकर्षणं ददामि संसिद्धौ समीचीना स्वर्गादि वि
लक्षणा सिद्धिर्भुक्तिस्तदर्थं तव ज्ञानं तत्तत्तानं भविष्यति १६ ॥

स.
पा. टी.
७४

ताभ्यामभिष्टुतासतीसयस्तत्तारामेवांतर्हितावभूव १० यवमनेन प्रकारेणादेव्याः सकाशाद्दूरमभिलषितार्थं प्रापन्न
वियश्रेष्ठः सूर्यजन्मसमासायसावर्णिर्भवदिति शेषः सचमनुः मन्वंतराधियो भविता भविष्यतीत्यन्वयः यद्यपि स
मप्रातिकायां क्वचित्किंविक्काविक्रादिकमधिकं पश्यते तथापि तत्प्रादेन दोषः नूनपादे दोषात् १८ मन्ये विषयस्तजो
न संति बलिनस्त्वामेव सर्ववशास्तस्मात्सकलाश्रयो सि भगवन्त्यर्थाय रायास्तु यः मिथ्या भाति च तेव वो मम वि-
भो भर्ता निजस्ये तदः क्षीयेदंतवपादभागपियतः संसारसिंघो हृद्या १॥ संसारः परमांडुधिः प्रतिदिनं तारुण्य-

मार्कंडेय उवाच ३ इति दत्वा तयोर्देवी यथा विलषितं वरं वभूवांतर्हितासयो मत्प्राताभ्यामभिष्टुता १०
यवदेव्या वरं लब्ध्वा सुरयः क्षत्रियर्षभः सूर्यजन्मसमासायसावर्णिर्भविता मनुः १८ इति श्री मार्कंडे
उवाच ३ इति पुराणे सावर्णिके मन्वंतरे देवी माहात्म्ये सुरय वैश्वयोर्वरप्रदानं नाम त्रयोदशोऽध्यायः १३
समाप्तोऽयं सप्तप्रातिकेति शुभम् ॥ भद्रम् ॥

मालंबते तस्मिन्मज्जति मूढधीः प्रतिपदं प्राप्त्वा पिते रूपतां तस्योच्छेदकरं तवांश्चिद्युगलं केनापि न स्मर्यते त-
स्मान्नोदकधुर्यतां तथि परं प्रांके निगलं वनः नानादिषु सुसूयिता विरवलस्यात्मपयोधैः पंरदित्यां शासति
उर्जनाय भयदोषाय संपत्तये विख्याते भयचंद्रं शतिल केना रायणोत्सापता रीके पंरचिताय मस्करिक्ता भूयात्समा
मेः फले ३ इति श्री परमहंसपरिव्रजकाचार्य श्री रामाश्रम विरचितायां नृपान्यकृतयां च देवी माहात्म्य टी-
कायां सुरय वैश्ववरप्रदानं नाम त्रयोदशोऽध्यायः १३ ॥ समाप्तोऽयं सप्तप्रातिटीकेति कल्याणम् ॥

रामचंद्र

स.
श्री. टी.
७५

समयाममुनिचंद्रवत्सरे ज्येष्ठमासिसितयेक्षणे शुभे नीलकण्ठ लिखितं सुपुस्तकं श्रीरामसिंहनृपवित्त
तृष्टये १ श्रीरामवीरसिंहनृपस्यार्थे देवीमाहात्म्य दीपिका मयेयं लिखिता तत्र शोधयंत क्वचिदुपाः २
पूर्वतौ मधुकैटभौ समद्विषो धूम्राक्षगुणौ दत्तौ चंडाप्रियसमुं देत्यनिवहो देव्या यया पातितः नीरत्नीक
तरक्तबीजगुरुषां संभो नि संभो यिवा ते मे न्येः सद्वेत्तयेव निदताः सा चंडिका पातवः ३ शुभमस्तु
सर्वजगताम् संवत् १५३८ श्री जम्बूद्वीपमें पुस्तकमिदं लिखितं ॥ भद्रं भूयात्ते स्वकपादक
श्रीराममित्यो ॥ श्रीगुरुवे शिवदूपाय नमः ॥ भद्रम्

डुर्गा टीका पत्रको. ७७

२०